Història dels Hospitals de Catalunya

VOL. III

ELS HOSPITALS DEL PIRINEU I PREPIRINEU

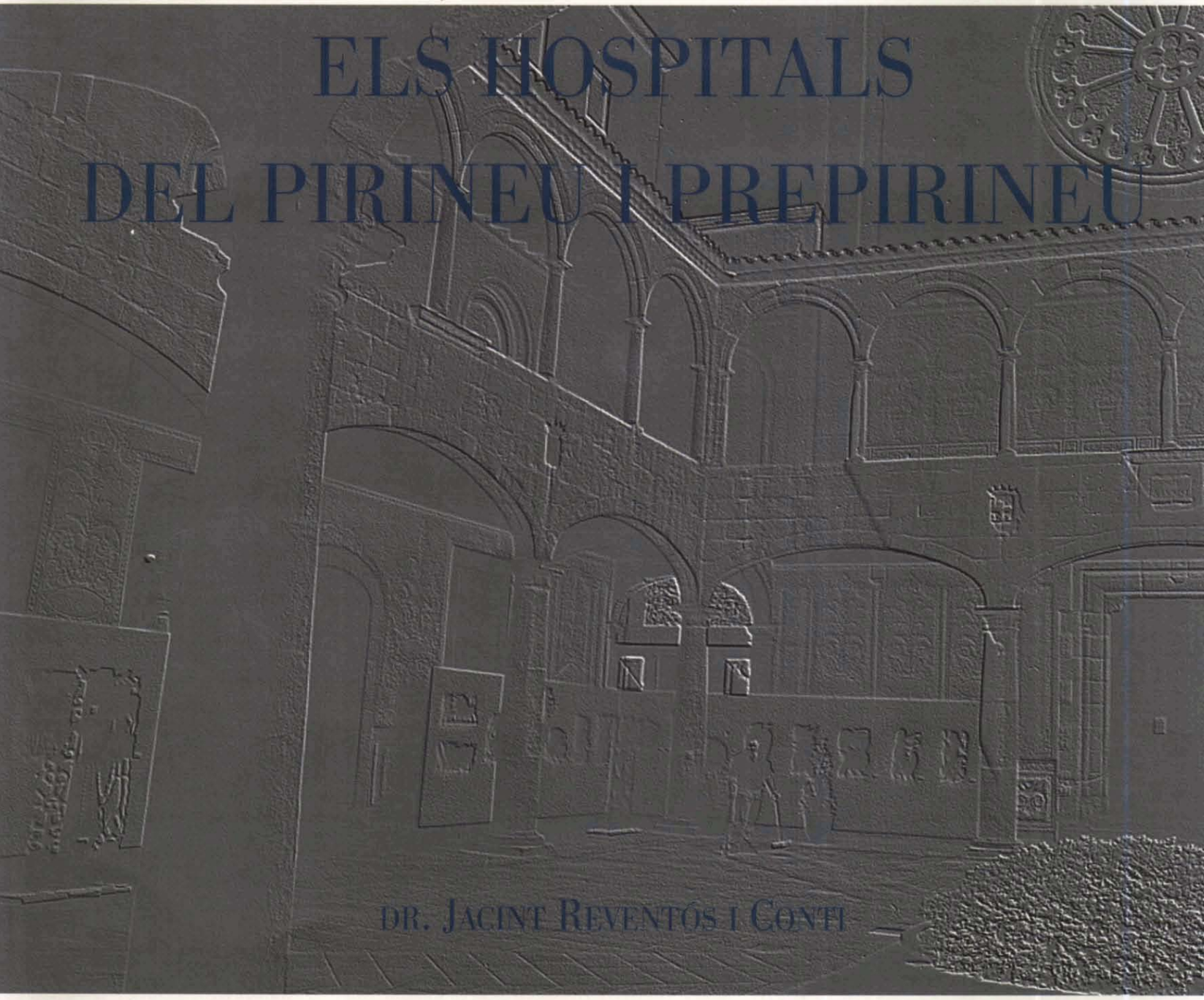

dr. Jacint Reventós i Conti

FUNDACIÓ URIACH 1838

Història dels Hospitals de Catalunya

VOL. III

ELS HOSPITALS DEL PIRINEU I PREPIRINEU

FUNDACIÓ URIACH 1838

Edició realitzada amb la col·laboració de

© 1999 Fundació Uriach 1838
Degà Bahí, 67
08026 Barcelona

1ª edició: setembre de 1999
Tiratge: 1.000 exemplars
ISBN: 84-87452-41-8
Dipòsit legal: B-20.925-1999
Disseny i maquetació: Jordi Sans. Imatge i comunicació
Impressió: S.A de LITOGRAFIA

PRÒLEG

La filosofia de la Història ens dona les claus del coneixement reflexiu i ens permet apropar-nos al tarannà d'aquells que ens precediren, basant-nos en el llegat de la seva obra. Etimològicament, història vol dir "testimoni", i ha de constituir un diàleg permanent entre el passat i present, diàleg del que hem d'extreure'n l'experiència necessària que ens mogui a planificar, assenyadament, el nostre futur.

Sovint, però, els estudiosos ens aporten treballs que, per excés de dades, fets o al·lusions circumstancials, exigeixen del lector mitjà un esforç d'atenció en detriment del possible interès contingut en l'obra. L'assignatura pendent en molts textos erudits és la mancança d'aprofundir en la relació causa-efecte dels fets estudiats, de les raons que han mogut de sempre a l'ésser humà a nivell individual o com a part integrada al col.lectiu social del seu temps.

Joan Gelabert Jofre, de l'Ordre Mercedària, amb l'ajut d'una dotzena de persones i emparats per Vicenç Ferrer, fundà l'Hospital dels Folls, l'any 1409. Cal recordar que, aleshores, els boigs eren considerats posseïts pel diable, i el tractament comú era apallissar sistemàticament els pacients. Va ser entre els catalans que els malalts mentals foren considerats, per primera vegada, persones ordinàries que sofrien una malaltia.

Cito aquest fet com exemple del que cal conèixer, del que els estudiosos ens han de recordar, avui. I aquesta es la línia que el doctor Jacint Reventós ja seguit, amb difícil facilitat i amb lèxic entenedor, en la seva obra "HISTORIA DELS HOSPITALS DE CATALUNYA", de la que hem complau molt sincerament fer-ne aquesta breu introducció al Volum III.

Llegir aquesta ingent obra és com fer un passeig assossegat pels camins de la nostra història sanitària. Sense exigir-nos el mínim esforç de concentració i despertant-nos en cada una de les seves pàgines un nou motiu d'interès encuriosit, pas a pas, l'autor ens endinsa en el passat fent-nos veure coses antigues com si fossin noves, posant a l'abast d'entesos i profans la recuperació d'un llegat cultural que ens pertany a tots i que hem d'aprendre a estimar. En ell hi ha les arrels de la nostra identitat, dels trets diferencials del nostre poble.

No és aquest el treball que un historiador escriu per a especialistes, aquell tipus de monografia en la que l'erudició, sotmesa a referents i dades, sacrifica la bellesa estilística. És un treball en el que, la recerca contrastada ens mostra formes del comportament col.lectiu adoptat en temps passats per progressar en la lluita contra la malaltia. Cal acceptar, doncs, que el temps és l'escultor dels successos que han marcat determinades èpoques. Això propicia interpretacions acords amb les conviccions d'aquell que els interpreta i ens els transmet.

Al nostre país hem sofert al llarg de dècades versions distorsionades en quan al caràcter emprenedor, i sovint pioner, de la nostra gent. Aquesta tendència, fruit d'equívoques estratègies polítiques, sembla ja sortosament superada. Si més no, treballs com el que aquí ens ofereix el doctor Reventós ho demostren. Defugint qualsevol tendència interessada, ens parla exclusivament de fets contrastats.

Seguint la història dels hospitals catalans, descobrirem els trets fonamentals de l'evolució de la medicina i de la farmàcia al nostre país. Veurem com l'Hospital és, de primer, exponent de l'esperit de la beneficència, pública o privada, característica de la nostra societat. Assolint el caràcter científic, de primer com atenció popular, amb el temps es constitueix com a referent de servei públic, de docència i de formació acurada del personal sanitari.

Tot això ens aporta una diagnosi del caràcter tradicionalment emprenedor i a la vegada idealista de la nostra societat civil, que tantes pàgines ha escrit, a pit obert o soterradament, en el progrés de la nostra qualitat de vida.

Era inevitable que, amb la modernització dels centres hospitalari, s'anés avançant en l'estudi de nous mitjans terapèutics. La indústria farmacèutica catalana, modèlica a l'Estat, s'aboca a les noves tecnologies i inverteix en investigació per tal de poder subministrar a la sanitat medicaments cada vegada més efectius. No en va l'hospital com a eix del nucli sanitari, la societat civil com a beneficiaria i a la indústria farmacèutica com a impulsora del progrés científic, tenen un objectiu comú i inseparable.

Aquestes són les reflexions a que ens convida la lectura d'aquesta "HISTORIA DELS HOSPITALS DE CATALUNYA", del doctor Jacint Reventós I Conti. Ell, amb la paraula fàcil i coneixements profunds, ens dicta la premissa. A nosaltres només ens cal treure'n conclusions atinades i enriquidores.

La FUNDACIÓ URIACH, fidel als principis amb que fou creada, no solament vol testimoniar a l'autor la més sincera felicitació per la valuosa aportació que aquesta obra representa per a un millor coneixement de la història de la sanitat a Catalunya i com homenatge als esperits emprenedors que li obriren camí en el passat. La Fundació Uriach creu un deure just i profitós contribuir a la publicació i a la difusió d'aquesta encomiable obra de recerca que, a més de la sàvia concepció amb que s'ha dut a terme, ajudarà a clarificar aspectes no prou coneguts i que, per la seva transcendència seria imperdonable deixar en mans de l'oblit. Tant de bo altres plomes qualificades segueixin l'exemple del doctor Jacint Reventós, i ens permetin gaudir amb treballs d'aquesta alta categoria.

Joan Uriach i Marsal
President de la FUNDACIÓ URIACH 1838

INTRODUCCIÓ

Considerem com a comarques del Pirineu i dels Prepirineus: el Ripollès, el Berguedà, la Cerdanya, Andorra, l'Alt Urgell, els Pallars, la Vall d'Aran i l'Alta Ribagorça. És característica comuna i especial d'aquestes entitats no reconèixer normalment unitat administrativa superior més enllà de la pròpia comarca. No es troben gens còmodes amb la dependència de la capital de l'antic Corregimiento o de l'actual província, imposada a partir del s. XVIII per una administració llunyana, desconeixedora dels seus condicionants geogràfics, climàtics i històrics. Això és particularment evident en el món assistencial sanitari, al qual els caps de bisbat, més nombrosos i propers, semblen ajustar-s'hi força millor. No en va, l'Església va exercir durant segles un paper essencial en el desenvolupament del sistema assistencial, pel quasi monopoli que exercia sobre les anomenades Obres de Misericòrdia, entre les quals es trobaven els hospitals, juntament amb altres serveis socials.

La manca de bones vies de comunicació, sobretot a la muntanya, a la qual sovint s'afegien les llargues distàncies, tenint en compte els mitjans de comunicació de què es disposava fins fa ben poc, feia difícil una relació fluida entre la capital assistencial provincial i les comarques muntanyenques. Això impulsaria les esmentades comarques a procurar fer-se autosuficients sanitàriament, cosa que difícilment aconseguien, o bé cercaven sortides, sempre dificultoses, vers altres ciutats assistencialment més desenvolupades i amb millors comunicacions, encara que no pertanyessin a la "seva" província.

Sempre recordarem les paraules del conseller de Sanitat, Ramon Espasa, el 1979, durant la confecció del Primer Mapa Sanitari (La Sanitat a Catalunya. Anàlisi i Propostes del Departament de Sanitat i Assistència Social), en el sentit que la regionalització de la sanitat podria oferir una bona base per a una futura organització administrativa supracomarcal del país, pel fet d'haver de tenir en compte un dels serveis més reals i importants a la societat.

Les comarques muntanyenques tenen, des de fa molts anys, una demografia feble, degut a l'emigració que han patit i, a la vegada, perquè els intents d'industrialització moderna in situ no han perdurat, en bona part per trobar-se tan aïllades. Les seves societats, deprimides des de fa segles, no han pogut generar prou recursos sanitaris. Respecte a les inversions públiques estatals, que a més rarament ultrapassaven la capital provincial, s'argumentava insolidàriament que no estaven justificades per la poca població i utilització, tot provocant així un tradicional greuge històric.

Anant de llevant a ponent, trobem primer el Ripollès. La Vall de Camprodon és segurament la més gironina de les subcomarques que avui pertanyen a la província de Girona, i és probable que, amb l'existència dels túnels que avui comuniquen el Ripollès amb la Garrotxa i Girona, se'n reafirmi més la "gironicitat". La resta de la comarca del Ripollès ha mostrat, des de sempre, tendència a enviar malalts que superaven les possibilitats locals cap a Vic, Granollers i Barcelona, si bé avui poden aturar-se a Campdevànol, que compta amb un bon hospital comarcal.

El Berguedà és una comarca administrativament barcelonina i, alhora, clarament muntanyenca, que tenia Manresa com a primer punt de referència assistencial. La presència avui a Berga d'un bon hospital comarcal permet resoldre problemes que abans eren infranquejables a la comarca. L'Hospital Comarcal de Berga té relacions funcionals de col·laboració amb els hospitals de Puigcerdà i de la Seu d'Urgell, la qual cosa ajuda a crear una filosofia de regió pirinenca i prepirinenca catalana.

La Cerdanya ha estat una comarca tradicionalment aïllada. La seva relació de capitalitat provincial amb Girona és absurda, sobretot des d'un punt de vista sanitari, per la manca de comunicacions adequades. L'antic Hospital de Puigcerdà és avui autosuficient en molts aspectes i, degut a l'obertura del Túnel del Cadí, han millorat les comunicacions amb la Catalunya central i els seus grans hospitals. Per experiència personal, sabem que amb Puigcerdà i la seva comarca també ha existit alguna cooperació sanitària amb el dispositiu assistencial (sobretot sanatorial) de la Cerdanya francesa, i que molts malalts francesos podrien i desitgen tenir l'Hospital de Puigcerdà com una referència a nivell comarcal, ja que la comunicació amb Perpinyà també resulta complicada, sobretot a l'hivern.

L'Alt Urgell, amb la seva capital la Seu d'Urgell, ha tingut personalitat pròpia, si bé molt relacionada amb Puigcerdà i Andorra; en canvi, les seves relacions amb la capital provincial, Lleida, són força difícils. La Seu d'Urgell ha tingut sempre hospitals notables amb gran influència episcopal. Fins fa poc, constituïa la referència mèdica d'Andorra: a la Seu tenien llurs consultes àdhuc els metges andorrans, i el Sant Hospital i la clínica local de l'Aliança cobrien moltes de les necessitats d'internament de la gent.

Andorra, que és un país independent, ha tingut sempre una assistència mèdica molt relacionada amb la catalana. Durant les èpoques medieval i postmedieval, Andorra era un país pobre i poc desenvolupat, i no va tenir mai cap hospital, ni tan sols de pas. El primer establiment hospitalari conegut fou una petita clínica a Andorra la Vella, creada pel Dr. Joaquim Trias i Pujol i el seu gendre, el Dr. A. Vilanova, andorrà de nacionalitat, el 1943, fugint a la vegada del feixisme franquista i nazi. Com és lògic, Andorra també ha tingut relacions mèdiques amb França, particularment Tolosa de Llenguadoc, que li ha servit sovint de referència mèdica al mateix nivell que Barcelona. Avui, Andorra, de fet una única ciutat d'uns 70.000 habitants, té un Hospital General magnífic, que podria esdevenir la referència regional mèdica per a una amplia zona pirinenca andorrana, espanyola i francesa.

Els Pallars han tingut i tenen com a referència l'Hospital de Tremp que, al mateix temps que per a aquestes comarques, també fa funcions d'hospital comarcal per a l'Alta Ribagorça, que és l'única comarca de Catalunya que no posseeix institució hospitalària, en desaparèixer la clínica d'Enher a Pont de Suert.

La Vall d'Aran és una vall pirinenca situada al vessant nord del Pirineu, amb millors comunicacions amb França que amb Espanya, amb la qual quedava completament incomunicada durant l'hivern abans de la construcció del Túnel de Vielha. Els seus malalts s'havien de dirigir a la força cap a St. Gaudens per tal de ser tractats. El camí cap a Tremp, la Seu d'Urgell o Lleida era complicat i impracticable a l'hivern. La construcció d'un hospital a Vielha, començat en temps d'Alfons XIII i acabat durant la República, representaria un gran pas per corregir l'abandó sanitari de la Vall. La Generalitat de Catalunya n'ha construït, al costat, un de modern d'àmbit comarcal, que resol moltes de les patologies que es donen a la Vall d'Aran i l'Alta Ribagorça. Mitjançant un servei d'helicòpters, es poden traslladar els habitants d'alta muntanya a l'Hospital Comarcal de Mijaran i, si cal, d'allí a centres de Lleida o Barcelona. La situació sanitària de les comarques de muntanya pirinenques i prepirinenques, amb capitals supracomarcals catalanes amb alta tecnologia mèdica, ha millorat enormement amb les recents vies de comunicació (Túnel del Cadí, Eix Transversal, etc) i la utilització d'ambulàncies i helicòpters preparats.

La història hospitalària de les comarques muntanyenques del Pirineu i els Prepirineus es pot comparar, en molts aspectes, amb la de la Catalunya Vella, de la qual formen part. Molts dels seus hospitals s'originen en monestirs o fundacions comunals o senyorials. A Lés, la Vall d'Aran, existeixen, no obstant, les restes d'un antic balneari romà, per la qual cosa, en l'època clàssica, existiria ja una cultura hospitalària hipocràtica pirenaica, que arribaria seguint la Garona.

És interessant remarcar que bastants dels hospitals pirinencs van ser inicialment hospitals de pas, on es proporcionava menjar i llit a l'intens trànsit de pelegrins, transeünts i pidolaires existent a l'Edat Mitjana, el qual s'estengué fins al s. XVIII. Molts eren purament desocupats que no trobaven feina fixa, altres hi barrejaven també motius religiosos, com visites a santuaris (per exemple, el de Santiago de Compostel·la), repobladors de terres tot just conquerides als musulmans, o eren uns emigrants, més o menys teòrics, al sempre amenaçat Regne Cristià de Jerusalem. No obstant, originaven un greu problema social a aquella societat tan religiosa, que procurava resoldre's solidàriament, amb establiments per acollir-los i protegir-los: així va néixer l'Ordre Hospitalària de Sant Joan de Jerusalem. Els monestirs, els senyors feudals i les universitats i comuns es feien amb l'obligació moral i social de mantenir aquestes institucions. Més tard, una vegada desapareguts els pelegrins, situats a les vies de comunicació interiors i, a vegades, tot aprofitant establiments existents, van servir com a estacions-etapes per al trasllat d'expòsits, malalts i desvalguts vers les institucions de les capitals, les quals havien estat centralitzades pel Despotisme Il·lustrat i el Liberalisme.

Existien establiments hospitalaris aïllats fora de les poblacions, als ports o passos de muntanya, els quals estaven generalment a càrrec d'un monjo o clergue hospitaler amb alguns coneixements mèdics, que no només proporcionaven menjar i llit durant uns dies, sinó que també curaven, si podien, ferides o ossos trencats produïts en aquells problemàtics camins.

Al mateix temps, la societat procurava separar aquesta nombrosa població flotant de la vida urbana, tot evitant, en la mesura del possible, la disseminació de les "pestes" que aquesta gent transmetia. Se'ls procurava un mínim vital en correspondència amb les obligacions de la caritat cristiana. En alguns pobles, com Bagà i la Pobla de Lillet, el concepte d'hostal es confonia amb el d'hospital als s. XVII i XVIII. Aquests hostals-hospitals es mantenien, a més de les seves rendes, si existien, amb subvencions comunals, almoines, deixes i donatius, com si existís l'obligació de donar asil als pobres transeünts, especialment quan estaven malalts.

També per aquestes raons, els hospitals primitius s'ubicaven sempre al costat i per fora de les muralles, junt als camins. En créixer pobles i ciutats, quedaren sovint situats dins del recinte urbà, si bé conservant hortes que servien per mantenir els acollits i eren cultivades pels hospitalers. Desapareguts els pelegrins, aquests establiments urbans es dedicaren a recollir els desvalguts i malalts de la pròpia població o de la comarca, sobretot quan les seves llars no oferien unes condicions mínimes d'habitabilitat.

La utilització dels hospitals civils per l'exèrcit, a partir dels segles XVII i XVIII, ha marcat profundament els hospitals catalans, especialment en zones frontereres muntanyenques. Les guerres amb França i l'ocupació militar filipista, després de 1714, expliquen la conversió total (confiscació) o parcial (cohabitació) de molts hospitals històrics en hospitals del rei. En aquells temps, degut als mals i insegurs camins, es feia molt difícil el trasllat dels soldats ferits o malalts de les guarnicions. Aquesta situació es palesaria més amb la Guerra del Francès, però sobretot amb les Guerres Carlines. A més dels nombrosos hospitals de sang dispersats per pobles i masies, es van fer servir alguns centres majors com a hospitals militars centrals o de referència. L'Hospital de Berga actuà d'establiment sanitari central carlí durant la primera guerra, i el de la Seu d'Urgell ho esdevindria a la tercera. L'Hospital de Ripoll va ser cremat el 1839, juntament amb tota la vila. L'Hospital de Puigcerdà va constituir un important centre sanitari dels liberals. L'Hospital de Camprodon jugà un gran paper durant la Guerra Civil, 1936/39, com a hospital central del Cos de Carrabiners, que majoritàriament restà fidel a la República.

La relació amb els militars va crear algunes vegades greus tensions de tresoreria als hospitals d'aquestes regions, en endarrerir-se els pagaments de l'exèrcit. En altres ocasions, però, els convenis militars no només els van permetre una renovació i tecnificació, sinó que els van ajudar a superar situacions merament asilars i, fins i tot, a trampejar situacions econòmiques migrades, particularment després de les desamortitzacions, que afectaren notablement els hospitals. En qualsevol cas, els hospitals militars i les guerres van suposar, per a molts dels

nostres hospitals, un desvetllament del seu ancestral somni asilar i l'entrada decidida en la tecnologia mèdica moderna.

Els hospitals muntanyencs s'han anat convertint en centres sanitaris comarcals moderns, quan a la ciutat o poble en què s'assentaven es produïa un bon desenvolupament industrial. En produir-se l'emigració de la muntanya cap a la plana, moltes d'aquestes velles institucions han desaparegut i d'altres han derivat, quan ha estat possible, vers residències geriàtriques o han donat lloc a un CAP (Centre d'Assistència Primària).

A viles més grans, com ara Berga o la Seu d'Urgell, s'han transformat en hospitals comarcals, tot ajudant a ancorar-hi la moderna societat de serveis. Els gerents dels hospitals de Puigcerdà i Berga esmentaven que actualment l'hospital comarcal és l'empresa més important de la comarca i una font de feina i prosperitat per a la població. El despoblament de les comarques muntanyenques porta sovint al fet que els hospitals han hagut de complir funcions assistencials no justificables amb criteris economicistes.

Els esports d'hivern i el turisme han contribuït molt al desenvolupament social de les comarques muntanyenques, algunes de les quals patien una greu crisi industrial. Els hospitals han contribuït al seu renaixement econòmic, tot oferint serveis medicoassistencials i de salut pública de bon nivell, no només a la població resident, sinó també a la temporal.

La política sanitària autonòmica, que promociona els hospitals comarcals i els CAPS a les regions muntanyenques (Programa Altpir), ha estat positiva, no només pel que fa a la solidaritat, sinó també vers l'homogeneïtzació del nostre territori.

Per a la confecció d'aquest volum, hem utilitzat de preferència fonts locals. Mai podrem agrair prou als alcaldes, rectors, patronats i gestors d'institucions, arxivers municipals, metges, religioses, etc., la simpàtica i sincera col·laboració que ens han ofert. Hem pogut completar aquesta informació amb una altra procedent d'arxius provincials, comarcals, municipals, parroquials o diocesans, la qual ens ha resultat útil per lligar alguns caps. Hem de mencionar particularment els treballs de gran professionalitat històrica de Josep Lladonosa, relacionats amb les viles pirinenques de la província de Lleida, en especial la seva monumental Historia de la Diputación Provincial de Lérida (1973) i el volum monogràfic Noticia Histórica sobre el Desarrollo de la Medicina en Lérida (1974), publicat als Annals del Col·legi Oficial de Metges de Lleida. Al final de la història de cada hospital, se citen les fonts concretes que hem emprat.

Per acabar voldriem agraïr a la Fundació Uriach 1838, la accurada publicació d'aquest volum i també al seu President, l'amic Joan Uriach per les amables paraules del pròleg.

El Ripollès

L'HOSPITAL DE CAMPDEVÀNOL

L'Hospital de Campdevànol pot ser l'exemple modern d'una institució hospitalària d'origen comunitari, cosa poc corrent després de l'Edat Mitjana al nostre país.

Com a precedent directe de l'hospital, s'ha d'esmentar l'Associació Fundacional d'Amics dels Pobres de Campdevànol, l'escriptura fundacional de la qual és del 5 de maig de 1881, i que es dissoldria el 1920 per donar pas a la Fundació Hospital de Campdevànol.

El 9 de març de 1917 es va convocar una reunió a l'Ajuntament i s'hi va convidar tot el poble. En aquesta reunió, el batlle *Pelegrí Fossas* i el rector Miquel Pla van exposar l'oportunitat de dotar la vila d'un hospital. Es va acordar tirar endavant la idea, tot nomenant una junta formada pels presidents de les tres societats: El Casino, La Sempreviva i la Cooperativa, amb la finalitat de cercar diners i tot el que fos necessari per tal que la iniciativa funcionés.

Es va obrir una *subscripció popular* amb quotes de diferents tipus, a fi i efecte que tothom pogués col·laborar dintre de les seves possibilitats. La quota més petita era d'un ral. L'Ajuntament, per la seva banda, es va comprometre a cedir el 40% del que tragués de la tallada de la baga de Grats, a més de tota la fusta necessària.

El rector i *Hermenegild Martí* van comprar un terreny a Pere Capdevila i van encarregar el plànol de l'edifici a l'arquitecte barceloní *Joan Rubió i Bellvé*. La Junta es va subdividir en dues subcomissions, una que s'ocuparia de la feina de paleta (Frederic Casadesús, Hermenegild Martí i Josep Casadesús i l'altra de la fusteria (Francesc Fossas, Pere Palau i Ramon Morell). Mossèn Pla i Damià Casanovas es van encarregar de la reglamentació i les escriptures.

A la diada de Sant Pere de 1917 s'hi va col·locar la primera pedra, amb l'assistència del bisbe de Vic, Francesc Muñoz, i una gran gentada. Amb l'esforç de la gent del poble, que va treballar gratuïtament fins i tot els diumenges, s'erigí un edifici de caire modernista, amb una façana considerada com a patrimoni artístic, que es va inaugurar l'1 d'octubre de 1920.

El 18 de juliol de 1920 es va crear una junta de patronat, presidida pel rector, un representant de l'Ajuntament, el metge Melcior Vaquer, i altres ciutadans distingits, a més d'una junta administrativa. Les finalitats fundacionals de la institució eren les de protegir els malalts pobres, els accidentats, els transeünts i la gent de Campdevànol. La fundació va rebre el nom d'Hospital de Campdevànol, sota l'advocació de Sant Cristòfol, patró de la vila, i va ser classificada de beneficoprivada.

Vers l'agost de 1921, van entrar a l'hospital 4 germanes josefines de Vic, que s'havien d'ocupar també de l'assistència domiciliària. El 1925 van comunicar al Patronat la intenció de

deixar la institució. Aquesta es posà aleshores en contacte amb les Siervas de la Pasión, l'estada de les quals seria breu, ja que van marxar el 1932. Les Germanes Dominiques de l'Anunciata del P. Coll de Vic només van durar uns mesos, tot al·legant que havien de fer feines no pròpies del seu institut, com les de «tenir cura dels malalts». A l'abril de 1934, hom va contractar les religioses franciscanes de la Sagrada Família, conegudes com "les mallorquines", la tasca de les quals al poble es perllongaria fins al 1949.

El 1936, el Patronat fou substituït per una junta administrativa, delegada pel Comitè de Milícies Antifeixistes, i l'hospital va ser declarat *municipal*. Durant aquest període, funcionaria també com hospital de guerra. Entre els seus ingressats, com a presoners, es trobaven el bisbe d'Osca Polanco i el coronel Barba.

En parlar de l'hospital de Campdevànol, no es pot silenciar el nom del Dr. Melcior Vaquer i Clapera. Tenia aquest, pels volts dels anys trenta, una petita clínica particular, situada en un pis de la casa del núm. 2 de la plaça de la Dansa (després Francesc Macià), on es practicaven algunes intervencions quirúrgiques. El 1936, durant la Guerra Civil, va fer donació de tot el seu material quirúrgic a l'hospital, la qual cosa va suposar una nova etapa per al centre. El Dr. Vaquer, que era al mateix temps metge titular del poble, treballava a l'hospital i formava part del seu Patronat.

El 24 de setembre de 1939, l'hospital va tornar a ser fundació privada i els seus llibres es van redactar, a partir d'aquell moment, en castellà. El primitiu mobiliari de l'hospital s'obtingué amb l'ajut de la gent del poble i, d'aquesta manera, no existien ni dos llits ni dues cadires iguals.

El 1945, el Dr. Vaquer feia de titular-inspector municipal de Campdevànol i pel seu informe es pot reconstruir com es trobava aleshores el centre:

«Que el Hospital de Campdevànol, espléndido edificio construido ex profeso a dicho objeto, emplazado en una magnífica huerta totalmente cercada de pared coronada por reja, consta de tres plantas:

- En la planta baja existe un vistoso y espacioso vestíbulo y contiguo al mismo, con el cual comunican, se encuentra la sala de juntas del Patronato, la capilla abierta al culto y la cocina general, el comedor y otras dependencias complementarias.
- En el primer piso, totalmente dedicado al hospital, se hallan 5 magníficas habitaciones, con una cabida de 15 camas repartidas entre ellas, habitaciones todas ellas orientadas a mediodía y provistas de ventilación indirecta, amuebladas con material sanitario nuevo y moderno y enlazadas por amplios pasillos. Existen como anexos y dependencias de las mismas, un confortable cuarto lavabo con baño y ducha, con agua corriente fría y caliente y water. Existe también un departamento convenientemente acondicionado para el tratamiento de enfermos mentales y peligrosos, como también para infecciosos. Dispone

asimismo de una sala-despacho para el médico-director y cocina para el servicio de enfermos; una espaciosa, magnífica y soleada galería o solario provisto de amplios ventanales con sus respectivas vidrieras que, al cercarlas, protege contra la intemperie en caso necesario, ocupa la pared central del piso. Finalmente, un quirófano o sala de operaciones con sala de esterilización anexa total y perfectamente equipadas, con abundante material sanitario moderno, completan la instalación del hospital que nos ocupa.

- El segundo piso se halla destinado totalmente a vivienda de la comunidad de hermanas religiosas que regentan y cuidan de los enfermos internados en dicho hospital, con dormitorios individuales, enfermería particular, water, etc. y una soleada galería.

De todo lo que antecede, se deduce y se desprende que el Hospital de Campdevànol es un establecimiento que por su situación, emplazamiento e instalaciones reúne todas las condiciones higiénico-sanitarias apetecibles que precisan reunir esta clase de instituciones».

Amb literatura pròpia del temps, i malgrat l'afecte que el Dr. Vaquer pogués tenir per la institució, quedava palès que Campdevànol no va oblidar el seu hospital durant els durs anys de la postguerra.

L'Hospital de Campdevànol (1995)
Al mig de la fotografia, l'edifici original de 1920 i, a ambdós costats, pavellons de les successives ampliacions. És tracta fonamentalment d'un hospital d'aguts. (Foto de l'autor).

El 1949, les monges "mallorquines" van abandonar l'hospital. El Patronat va fer grans esforços per trobar substitutes, sense aconseguir-ho. Així, l'hospital va romandre tancat des de l'agost de 1949 fins al juny de 1950, quan van arribar al poble les germanes carmelites de Sant Josep.

A partir de 1950, es van començar a establir contactes amb entitats col·laboradores de l'INP. El mateix any, al Dr. Melcior Vaquer se li presentà un dilema: havia de renunciar a ser metge del poble o continuar com a cirurgià a l'hospital. El juny de 1950, es va nomenar director de l'hospital al Dr. Josep Casany i Aixelà.

L'any 1964 es va dur a terme una primera ampliació de l'hospital.

Amb el traspàs del Dr. Casany el 1977, va passar a ser a director mèdic del centre el Dr. Salvador Vaquer i Sadurní, fill del Dr. Melcior Vaquer i Clapera.

El 1979 es va construir un cos annex per a àrea quirúrgica (quiròfans i esterilització) i una nova planta.

Entre 1981 i 1982, s'alçà un primer cos lateral de tres plantes.

L'11 de juliol de 1983, l'Hospital de Campdevànol era inscrit en el Registre de Fundacions de la Generalitat de Catalunya. El 1991 es van iniciar les obres per bastir-hi un segon braç lateral.

Les monges carmelites de Sant Josep van abandonar la institució el 1986 en ser jerarquitzada la casa. La jerarquització del personal es va produir entre 1983 i 1987, quan es van contractar metges, amb torns de guàrdia i servei d'urgències.

A partir de 1991, l'hospital oferiria també llits d'assistència sociosanitària. L'envelliment progressiu de la població i les condicions ambientals, amb gran prevalença de malalties respiratòries cròniques i coronàries, n'havien produït una gran demanda i provocat llargues estades mitjanes.

Des de 1992, quedaren integrades a l'hospital les especialitats d'ambulatori d'ORL, ginecologia i cirurgia ortopèdica i traumatologia.

El 1994 té 75 llits, 6 d'aguts i 9 sociosanitaris. En parlar de la història de l'Hospital de Campdevànol, no s'han d'oblidar les personalitats dels doctors Vaquer, pare i fill. El Dr. Melcior Vaquer, fill de Ripoll, metge titular amb aficions quirúrgiques, va ser un personatge cabdal en les primeres fases de l'hospital i l'artífex de l'hospital comarcal del Ripollès a Campdevànol. Ambdós aplegaren al seu entorn un cos facultatiu entusiasta, i van fer possible el reconeixement de l'Hospital de Campdevànol com a hospital comarcal. El seu fill, Salvador Vaquer, esdevindria l'impulsor definitiu de l'activitat quirúrgica de la casa, tot reunint al seu voltant equips d'especialitats quirúrgiques (cirurgia general, traumatologia, obstetrícia i ginecologia).

El 1998 es van produir controvèrsies ciutadanes en proposar-se la modificació dels estatuts, per tal de donar entrada al Consell Comarcal i l'Ajuntament, i es va fer sortir del Patronat els tres contribuents més importants del poble.

FONTS

- Converses amb el Dr. Ferran Pericàs, de l'Hospital de Campdevànol.

BIBLIOGRAFIA

COMAS I COMA, O.; MIRALLES, E.- La Xarxa d'Utilització Pública de Catalunya. Història d'una Diversitat. Departament de Sanitat i Seguretat Social. 1994.

BARDULET, S.; BARDULET, J.- Sant Pere d'Aüira, en el marc de Campdevànol, 6. L'Hospital de Campdevànol.

ELS HOSPITALS DE CAMPRODON

La vila de Camprodon es formà als voltants del monestir benedictí de Sant Pere, vers el 948, amb 17 monjos procedents de Ripoll. Va ser fundat pel comte Wifred de Cerdanya, amb l'assistència dels seus germans Sunifred i Oliba. No ens ha arribat cap notícia sobre el fet que existís una hostatgeria o una infermeria a l'esmentat monestir, si bé tampoc s'ha d'excloure aquesta idea. El 1078, el monestir va passar als cluniacencs, en dependència directa del Monestir de Moyssach, de la diòcesi francesa de Cahors, sota la jurisdicció del qual va romandre dos segles.

Durant el regnat de Pere el Catòlic, es construí el Fort de Sant Nicolau (1209), a l'anomenat Puig de les Relíquies, per defensar-se de les incursions dels albigesos. Dintre del seu recinte va existir un hospital, del qual ens han arribat algunes notícies.

El 1249, la vila de Camprodon va ser cedida per l'abadia al rei Jaume I, a canvi d'unes possessions a la Vall de Ribes. Camprodon esdevindria cap de vegueria el 1251.

El 1337, el rei va aprovar la compra d'uns terrenys a Guillem de Rocabruna, per tal d'ampliar les instal·lacions de l'hospital. Segons dades trobades per Josep M. Marqués a l'Arxiu Diocesà de Girona, s'autoritzava bastir un altar a la capella de l'hospital, sota l'advocació de Sant Nicolau. De la mateixa font procedeix la informació que diu que, el 1366, el bisbe de Girona va firmar un delme de Villalonga, que Francesc de Masó, prevere i hospitaler de Camprodon i els administradors de la Caritat de la mateixa vila havien alienat.

El 1421, el donat Bernat Novell realitzava al mateix temps funcions d'acaptador.

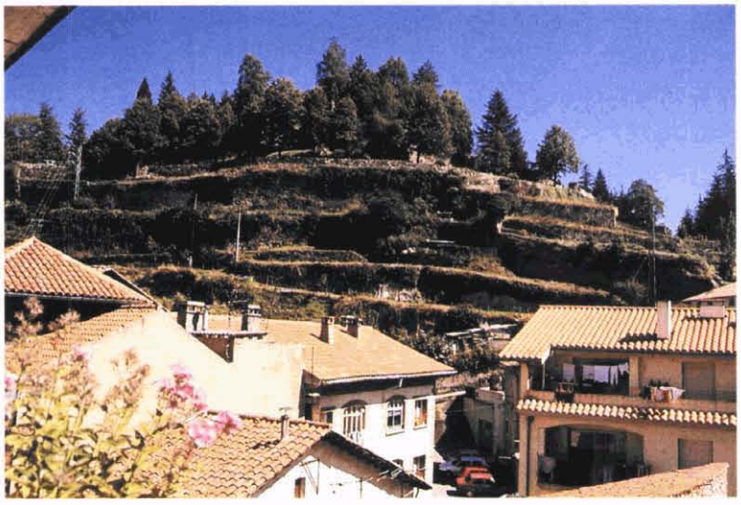

Ruines del Fort de Sant Nicolau, dins del qual es trobà el primer Hospital de Camprodon. (Foto de l'autor).

Plaça de Santa Maria, on es trobaven el segon i tercer hospitals de Camprodon. A la dreta de la foto, l'edifici de les escoles, on va estar ubicat el tercer hospital. Aproximadament al lloc des d'on està presa la fotografia, hi havia el segon hospital, avui desaparegut, i on després es van construir habitatges. (Foto de l'autor).

El terratrèmol de 1428, que va destruir una bona part de Camprodon, no va afectar el castell i, per tant, tampoc l'hospital.

El 1487, un ric mercader de Barcelona donava 55 lliures a l'Hospital de Camprodon, amb l'aprovació del rei Joan II.

El 1666 es va produir una primera destrucció de la fortalesa, dins de la qual es trobava l'hospital, durant una invasió francesa. Es devia tractar, probablement, d'un nou atac francès, el 1689, que provocà l'enderrocament complet del fort i el trasllat de l'hospital a la part baixa de l'actual plaça de Santa Maria, al costat del monestir. Poc després, Pere Benet i Marsal fundava una capella, a l'hospital, amb benefici eclesiàstic.

El cens del comte de Floridablanca (1787) esmenta que a Camprodon hi ha un «Hospital de Enfermos al cuidado del Ayuntamiento y del Párroco», on hi havia 2 malalts i 2 criats.

El 1790, Francisco de Zamora escrivia en el seu informe sobre Catalunya que l'hospital de Camprodon «tiene buenas camas».

El 1793, durant la Guerra Gran, els francesos van cremar Camprodon i l'hospital, que seria reconstruït.

De març a novembre de 1875, Camprodon va ser ocupat pels carlins. Al final de la darrera carlinada, un acord entre els generals Savalls i Martínez Campos va permetre que els carlins utilitzessin l'hospital de Camprodon per als seus ferits.

El 2 d'octubre de 1885 –època en què era alcalde Ignasi Carbó–, atès que l'edifici de l'hospital es trobava en molt mal estat, aquest es traslladà a l'antic convent dels monjos, també a la plaça de Santa Maria, no lluny de l'altre edifici. Pertanyia a béns procedents de la Desamortització, i l'ajuntament de Camprodon hi va fer les obres d'habilitació, amb un projecte de l'arquitecte Serrallach; així va adquirir titularitat municipal. L'edifici complia també funcions d'escola i de teatre municipal.

El 1896 van arribar a l'hospital, que fins aleshores devia funcionar amb hospitaler, les monges josefines de Maria Gay. A la revista local La Frontera, el 20 de novembre de 1896, s'esmentava que les monges es veien obligades a rentar la roba de la casa, en una bassa a la intempèrie, amb aigües del Riutort sovint gelades o brutes. Es demanava que l'Ajuntament construís per a elles un safareig amb aigua de la Font Bona.

El 1903 es va fer al Casino una funció a benefici de l'hospital.

El 1904 es va inaugurar una sala per a infecciosos. La institució estava aleshores formada per tres sales, una d'homes, una de dones i l'esmentada d'infecciosos.

El 1911, l'Hospital de Camprodon va signar, junt amb diverses associacions confessionals, diversos telegrames al president del Consell de Ministres per tal que no es permetessin les "escoles neutres".

Botet i Sisó, a la Geografia General de Catalunya (Carreras Candi), escriu que l'Hospital de Camprodon, d'antiga fundació, tenia 10 llits i era servit per religioses del Sagrat Cor (?), tenia rendes pròpies de 540 ptes. anuals i també era subvencionat per l'Ajuntament i ajudat amb almoines (1914). Les monges del Sagrat Cor no sojornaven a l'hospital, sinó que vivien en un edifici molt proper, dedicades a l'ensenyament de noies.

El 1913, Joan Manen, violinista aleshores de fama internacional, va fer un concert gratuït a benefici de l'hospital.

El quart hospital de Camprodon (1995), dels arquitectes Josep i Jaume Torres Clavé (1932), el qual, durant la Guerra Civil 1936-39, va tenir gran activitat. Avui és una institució sociosanitària. (Foto de l'autor).

El 1930 es preconitzava la construcció d'un nou edifici per a l'hospital, i Lluís Jover i Josep Vidal-Ribas van promoure una subscripció per a aquesta finalitat. Havia de ser construït en un lloc nomenat La Costinyola, assolellat i amb bona vista, i no massa lluny de la plaça de Santa Maria. El 1933 s'enderrocava el vell edifici del convent-hospital, on es bastirien les escoles públiques. Durant un temps, després de la Guerra Civil, també hi estaria allotjat el dispensari municipal o ambulatori.

El 17 d'agost de 1932 es va inaugurar el nou hospital, amb un projecte dels arquitectes Josep i Jaume Torres Clavé, del grup GATPAC, amb discursos de l'alcalde i el rector. Vers l'agost de 1933 es va fer una tómbola a benefici de l'hospital.

La Guerra Civil, 1936-39, tindria moltes implicacions hospitalàries a Camprodon. El 22 de juliol, el rector encara dinava a l'hospital i el 23 donà la comunió a les monges. Aquell mateix dia era destituït l'Ajuntament.

Les germanes de l'hospital no van haver d'abandonar la institució fins dos mesos abans de l'entrada dels franquistes, si bé foren abillades d'infermeres. A l'octubre de 1936, actuaven a l'hospital 4 metges: Josep Badia, Joan Sau, Bartomeu Rodà i Josep Estela.

A la primeria de 1938, es va expropiar l'hospital de l'Ajuntament, per ordre de la *Jefatura de Sanidad del Ejército de Tierra*, i es va convertir en hospital de guerra del cos de carrabiners. Tot seguit, comencen a arribar els primers ferits de guerra del front del Baix Segre. També van funcionar com a hospitals militars l'Hotel Güell i l'Hotel Rigat. Les milícies del PSUC i la UGT van habilitar el Casino per als seus ferits.

Les cases pairals de Ca l'Huguet a Villalonga de Ter i Can Carulla, que havien estat requisades primer per a la convalescència dels ferits de l'arma d'aviació, també es van transformar més tard en hospitals de sang.

A Camprodon van arribar a funcionar 3 o 4 quiròfans a la vegada. Al setembre de 1938, hom demanava que es deixés l'hospital municipal per a ferits i soldats amb malalties contagioses. També es van posar llits a les escoles municipals desallotjades.

Al poble existí un equip mèdic notable, dirigit per un cirurgià famós de la plaça de braus de Madrid, Jacinto Segovia, amb el grau de tinent-coronel. Actuaven també altres metges amb grau de capità, com Martín Ballano i Juan Solares. Era infermera en cap la bilbaïna Nicolasa Mateo, anomenada "Sita".

A part de l'equip sanitari arribat de fora, moltes dones –que s'havien quedat a l'atur en tancar-se les fàbriques del poble– treballaven als hospitals de Camprodon, la qual cosa, a més de representar una feina, els permetia dinar i sopar al centre sanitari, cosa en aquell moment important.

El 1938, al poble hi havia 279 ferits, 10 metges i 26 sanitaris i administratius. Sobretot planejava amb eficàcia, com una mena de gerent, el capità Dionisio Valenzuela. No van mancar-hi mai els subministraments, ni tan sols el tabac per als ferits. Alguns mesos després

El CAP de Camprodon. (Foto de l'autor).

d'acabada la guerra, aparegué per Camprodon aquest personatge, com si vingués a inspeccionar els seus antics dominis. Era un "camisa vieja" que actuava a la "quinta columna".

En començar la darrera ofensiva franquista, als Hotels Rigat i Güell hi havia 300 ferits. L'1 de febrer de 1939, quan els nacionals ja eren a Vic, es van evacuar 1.500 ferits pel Coll d'Ares. Com no existien prou ambulàncies, les quals estaven reservades per als més greus, molts ferits es traslladaven en matalassos amb camions o en lliteres amb portadors de mans, enmig d'una gran nevada i molts gemecs.

El març de 1945, l'Hospital de Camprodon tenia 22 llits: 6 per a les necessitats locals i 16 per a la guarnició militar establerta al poble.

El 25 d'abril de 1957 es va nomenar una junta de patronat de l'hospital, formada pel conseller municipal Valentí Planeses, els Drs. Freixas, Illa i Roda, i els ciutadans Daniel Birba, Faustino Millán, Felicià Claret, Jaume Cros, Joan Roger, J.M. Coch, Enric Collboni, i el rector, mossèn Lluís Freixes.

El 1966, l'hospital va rebre un llegat important dels germans Vila Riera, format per finques i diners, per tal d'acollir els vells necessitats del poble.

El 1977 es va presentar un projecte de l'arquitecte municipal, Carles Abadia, per ampliar el centre, que no s'arribaria a posar en marxa fins després de les eleccions municipals democràtiques de 1979, amb un nou projecte de Fernando Vila. Les obres es van adjudicar el 1981 i van costar 12 milions, 8 dels quals vingueren de l'Estat central. S'hi va fer un tercer pis i totes les habitacions, individuals o dobles, tenien bany. L'ampliació va ser inaugurada pel ministre de Sanitat, Ernest Lluch, degut al fet d'haver estat subvencionada en bona part per Madrid, la qual cosa va provocar algunes friccions amb la Generalitat.

Actualment, l'Hospital de Camprodon actua essencialment com a residència geriàtrica i té 34 llits. Rep una subvenció municipal, així com de l'ICASS, més les rendes dels béns pro-

pis; hi ha també uns quants ingressats que paguen el que poden. Hi actuen els 4 metges del poble i cada malalt té el que li correspon per la seva cartilla de la Seguretat Social. El Dr. Bardala és el director del centre. Continuen treballant-hi 8 monges josefines, 2 de les quals són ATS i 2 auxiliars; en conjunt, hi ha 9 auxiliars clíniques.

L'Hospital de Camprodon, de titularitat municipal, està regit avui, després d'adequar-se a la legislació de la Generalitat, per un patronat format per l'alcalde, com a president, el rector, el metge-director, la mare superiora de la comunitat, i un administratiu que actua com a secretari. Així segueix la seva singladura històrica al servei de les necessitats sociomèdiques de la vila.

FONTS

- Converses amb Manuel Pujol Bertran, historiador de la vila de Camprodon.
- Converses amb Caterina Martín, superiora de la comunitat religiosa de l'Hospital de Camprodon.
- Dades proporcionades per J.M. Marquès, procedents de l'Arxiu Diocesà de Girona.
- Arxiu Municipal de Camprodon

BIBLIOGRAFIA

MORER, J.; GALI, F. D'A.- Història de Camprodon, 1879. Reedició en facsímil, 1982. Ajuntament de Camprodon i Diputació de Girona, 1982.

PUJOL I BERTRAN, M.- Crònica de cent anys de Camprodon. Diputació de Girona, 1992

IGLESIAS, J.- El cens del Comte de Floridablanca (1787). Fundació Vives Casajuana. Barcelona, 1969

ZAMORA, F. DE.- Diario de los Viajes Hechos en Cataluña. Documents de Cultura. Ed. Curial. Barcelona, 1973

BOTET I SISÓ, J.- Provincia de Gerona, a Carreras Candi, Francisco. Geografia General de Cataluña. Barcelona. Alberto Martín [s.d.]

Revista La Frontera: 20.XI.1896; 20.VI.1901; 30.VIII.1903; 24.I.1904

Revista La Font Nova: 19.IX.1906, 19.I.1911

Revista El Muntanyenc: 31.VIII.1930; 22.VIII.1931; 29.XI.1931; 27.III.1933; 6.VIII.1933; 3.IX.1933

L'HOSPITAL DE SANTA MARIA DEL COLL D'ARES

Aquest establiment, en ruïnes, es troba a uns centenars de metres dins del territori francès, al costat de l'actual carretera, en iniciar-se la baixada del Coll d'Ares.

Fou fundat pels monjos d'Arles del Tec per atendre els viatgers que es dirigien des del Vallespir a les fires de Camprodon. Se li donà el nom de Santa Maria, i tenia una capella dedicada a la Verge, junt a una casa-refugi, encara que podria ser que fos la mateixa església que servia també de refugi.

L'hospital era administrat per un monjo o el capellà de Prats de Molló, que rebien el nom de comendator, juntament a d'altres persones de servei.

El 1269, el procurador reial comunicava que l'hospital posseïa un mas a la Vall de Prats.

El 1299, Bernat de Sant Ciprià, canonge d'Elna i Barcelona, va donar tres cobertes de llit a l'hospital: «Lego hospitalis de Collo d'Aris tres flaciatas bonas».

Durant el s. XIV, l'hospital va servir moltes vegades de lloc fortificat, com una "recolleta" per a la gent de la Vall.

Hospital de pas a Coll d'Ares, pocs metres dins de territori francès (s. XIII). Fotografia de l'interior. (Foto de l'autor).

Vista externa, típica d'un hospital de pas, de l'Hospital de Coll d'Ares. (Foto de l'autor).

El 18 d'octubre de 1379, el frare Bernat Soler, comendator de l'hospital, volia soterrar un home mort a l'hospital. En saber-ho els rectors de Prats, van anar a l'hospital amb un notari, per tal de comunicar-li que s'excedia en els seus drets. Soler replicà que els seus antecessors havien soterrat sempre els traspassats dins de l'hospital i que ell pensava fer el mateix. I així va ser.

Durant el s. XV, els hospitals lliures es van transformar en beneficis eclesiàstics, i així va succeir també amb l'hospital del Coll d'Ares, que va rebre el nom de Benefici de Santa Margarida.

El 1538, n'era beneficiari Jordi Cardona i procurador Jaume Orelles, burgès de Perpinyà.

El 1608, el Benefici de Santa Margarida es va afegir a una de les quatre rectories de Prats de Molló, i en va ser domer Manalt Canal, a causa de no donar suficient per fer-ne viure un titular.

En suprimir-se l'hospital, la casa i la capella van ser abandonades, les quals poc a poc es van anar ensorrant. La capella va romandre oberta fins al 1792, any en què també seria abandonada.

FONTS

- Converses amb Manuel Pujol Bertran, historiador de Camprodon.
- Dos articles de Josep Girbat sobre l'Hospital del Coll d'Ares, apareguts a la revista El Muntanyenc el 13 de juny i el 3 de juliol de 1926.

ELS HOSPITALS DE RIPOLL

La història hospitalària de Ripoll, com la del poble, aniria lligada durant segles al monestir. Aquest va posseir una hostatgeria per a pelegrins i forasters, que va rebre el nom d'hospital de pelegrins, d'estrangers, El Raig o de l'Almoina, avui desaparegut.

Estava situat al començament del carrer Berenguer el Vell i fou enderrocat en obrir-se el carrer. El nom d'almoina venia del fet que l'encarregat era el monjo almoiner i el de raig per trobar-se davant de l'abeurador públic, anomenat així pel gran doll d'aigua que hi rajava. Dins del monestir, al costat de l'església, existia igualment una infermeria.

La història hospitalària "civil", per dir-ho d'alguna manera, començà a Ripoll el 19 de maig de 1573, quan Jeroni Pinós, procurador general de la vila i de l'abadia, va congregar els ripollesos en nom de l'abat Climent May per tractar de la creació d'un hospital. Al Palau Abacial s'aplegaren els seixanta-vuit vilatans amb poder adquisitiu més alt, que van encarregar-se de promocionar una subscripció entre la població. Els diners recollits servirien per cobrir les despeses de la construcció. Una làpida a la façana de l'hospital així ho testimoniava: «Amb las charitats dels homes de Ripoll y altres persones devotes fonch edificada la present casa en lo any 1573». Es palesa un cert origen comunitari, malgrat el preceptiu permís del senyor feudal, del monestir.

Segon hospital de Ripoll o de la Mare de Déu de Gràcia (s. XVI-XVII-XIX), cremat pels francesos durant la Primera Guerra Carlina, i sempre reconstruït. Va funcionar fins al 1982. (Foto de l'autor).

Els primers administradors de l'anomenat Sant Hospital de la Mare de Déu de Gràcia van ser Francesc Llaguna, adroguer, i Pere Feixes, mercader. L'edifici seria aixecat fora de les muralles, a l'altra banda del Ter, davant de la capella encara existent, de Ntra. Sra. de Gràcia. No existia comunicació directa entre els dos edificis, ja que estaven separats pel camí ral d'Olot.

La seva ubicació el convertia en un lloc idoni des d'on hostilitzar la vila en època de guerra, i en conseqüència un perill, per la qual cosa seria derruït dues vegades. Quelcom de semblant succeeix amb l'Hospital de Santa Caterina de Girona.

El novembre de 1654, després de l'ocupació de Puigcerdà pels francesos, les autoritats militars espanyoles van manar que s'incendiés l'Hospital de la Mare de Déu de Gràcia i les cases properes; només va quedar dreta la capella. La mesura no serví de gran cosa, ja que els francesos van entrar a Ripoll el 3 de desembre del mateix any. Aquests, a fi de prevenir possibles atacs dels espanyols, van enderrocar també la capella. Signada la pau, es van retirar de Ripoll el 14 de maig de 1660.

El 4 de gener de 1661, tot el poble va ser cridat novament al palau abacial per tractar de la reconstrucció de l'hospital i del lloc més adient per reedificar-lo. La majoria dels vilatans es van decantar pel mateix indret, malgrat els inconvenients demostrats. L'endemà, Francesc de Pons, vicari general, nomenava davant d'Onofre Pont, notari, uns nous administradors: *Gaspar Llaguna*, apotecari, i *Rafel Deop*, serraller. Les obres es van començar el 15 de febrer i va ser aleshores quan s'afegí el cos d'edifici que uneix casa i capella. La donació més important va ser d'onze sous, apartats contínuament per *Onofre Pont* i *Bernat Toralles*, que van ser-ne els administradors en el període de guerra, fins i tot no existint hospital. A més, hostatjaven els pobres a llurs cases.

La nova edificació s'alçà més espaiosa que l'anterior, amb un cos que unia la capella amb l'hospital. En una làpida existent a la façana de l'hospital es llegeix: «Fou edificada la present casa en lo any 1661, destruïda a causa de la guerra». Gonçal Cotrinas, en el seu article Un episodi de la història del Vell Hospital, recull amb detall la solidaritat amb què tot el poble de Ripoll, pobres i rics, amb diners, materials o feina, va col·laborar en la reconstrucció. A les acaballes de 1667, les obres es van paralitzar per un nou conflicte entre les corones francesa i espanyola.

En el període comprès entre els anys 1672 i 1702, van ser administradors de l'hospital Francesc *Macià i Llorens*, apotecari, i *Rafel Deop*, serraller. Els anys 1709 i 1710 van ocupar el càrrec *Agustí Vila*, candeler de cera, i *Joan Raguer*, cirurgià. A la llista d'administradors es poden afegir *Miquel Mirapeix*, apotecari, i *Domingo Camprubí*, guanter (1768-1770).

Segons el cens del comte de Floridablanca (1787), a Ripoll hi havia dos hospitals, un hospital de pelegrins, a cura d'un monjo almoiner, i un altre hospital de la vila, a cura d'administradors. Aquest últim tenia 2 empleats, 2 malalts i 3 malaltes.

Tercer hospital de Ripoll (1982). Construït per a funcionar com a hospital comarcal. Avui és residència geriàtrica i allotja un CAP de salut mental que depèn de l'IAS de la Diputació de Girona. (Foto de l'autor).

Al final del s. XVIII, Francisco de Zamora, en el seu Diario de los Viajes hechos en Cataluña, esmenta breument l'Hospital de Ripoll i la seva turmentada vida, tot i que les dates que assenyala són errònies: «En 1673 (vol dir 1573) edificose la casa en que está el hospital, fundándose éste en 1573, y habiéndose arruinado por la guerra, se reedificó en 1761» (és el 1661). Hi afegia unes paraules poc misericordioses: «Es pobre y puerco».

El 1812, la vila de Ripoll es va independitzar del monestir de Santa Maria, fet que va ocasionar que l'ajuntament intervingués més directament en l'administració de l'hospital. El mateix any se'n van nomenar dos administradors, un en representació del monestir, *fra Pau de Francolí*, i *Agustí Deop i Fossas*, per l'ajuntament.

Només ser nomenats van procedir a realitzar un inventari de l'hospital. Entre altres coses, s'esmentaven 100 llençols, 40 coixineres, 24 tovalloles, 24 camises, 10 vànoves, i entre flassades i cobrellits 26 unitats. Hi havia 12 llits de fusta, dels anomenats de peu de gall, 1 llit de fusta amb pilars, 1 llit de ferro, i 16 bancs de fusta per a 8 llits de peu de gall.

El 12 d'abril de 1812, se signava un tracte entre els administradors de l'hospital i el boticari *Francesc Caballeria*, que deia: «todos los remedios y medicamentos que se consumirán en el referido hospital, así para los militares enfermos y heridos que se conduxeren en el mismo, como para los paysanos de esta villa y parroquia, les subministrará dicho D. Francisco Caballeria no exigiendo por ellos más que la tercera parte de la tarifa que rige».

El 1826, la institució portava encara el nom d'Hospital de Mare de Déu de Gràcia. Fins a la Primera Guerra Carlina, van ser administradors per part de l'Ajuntament: *Josep Coronas* (1824/25), *Josep Puig* (1825/26), *Josep Jutglà* (1826), *Eudald Masdeu* (1828) i *Agustí Deop* (1829); i per part del *monestir*, *Xavier de Plandolit i Pons* (1824/29).

L'hospital es va veure directament afectat per la Primera Guerra Carlina i en va rebre les conseqüències de forma directa. El 22 de maig de 1839, els carlins assetjaven Ripoll, tot arribant al Raval, indret on es trobava l'hospital. La guarnició liberal de la vila va fer una sortida i aconseguí desallotjar-los, però després de rebre reforços, els carlins els van fer recular. Els isabelins, en retirada, van incendiar l'hospital per tal que no servís de baluard als carlins. Cinc dies més tard, moltes cases de la vila van ser incendiades pels carlins en entrar al poble.

Una vegada finalitzada la guerra, es va iniciar la restauració de la vila i el municipi va demanar a l'Estat (ja s'havia produït la Desamortització de Mendizábal), la casa del monjo sagristà perquè servís com a hospital, cosa que es va concedir. Passat un temps i tenint en compte les importants obres que s'havien de fer per habilitar l'esmentada casa, es va resoldre reedificar l'antic hospital. Aquesta vegada no va ser possible comptar amb l'ajut dels veïns, que prou feina tenien per reedificar llurs cases.

Així es van haver d'alienar dos censals per valor de 1.400 lliures. El 16 de febrer de 1846, l'ajuntament va establir les condicions de contractació de l'obra, per 2.000 lliures, amb els paletes Francesc Alivés, Eudald Pujol, Josep Feixa, Cristòfor Giralt i Martí Puig. Una altra làpida a la façana de l'hospital deixa constància de la nova inauguració: «Lucidor surgo ad nihilum bis Marte redacta. Anno DNI MDCCXLVI, ELISABETH II, regnante», que traduït al català significa: «M'aixeco més formosa, després d'haver estat dues vegades enrunada per la guerra. Regnant Isabel II, l'any del Senyor 1846».

L'ambulatori (1970) de Ripoll. (Foto de l'autor).

Després de la segona Desamortització de Mendizábal, les dependències dels monestirs van passar a l'Estat, i va existir-ne un únic administrador de l'Ajuntament: ha quedat constància de *Jaume Carbonell* (1861/63), *Josep Graells* (1865) i del prevere *Josep Alivés*.

El 1855 es va acordar «ultimar los servicios de los tres médicos cirujanos de la presente villa y que se turnen asistiendo a los enfermos, el Dr. *Edualdo Raguer* los primeros cuatro meses, el Dr. *Edualdo Sucasas* los cuatro siguientes y el Dr. *Pedro Angelats*, los cuatro últimos y así sucesivamente». El 1866 es va ratificar l'acord amb els mateixos facultatius.

El 1860 es va confiar l'hospital a les germanes carmelites, ordre fundada per Caterina Coromina, que hi van romandre fins al 1883, any en què van ser substituïdes, en un moment delicat per a la institució, per les josefines de la caritat. Aquestes religioses quedarien des d'aleshores molt vinculades a l'hospital i al poble, tot passant fins i tot a l'actual hospital geriàtric. Molt recentment, però, també l'han deixat i s'han retirat a Vic. D'entrada, van arribar 4 monges, una de les quals, Basilisa Peralta, moriria de tifus, contret en acte de servei. Les religioses es van encarregar també de l'escola de nenes situada dins del mateix edifici de l'hospital. Igualment, van efectuar assistència domiciliària als malalts. Entre els anys 1879-80, les monges van assistir els treballadors de la línia del tren Ripoll-Sant Joan de les Abadesses.

El 1861, la institució va passar a nomenar-se, per Reial Ordre del 14 de novembre, Hospital Público Municipal.

El 1866 es va redactar un reglament de règim intern.

A les actes de la Junta Provincial de Beneficència de Girona es posa de manifest que l'Hospital de Ripoll tenia, durant 1908-1909, 26 llits, que van acollir 37 malalts, amb 1.652 estades. Aleshores rebia el nom d'Hospital Municipal de Sant Eudald.

Pocs anys després, Botet i Sisó, a la Geografia General de Catalunya de Carreras Candi, diu que l'Hospital de Ripoll era municipal, que tenia 12 llits i era servit per religioses josefines.

El 1911 es va produir a Ripoll una epidèmia de còlera i l'hospital va prestar grans serveis. Un any després, s'hi va instal·lar una estufa de desinfecció i es va adquirir material sanitari.

El 1912 es va constituir a Ripoll l'Associació de Beneficència. El 1916, el Patronat va adquirir, a la carretera de Sant Joan, uns terrenys on es construiria posteriorment la Casa Cuna. Les monges es van encarregar, al mateix temps que de l'hospital, de la Casa de Beneficència (1926) i de l'Asilo-Cuna de Sant. Ramon (1932).

Queda constància que les persones pobres que necessitaven tractament mèdic complex entre els anys 1935 i 1940, eren ateses per un conveni establert entre l'Ajuntament, l'Hospital Clínic de Barcelona, la Clínica La Protectora Mundial S.A i la Clínica Comarcal de Vic.

El 1936, l'Hospital va ser objecte d'obres diverses, consistents a reparar els arrebossats, pintar les façanes i protegir les barbacanes. Les obres van durar cinc setmanes i van costar 3.237'80 pessetes.

L'any 1941 es va constituir un nou patronat de l'hospital, en el qual l'alcalde ocupava la presidència, que tindria com a missió ocupar-se d'impulsar la construcció d'un nou hospital, ja que l'actual «ni reúne los servicios mínimos indispensables, ni puede ser adaptado a las modernas necesidades», segons paraules del comunicat a la població de l'alcalde Daniel Maideu Auguet, el 1952.

El projecte no es va arribar a materialitzar fins l'any 1982, quan s'inaugurà un nou hospital-residència geriàtrica al Pla de Sant Pere. Abans, el 1970, havia inaugurat un ambulatori al carrer Macià Bonaplata.

El nou hospital va ser construït mitjançant ajudes de l'Ajuntament, la Generalitat, la Diputació de Girona, i donatius particulars. Estava pensat per actuar com a hospital general o comarcal, però aquesta funció ja s'exercia des de l'Hospital de Campdevànol per la iniciativa i activitat del Dr. Melcior Vaquer, un metge fill de Ripoll. De tota manera, Ripoll i Campdevànol es troben tan sols a 3 Km i les noves urbanitzacions dels dos pobles es toquen.

El nou hospital-residència va heretar les monges de l'antic hospital, que hi romandrien fins al 1988, any en què van abandonar la institució i el poble, per manca de vocacions, tot replegant-se a Vic.

La residència geriàtrica de Ripoll té una capacitat de 68 llits, està dirigida per un sociòleg-assistent social i compta amb una dotació d'1 ATS i 11 auxiliars de clínica. Li donen servei mèdic els metges del poble. Té una subvenció de l'ICASS. No existeix relació funcional directa amb el CAP del poble, que es troba allunyat.

Dins de l'hospital es troba també un Centre de Salut Mental, que pertany a l'Ajuntament i a la Diputació de Girona (IAS).

La tradició assistencial de la Vila Comtal de Ripoll no queda, per tant, estroncada.

FONTS

- El nostre text ha estat ampliat i millorat per Agustí Dalmau, arxiver de Ripoll, amb qui també hem mantingut converses.
- Arxiu Històric de l'Ajuntament de Ripoll. Secció Hospital.
- Converses amb Carles Díaz, director de l'Hospital-Residència de Ripoll.
- Arxiu Provincial de Girona. Actes de la Junta de Beneficència.

BIBLIOGRAFIA

BARRAQUER ROVIRALTA, C.- Las Casas de Religiosos en Cataluña durante el primer tercio del s. XIX. Imprenta de Francisco Altés y Alabart. Barcelona. 1906.

BOTET I SISÓ, J.- Provincia de Gerona, a Carreras Candi, Francisco. Geografia General de Cataluña. Barcelona. Alberto Martín [s.d.]

ZAMORA, F. DE.- Diario de los viajes hechos en Cataluña. Documents de Cultura. Ed. Curial. 1973.

BARDOLET, S.; BARDOLET, J.- St. Pere d'Aüira en el marc de Campdevànol. 1983.

CUTRINA, G.- Ripoll entre dos rius. Ajuntament de Ripoll. 1989.

CUTRINA, G.- Un episodi de la història del Vell Hospital. Annals 1992-93. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Ripoll. 1994.

IGLESIES, J.- El cens del Comte de Floridablanca (1787). Fundació Vives Casajuana. Barcelona. 1969.

L'HOSPITAL DE RIBES DE FRESER

Queda poca informació sobre un antic hospital a Ribes de Freser. Potser només es tracta d'una antiga llegenda del segle passat, la qual explicava que al mig de la capella d'un antic hospital s'observà una taca humida que cobria la tomba d'un soldat executat injustament. La seva resignació i confiança en Déu davant la mort donarien lloc a la llegenda de l'aparició de la taca, que anava acompanyada per un brollament de sang viva quan s'obria la tomba.

Francisco de Zamora no esmenta l'existència de cap hospital a Ribes de Freser al final del s. XVIII.

Llorenç Torrent, a la seva novel·la Viaranys del Destí, basada en fets reals, explica que a la seva masia, i a d'altres de la Vall de Ribes, es van acollir ferits durant la Primera Guerra Carlina. El nombre de ferits ultrapassava segurament les possibilitats d'un modest centre de funcionament intermitent. La llegenda del soldat mort injustament és segurament d'aquell moment. Aquest petit hospital podria haver estat cremat en l'incendi de 1839.

Ja amb fets documentalment coneguts, Eudald Carreres va fundar, el 1870, un hospital a Ribes de Freser. Per expressa voluntat del fundador, l'hospital i la seva capella havien d'estar sota el patronatge de St. Eudald.

Lloc on es trobava l'antic Hospital de Ribes de Freser, avui ocupat per construccions civils. (Foto de l'autor).

La Residencia Nazaret que, el 1983, va substituir el vell Hospital d'Eudald Carveres i que allotja el dispensari mèdic municipal. (Foto de l'autor).

El 2 d'abril de 1898 es van instal·lar a l'Hospital de Ribes 4 monges josefines de Girona. El patronímic de Sant Eudald de l'hospital va ser canviat pel de Sant Josep.

L'hospital fundat per Eudald Carreres es trobava al costat del riu Freser, al carrer Balandrau, potser al mateix lloc on es trobava el llegendari primer hospital, i tenia un pati que donava al riu.

Botet i Sisó, a la Geografia General de Catalunya (vers 1915), escriu que «a Ribes hi ha hospital permanent amb 6 llits que es manté part amb rendes pròpies (230 ptes. anyals) i part amb almoynes».

Durant la Segona República hi va haver alguns problemes entre l'hospital i l'Ajuntament per deixes testamentàries i probablement també per la titularitat. El consistori, sorgit el 19 de juliol de 1936, tenia programat dotar l'hospital amb un aparell de raigs X, que probablement no s'arribà a col·locar. L'hospital és avui de titularitat municipal.

Als anys seixanta, mossèn Joan Sitjar va deixar tota la seva fortuna familiar a l'hospital, tot posant-hi com a condició que a la institució s'acollissin gratuïtament els pastors i gent sense recursos de la Vall de Ribes.

L'Hospital del carrer Balandrau va funcionar fins a l'inici dels anys vuitanta d'aquest segle, més com a asil que altra cosa, si bé s'hi arribaren a fer parts. El Sr. *Jaume Paret Pla*, veí i estudiós de Ribes, recorda encara quan s'hi instal·là la calefacció central als anys seixanta.

El 1982-83, l'Ajuntament de Ribes va adquirir l'escola, anomenada Nazaret, que havia estat primer escola de nenes i després escola mixta. Aquest edifici seria transformat en residència geriàtrica i prendria el relleu de l'antic hospital.

La Residència Nazaret té 47 llits en condicions molt acceptables. Dins del seu recinte es troba el Consultori Mèdic Municipal. De la residència geriàtrica se n'encarreguen encara les religioses josefines de Maria Gay.

L'hospital-residència actual és una fundació de dret públic municipal i està regit per un patronat format per l'alcalde, com a president, 3 regidors, un representant del Consell Comarcal, 3 veïns a proposta de l'Ajuntament, que representen els partits polítics amb representació al consistori, la directora de la institució (la mare superiora) i una assistenta social. El 1996 van abandonar la institució les religioses josefines, tot adduint manca de vocacions.

Acull a gent de la Vall de Ribes, i funciona amb subvencions municipals de l'ICASS i del que puguin pagar els asilats amb la seva pensió.

Segons dades proporcionades per Josep Benet, del Centre d'Història Contemporània de Catalunya, van existir dos hospitals de guerra als balnearis Aigües de Ribes i Montagut durant la Guerra Civil 1936/1939.

FONTS

- Converses amb el Sr. Pere Vigo, alcalde de Ribes de Freser.
- Correspondència amb el Sr. Miquel Sitjar i Serra, historiador de Ribes de Freser.
- Converses amb el Sr. Jaume Paret.

BIBLIOGRAFIA

SITJAR I SERRA, M.- Ribes de Freser. Quaderns de Girona, 1994.

BOFILL I POCH, J.- Núria, Ribes i l'Alt Llobregat. Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalanes, 1888.

TORRENT, L.- Viaranys del Destí. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, 1994.

BOTET I SISÓ, J.- Provincia de Gerona, a Carreras Candi, Francisco. Geografia General de Cataluña, Barcelona. Alberto Martín [s.d.]

L'HOSPITAL DE SANT JOAN DE LES ABADESSES

L'Hospital de Sant Joan, com no podia ser altrament, va estar lligat durant segles al monestir. Més tard, es convertiria en municipal, per acabar com a residència geriàtrica. Aquesta història és més aviat clàssica en la història d'hospitals d'origen monàstic.

El monestir va ser fundat, i generosament dotat, l'any 887, pel Comte Guifré el Pilós i encomanat a la seva filla Emma; va rebre precepte d'immunitat pel rei franc Carles el Calb. El 1017, la comunitat femenina va ser dispersada; n'era abadessa Ingilberga, germana de l'Abat Oliba. Aleshores va atorgar-se a una canònica aquisgranesa, que hi romandria durant 37 anys. Els canonges van ser-ne foragitats pel comte de Besalú, que hi establiria una comunitat benedictina marsellesa. El 1086, el monestir fou entregat a canonges agustinians, que serien expulsats aviat pels benedictins marsellesos. Finalment, el 1114 van ser reposats els agustinians, fins al 1592, en què fou suprimida l'Ordre del Papa Clement VIII, a instàncies de Felip II. S'hi establí aleshores una col·legiata amb arxiprest, que durà fins al 1861, any en què l'església del monestir es va convertir en parròquia regular.

Les primeres notícies sobre un hospital a Sant Joan de les Abadesses corresponen a l'etapa agustiniana, la regla de la qual exigia l'existència d'una infermeria al cenobi, per recollir-hi vells i malalts, que havia d'actuar independentment de la vida normal del monestir. L'hospital es devia construir molt aviat i estava situat prop de l'església del monestir, si bé per fora de la seva muralla. Ocupava exactament el lloc on es troba el convent de les monges carmelites, al costat de l'anomenada Era de l'Àngel, que pertanyia a l'hospital.

El monestir posseïa també un alberg per a vianants i pobres; es desconeix si tenia relació funcional amb la infermeria.

El 1164 es consagrava l'Església de Sant Miquel, que actuà com a capella de l'hospital i era independent de l'església del monestir. Fou bastida en temps del gran abat Ponç de Monells (1140-1193), que també va fer construir l'actual església del monestir. Es tractava d'una construcció romànica, que s'obria per una porta a la infermeria. Fins el 1498, no tindria porta oberta a l'exterior. Aquesta església, malmesa i reconstruïda en diverses ocasions, desapareixeria definitivament el 1938, en ser destruïda.

L'hospital era anomenat Hospital de Pobres i podia rebre deixes. La primera, documentada per escriptura, és de 1119, i va ser la d'uns horts per part de Joan Riera. La institució es regia autònomament del monestir, per un canonge infermer, que s'allotjava en cambres pròpies al costat de la infermeria. Les seves obligacions es van establir el 1217. També exis-

tia un infermer menor, una mena d'hospitaler ajudant del canonge, que prenia cura directa dels vells i malalts. L'hospital posseïa rendes pròpies.

També es nomena un apotecari, que era el de la vila, i consta que, el 1379, li va ser concedida a perpetuïtat la confecció de les postres de neules per a la taula canonical.

El règim de la institució era complex i comptava amb uns estatuts que van ser reformats ja el 1448, tot obrint una major participació del municipi en la gestió del centre. Queda una còpia d'aquest text en llatí del s. XVIII a l'Arxiu Municipal de Sant Joan.

L'hospital és esmentat en una visita pastoral de 1621, i el notari del Capítol de la Col·legiata és l'encarregat de corregir els comptes.

En una altra visita pastoral de 1775, es declarava que l'administració de l'hospital era conjunta per banda del Capítol i l'Ajuntament. Una confraria s'encarregava de la cura immediata dels malalts.

A l'arxiu de Sant Joan hem trobat un contracte de l'hospital amb l'hospitaler de 1745, estès també a la seva dona i fills, firmat per un administrador i els regidors.

Al Llibre de Comptes de l'Hospital, entre 1795 i 1797, es presenta la relació dels "censals" pertanyents a l'hospital. També palesava que es cobraven "pensions" a alguns ingressats al centre. Hi havia freqüents entregues en metàl·lic a l'hospitalera per al manteniment de la casa. Aquesta cobrava pel seu treball personal la quantitat de 9 lliures i 17 sous l'any. La compra d'una xeringa puja a 1 lliura. Al farmacèutic de Ripoll se li van pagar, durant un any, 10 lliures per medicines servides a l'hospital. Les conductes de metge i cirurgià representaven 10 lliures i 10 sous, cada any. Portar malalts i "bordegassos" a Ripoll, suposava una despesa de 15 sous.

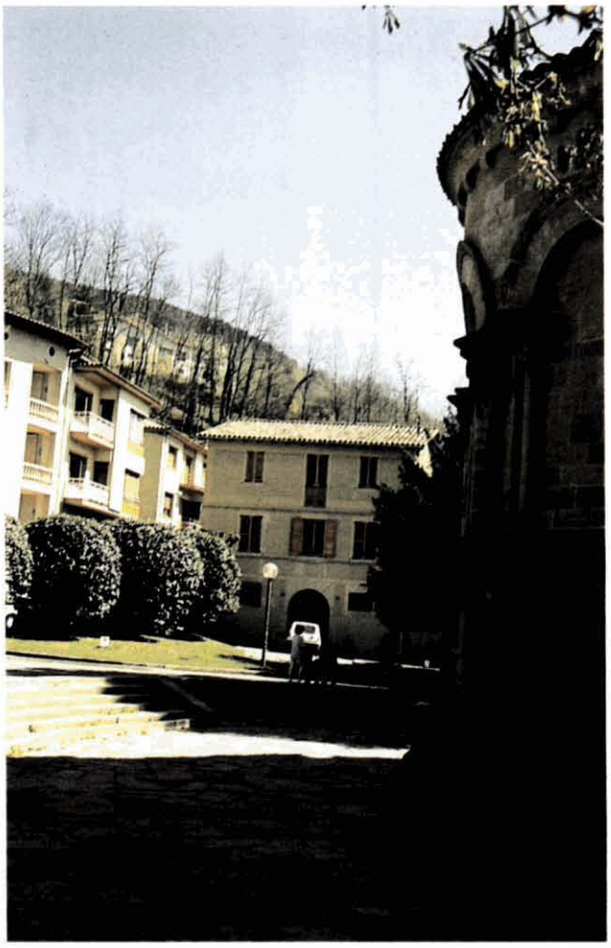

Al fons, bloc on es trobava l'antic Hospital Monàstic de Sant Joan de les Abadesses, que va funcionar fins al 1937 com a hospital municipal. (Foto de l'autor).

El 1802, l'hospitalera cobrava 25 lliures pel seu treball, les conductes de metge i cirurgià eren de 16 lliures anuals i l'apotecari rebia 6 lliures.

El 1803 eren metges de la casa els Drs. Pau Parasols i Pera-Martir Blanch.

El 1817, segons l'administrador Geroni Corriols, l'hospital posseïa 1.050 lliures en diners, 15 llençols, 16 coixineres i 3 camises.

El 1819, les entrades a l'hospital van ser de 600 lliures i 16 sous, mentre que les sortides ascendien a 507 lliures, 6 sous i 4 diners. Els comptes estaven firmats per un prevere i un procurador.

El 1843, a petició de l'Ajuntament, i amb l'ajut del canonge Sebastià Miró, es demanava a Santa *Joaquima de Vedruna* que establís una comunitat religiosa a l'hospital. La petició ja havia estat feta el 1828, però diversos esdeveniments ho van fer ajornar. Les monges regentaven, al mateix temps que l'hospital, una escola de nenes, ubicada al mateix edifici. La institució hospitalària fou gestionada completament per l'Ajuntament a partir de 1862, en desaparèixer l'arxiprestat, segons dades trobades a l'Arxiu Provincial de Girona, en les quals també es remarcava que, el 1908, l'hospital posseïa 6 llits, que originaven 1.822 estades l'any, completa per una subvenció municipal i almoines.

El 1924 es va crear la Junta Local de Beneficència, formada per dos regidors i dos veïns elegits pel consistori.

L'actual Hospital de Sant Joan de les Abadesses. Tot i haver començat a actuar com a hospital general, avui és centre geriàtric, sense renunciar del tot a tractar malalts aguts. Avui és dispensari d'assistència urgent. (Foto de l'autor).

El 1927, el president de la Junta va adreçar una petició de diners als veïns del poble, per la greu situació econòmica de la institució, que ja no podia atendre els malalts.

El 1930, Jaume Espona construïa, al seu càrrec, una nova escola i, d'aquesta manera, l'hospital recuperava un preciós espai. També va fer donatius a l'hospital. El desembre del mateix any, s'anunciava que era propera la realització d'unes obres que convertirien l'Hospital de Sant Joan de les Abadesses en una institució modèlica. El projecte, però, no va prosperar.

Durant la Guerra civil, el febrer de 1937, el Consell Municipal va expulsar les monges de l'hospital i va convocar tot seguit un concurs per dotar el centre d'infermeres.

El 5 de juny de 1937, el Consell Municipal va decidir traslladar els malalts a Can Comella, un immoble particular que havia estat requisat.

El 7 d'agost del mateix any, Ramon Arqués, president del Consell Municipal cridava a les religioses carmelites dispersades, per si desitjaven encarregar-se de nou de l'hospital.

L'1 d'agost de 1939, havent recuperat les monges carmelites llur convent i escola, l'Ajuntament signava un contracte amb les josefines de la Caritat perquè es fessin càrrec de l'hospital. Aquestes monges es trobaven ja a Sant Joan de les Abadesses des de 1907, i es dedicaven a la vetlla de malalts a domicili.

El maig de 1940, en haver-se de restituir Can Comella a la propietat, l'Ajuntament va traslladar l'hospital a un edifici inacabat, començat a construir l'octubre de 1936, per ser destinat a guarderia infantil, als jardins de Can Tarre de la Torre.

Degut a les dificultats econòmiques existents, sorgí la proposta de dins del consistori de substituir l'hospital per un dispensari de primeres cures; la proposta, però, no va anar més enllà. Es van realitzar unes mínimes obres d'adaptació al nou edifici.

El 1961, les josefines, que havien servit a la institució enmig d'una extremada pobresa, l'abandonaven; van ser substituïdes per l'ordre d'origen gallec de les germanes serventes de la passió.

A partir dels anys cinquanta, es van anar practicant a l'edifici i les seves instal·lacions millores ininterrompudes. El 1967 es podien acollir 15 residents i s'havia millorat les cambres i instal·lat calefacció central. Més tard, es va adquirir un local veí que va permetre una ampliació de l'edifici. Es renovà l'instrumental, es millorà el confort dels acollits i s'incrementà el personal de servei.

Poc a poc, la institució es va anar convertint en centre geriàtric, sense renunciar del tot a la funció d'hospital. Avui hi existeix un *dispensari d'assistència urgent i evacuació* amb ambulància, sobretot per als accidents de carretera.

Actualment, el centre disposa de 50 llits, si bé existeix encara llista d'espera. Està servit per tres monges serventes de la passió, dos de les quals són ATS, i un personal de 15 persones. És atès per un metge del consultori municipal. Rep una subvenció de l'ICASS.

Està regit per un patronat format per l'alcalde, com a president, el rector com a vicepresident, 2 regidors, dos representants de les empreses locals, J. Espona i Llaudet, en les persones dels directors de fàbrica, pagesos, el metge, el farmacèutic i la superiora de la comunitat religiosa.

La pervivència i la realitat actual de la institució, tal com escriu J. Esteve, ha estat possible gràcies a la solidaritat de molts particulars, de les empreses locals i de les administracions públiques.

FONTS

- Converses amb mossèn Anton Martí, rector i vicepresident del patronat de l'hospital.
- Converses amb Joan Ferrer, arxiver del Monestir.
- Arxiu Municipal i del Monestir de Sant Joan de les Abadesses.
- Arxiu Provincial de Girona. Junta de Beneficència.

BIBLIOGRAFIA

JUNYENT, E.- El Monestir de Sant Joan de les Abadesses. Editat per la Junta del Monestir de Sant Joan de les Abadesses i patrocinat per la Fundació J. Espona. Barcelona. 1976.

ESTEVE, J.- L'hospital geriàtric municipal de Sant Joan de les Abadesses. Commemoració de 25 anys de servei de les Germanes Serventes de la Passió: 1961-1987.

Buscando Fruto. Butlletí de la Congregació de les Germanes Serventes de la Passió. Núm. 4. Març 1967.

BOTET I SISÓ, J.- Provincia de Gerona. a Carreras Candi, Francisco. Geografia General de Cataluña. Barcelona. Alberto Martín [s.d.]

El Berguedà

ELS HOSPITALS I ASILS DE BAGÀ

Sabem que Galceran i Esclarmonda, fundadors de la vila de Bagà, tenien la intenció de construir-hi un hospital. El seu fill, Galceran IV, va crear, el 1255, dos presbiterats, amb un capital de dos mil sous, per a l'hospital que volia construir el seu pare. En aquesta data, bé o malament, l'hospital estava ja construït, ja que el primer de gener de l'esmentat any, R. d'Enveig, li va fer donació del domicili i drets que tenia, com el camp de la Pedra de Bagà, i B. de Capdevila va efectuar també una donació similar. La institució podria tenir, per tant, un origen feudal. Bagà era capital de baronia.

En 1292, Joan Solà va deixar a l'Hospital de Bagà unes cases de la seva propietat al poble, per tal de bastir-hi un hospital, però els seus marmessors van considerar que no eren idònies per a l'hospital i les van fer pregonar i subhastar a la plaça, amb l'aprovació del senyor i de la universitat. Se'n va obtenir 300 sous, amb els quals es va construir l'hospital en un lloc adequat. No es menciona la seva ubicació, però és de suposar que es trobava al costat de la capella

L'Hospital de Bagà i capella de Sant Antoni a la primeria d'aquest segle. (Fotografia proporcionada per mossèn Ramon Viladés, Arxiu Gaità Pedrals)

de Sant Antoni, aleshores als afores de la vila, per l'estil peculiar de finals del s. XIII de l'esmentada capella.

A partir d'aquestes dates, en gairebé tots els testaments conservats del poble hi ha algun llegat per a l'hospital, cosa que abans no succeïa.

Els cònsols, assessorats pels consellers, portaven l'administració de l'hospital. Del seu servei s'encarregaven un home i una dona, els *hospitalers*, que havien de mantenir en bon estat les sales de l'hospital, així com els llits, draps i altres atuells de la casa. També estaven obligats a rebre "benignament" a l'Hospital els pobres de Crist, tant sans com malalts, i tractar-los misericordiosament. El càrrec d'hospitaler era vitalici.

Totes les rendes de la institució anaven directament als hospitalers, així com les almoines inferiors a 12 diners. Les superiors a aquesta quantitat, que s'havien d'esmerçar a benefici de l'hospital, havien de ser conegudes pels cònsols.

La primera menció d'un metge a Bagà és del final del s. XIII i se'n desconeix el nom. Consta la presència de metges jueus durant els segles XIV i XV, quan la pesta va colpir greument la comarca i el poble. No queden clares les relacions que van poder tenir metges i epidèmies amb l'hospital.

El 1491 s'estava bastint un nou hospital a Bagà. Jaume de Foix era l'actor i procurador de l'obra, sota un patronat constituït pels cònsols Joan Barrell i Joan Vilardaga. El 9 de desem-

El vell edifici de la Fundació Salarich-Calderer en l'actualitat. (Foto de l'autor).

El nou edifici de la Fundació Salarich-Calderer (1993). (Foto de l'autor).

bre del mateix any, el procurador reconeix haver rebut d'Esteve Cavilla, "braceri", la quantitat de 25 lliures per la venda de la casa que l'hospital tenia al carrer Major, prop de la porteta d'en Ripoll.

A l'hospital s'admetien també vianants pobres sans, com era corrent a moltes d'aquestes institucions relacionades amb els municipis. Durant els segles XVII i XVIII, l'hospital era, en bona part, un servei municipal d'hostatgeria que s'arrendava a particulars. La universitat en regulava el funcionament: la gent que havia de ser admesa, (incloent-hi «soldats a cavall, fins numero de 10, sempre que arribessin ab ordre del senyor Rei»), com fer les compres de queviures, sempre al detall, al poble, etc. L'hospital tenia una capella dedicada a Sant Antoni.

En 1763, el cirurgià de Bagà cobrava 4 sous per visitar malalts al Santuari del Paller, i la conducta pels dos ermitans que hi sojornaven era d'1 lliura l'any. Per proporcionar unes ulleres comprades a Barcelona, es van pagar 5 sous i 4 diners.

Al final del s. XVIII, Francisco de Zamora escrivia que a Bagà «hay un hospital muy pobre y un Montepío para el socorro de labradores».

A partir de les dades de Zamora, existeix un gran silenci respecte a l'Hospital de Bagà i l'assistència medicosocial al poble, fins al nostre segle. Segons Montaña i Pujol, l'hospital va ser utilitzat pels carlins al final de la Primera Guerra.

Ramon Salarich Pedrals, fill de Bagà (1860-1930), va deixar el 1924 una notable herència «per instruir al poble de Bagà un asil que serveixi d'asil de pobres». Aquest funcionà al carrer del Raval 38, de 1942 fins a 1964, amb el nom d'Asil Salarich, tot acollint uns quants ancians. D'altra banda, Rafael Calderer (+1941) també llegava béns per construir un altre establiment benèfic a la vila.

En posseir ambdós llegats amb una finalitat similar i els mateixos administradors, es van fusionar el 1965 en una sola entitat de nom Fundació Salarich-Calderer. El 1987, la Generalitat

de Catalunya va aprovar la modificació i adaptació d'uns nous estatuts, i va ser inscrita en el Registre de Fundacions Privades Catalanes.

L'article 2 dels seus Estatuts diu que té com a finalitat el «sosteniment a la Vila de Bagà d'un asil per a ancians en bé de naturals o veïns de la susdita vila». El seu patronat està compost pel rector, com a president, l'alcalde, com a vicepresident, el metge titular, un segon capellà de la vila, dos veïns i el director o directora de la institució.

El 1963 es frustrà un intent de posar novament en marxa l'asil, degut a no trobar-se una comunitat religiosa que volgués encarregar-se de la institució. Finalment se'n van responsabilitzar les germanes dominiques de l'anunciata.

Atès que el vell edifici no reunia bones condicions, se'n va construir un de nou amb mobilitzacions de capital i ajuts de l'ICASS, que fou inaugurat el 1993 (12.9.1993) pel conseller Comas.

L'establiment compta avui amb 49 places, és subvencionat per l'ICASS i els seus acollits paguen quan poden. Els metges del poble se n'encarreguen de l'assistència mèdica.

Si bé no existeix cap nexe entre l'històric hospital de Bagà i la institució actual, Bagà continua amb aquesta la seva solidària tradició assistencial, iniciada a l'Edat Mitjana.

FONTS

- Converses i informació proporcionada per mossèn Ramon Viladés, rector de Bagà i president de la Fundació Salarich-Calderer.

BIBLIOGRAFIA

SERRA I VILARÓ, J.- Les Baronies de Pinós i Mataplana. Investigacions als seus arxius. Vol. II. Edició en facsímil. Centre d'Estudis Baganesos. Bagà, 1989.

ZAMORA, F. DE.- Diario de los Viajes hechos en Cataluña. Ed. Curial. Documents de Cultura. Barcelona, 1973.

MONTANA I BUCHACA, D.; PUJOL I ROS, J.- Els hospitals carlins al Principat de Catalunya. IV Seminari sobre el carlisme. Arxiu Comarcal del Solsonès.

ELS HOSPITALS DE BERGA

Prèviament a l'hospital clàssic de Berga, el de Sant Bernabé, van existir a la vila dos hospitals medievals més antics que desaparegueren aviat. Fins a cert punt, l'Hospital de Sant Bernabé n'és l'hereu.

El 1187, Guillem de Berguedà, noble i trobador, va fer donació d'unes seves propietats a l'Ordre de Sant Joan de l'Hospital, que havia rebut de Bernat de Saga, la qual ja posseïa una comanda a Berga, segons proves documentals existents.

El 1190, Pere de Berga i el seu fill, també de nom Pere, van comprar a perpetuïtat a Berenguer de Peguera, per 1300 sous, tots els drets i propietats que aquest tenia a la vila de Berga. Els Berga van edificar molt al poble.

El 1268, el fill de Pere de Berga va fer construir un hospital i el seu cel·lari, tocant a la capella de Sant Pere dels Cohorts, també feta edificar per ell, i que portava el nom del seu patró. Segons una escriptura existent a la comunitat de preveres, sembla que aquest hospital es trobava on hi ha avui la capella dels Dolors. La traducció del text, en llatí, diu el següent: «Cedeixo i destino amb donació fermíssima a Déu, Nostre Senyor, i a la seva Gloriosíssima Mare, i a la capella fundada en honor de St. Pere, i a l'hospici contiguo a dita capella i al cel·lari de la dita capella, tota aquella casa per establir-hi una

Lloc on se suposa que va estar situat el primer hospital de Berga, a tocar de la capella de Sant Pere dels Cohorts (s. XIII). (Foto de l'autor).

escola». A la mateixa escriptura consta que l'hospital tenia una porta interior, que comunicava amb la capella.

Vers el 1290, als pocs anys, segons l'historiador local *Jacint Vilardaga*, els cònsols de Berga van considerar que la vila necessitava un lloc on poguessin trobar acollida malalts i pobres, i van comprar una casa a Berenguer de Prat per tal d'habilitar-la com a hospital. Tenia una capella destinada a Sant Bernabé, apòstol, i un cementiri situat a la seva part posterior, on s'enterrava la gent que moria a l'hospital. Per al sosteniment de la institució es van destinar fons del Comú, junt amb censos transmesos per l'Ordre de l'Hospital.

En un llibre de notes de l'any 1738, avui desaparegut, s'esmentava que a la primeria del s. XVII va aparèixer una làpida sepulcral a l'església antiga del Convent de Sant Francesc, en la qual hi havia escrit en caràcters antics: «Aquí reposa A. de Pinebret, mercader de Berga que morí el dia 3 d'agost de l'any del Senyor de 1347, i manà que fos fet, construït i edificat de sos béns un hospital per recollir els pobres de Jesucrist i proveir-los en el mateix hospital, en el menjar i en el beure i en la manutenció de la seva ànima, per la misericòrdia de Déu, reposi en pau. Amen».

Així doncs, seria probablement A. de Pinebret qui va fer possible la iniciativa comunitària i municipal de fundar un hospital, que es bastiria probablement durant els primers anys del s. XIV.

El 1543, una sentència arbitral adjudicava a l'hospital i a un benefici, en parts indivises, un bosc, terra erma i de cultiu del Tossal de Fullerach, a Coforp, amb tots els seus drets. Seria aquesta una donació més entre altres, que donaria però bones rendes a la institució al llarg del s. XVI, en conver-

Església dels Sanjuanistes, al costat de la qual hi va haver la comanda de l'ordre de l'hospital (s. XII). (Foto de l'autor).

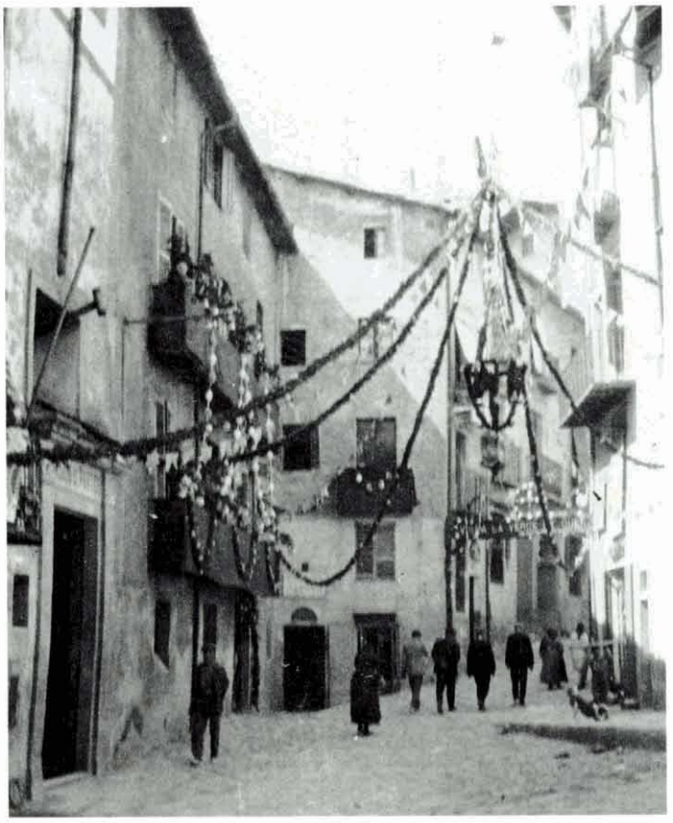

Segon hospital de Berga (s. XIV y s. XX). Al llarg dels segles va experimentar moltes modificacions. (Foto de l'autor).

tir-se la terra erma en vinyets. Existeix una relació dels censos de l'hospital de 1574, que demostra una pròspera economia.

El primer Llibre de Censos conservat va de 1662 a 1722, les entrades eren de 783 lliures i les despeses de 777.

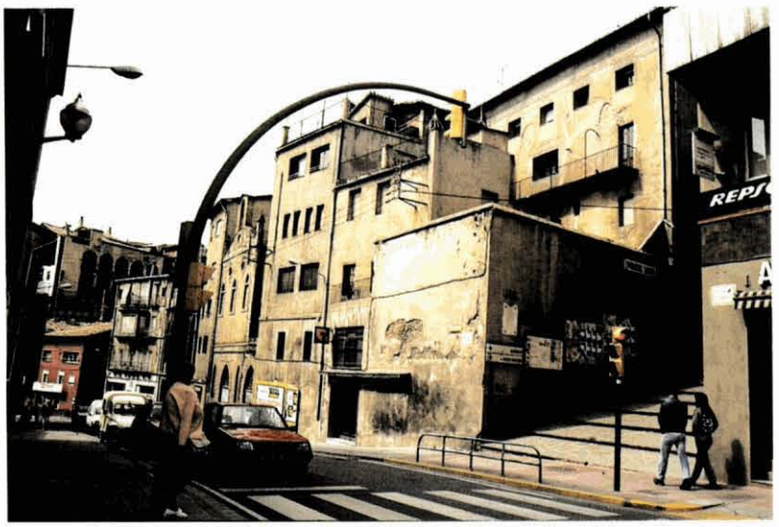

L'Hospital de Berga engalanat al principi d'aquest segle. (Foto Arxiu Luigi-Berga)

Segon hospital, part posterior. Avui Casa de Cultura. (Foto de l'autor).

L'hospital administrava diverses fundacions pies, dels rèdits de les quals era obtentor.

Segons el Llibre de Bordons, «cada any, el dia 2 de novembre es feia una processó a l'església de l'hospital i la comunitat cantava absoltes per als difunts enterrats en son cementiri». El 1682 van ser bordoners el Dr. Rosal i el prevere Joan Sala.

Al final del s. XVII, es van haver de fer reparacions a la teulada de l'edifici, que no devia estar en gaire bon estat. Així, el 1721, essent regidors de la vila Joseph de Giblé, Francisco de Tord, Clement de Senespleda, Joseph Puig i Clarís, Joan Bergafeta, Francisco Corcell i Joan Glorons, es va resoldre bastir una casa nova al mateix lloc on es trobava l'hospital. Entretant, junt al camí de Barcelona, es van construir unes barraques per allotjar pobres i malalts, amb cinc homes perquè les guardessin. L'import total de les obres va ser de 2.020 lliures, 5 sous i 10 diners.

L'obra seria inaugurada oficialment, amb la benedicció de la capella, l'11 de juny de 1726, diada de Sant Bernabé. Hi assistiren el rector, Pau Irla, el president de la Junta de l'Hospital, l'Ajuntament en ple, els obrers de l'hospital, i molts fidels que es van dirigir en processó de la parròquia a l'hospital, on se celebrà una missa solemne.

Entre les despeses de l'hospital destaquen el sou del cirurgià (5 lliures l'any) i la compra de productes i estris, com una escombra (8 diners), un morter de pedra (5 sous), una paella

(14 sous), un setrill (7 diners), 1/2 lliura de mel (1 sou), etc. Per cada bugada s'abonaven 2 sous, amb les cendres a part.

El 1760 es començava un curiós Llibre per lo Hospital de la tropa de la vila de Berga (l'hospital havia d'haver estat almenys parcialment *militaritzat* després de la Guerra de Successió), en el qual consten les receptes i fórmules mèdiques que s'anotaven cada dia. Els medicaments usuals eren xarops, ungüents, pomades, bàlsams, emulsions i tisanes antivenèries, i els ingredients més utilitzats: goma aràbiga, aritjols, càmfora, sucre, oli de lliris i roses, tamarinde, aiguàrdent, sals d'amoníac, etc.

Poc abans de finir el s. XVIII, es renovà la capella de l'hospital segons «la forma i figura que està fabricada l'església del Sant Hospital de Vich». També a les acaballes del s. XVIII, el viatger-inspector *Francisco de Zamora* escrivia aquestes paraules sobre l'hospital de Sant Bernabé de Berga: «El hospital es bueno, pero pobre. Le tienen tal horror los vecinos, que prefieren morir antes de ir a esta Santa Casa».

Segons el llibre Levador de les Rentas del Hospital de Sant Bernabé (1793-1799), el nombre de censalistes a qui havia deixat diners l'hospital era de 46; i es cobrava en pensions anualment 173 lliures, 5 sous i 6 diners, la qual cosa representava un capital de 3.824 lliu-

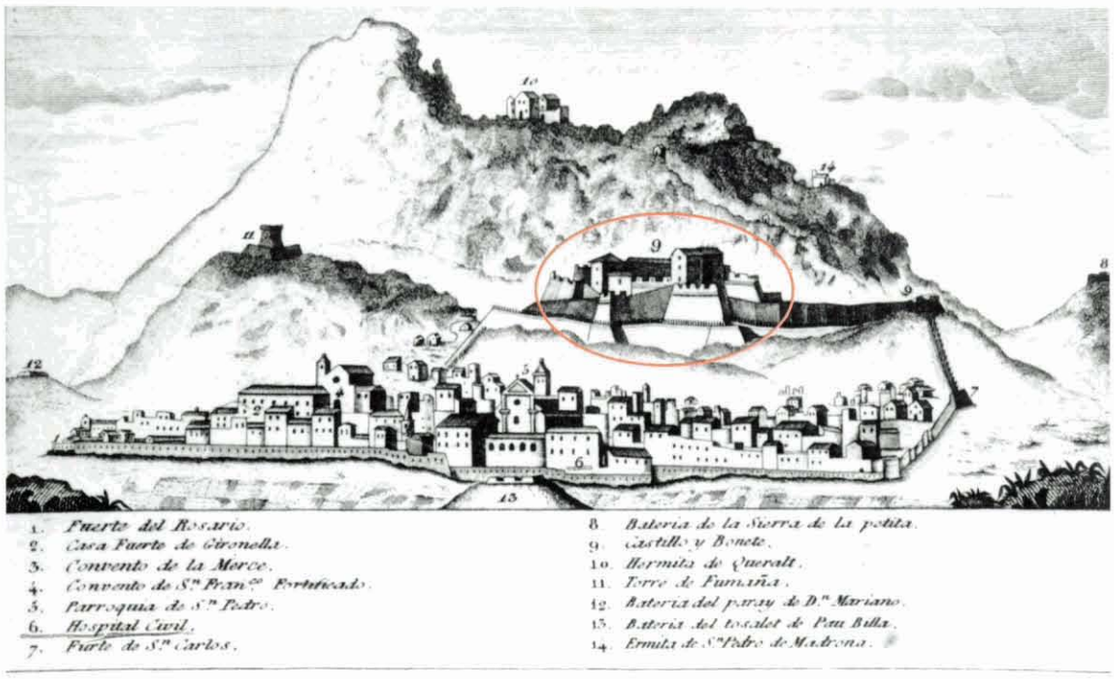

VISTA MERIDIONAL DE LA VILLA DE BERGA.

Gravat amb vista panoràmica de Berga, amb l'Hospital de Sant Bernabé, nº 6. (s. XIX). (Foto Arxiu Luigi-Berga).

La Patum de Berga davant de l'antic Hospital de Sant Bernabé a la primeria dels anys setanta, amb les germanes vedrunes als balcons. Aquestes religioses han jugat un important paper a la història moderna de la institució. (Foto Arxiu Luigi-Berga).

res. Es tractava generalment de préstecs modestos, de 50 a 200 lliures, a un interès del 3%, i hi havia també morosos.

El 1797 es van realitzar obres de reedificació a les quadres demolides, per servir d'hospital als soldats del rei. Degut a les guerres amb França i les Civils, l'hospital es trobaria, des de les darreries del segle XVIII i bona part del segle XIX, sota administració militar.

Els primers anys del s. XIX mostren balanços anuals sanejats, amb superàvits de 150 i més lliures. Els ingressos del centre no procedien únicament de les seves rendes i de quantitats abonades pels malalts "distingits", sinó que tenien també altres orígens curiosos. El 1825, l'Ajuntament va cedir part de la recaptació obtinguda per la llicència per organitzar un Ball d'Ossos. Durant la Primera Guerra Carlina, el 1834, i a iniciativa del bisbe de Solsona, van arribar a l'Hospital de Berga les germanes carmelites de la caritat de Santa Joaquima de Vedruna. S'habilità una casa contigua a l'hospital com a escola de nenes, també regida per les monges. L'exclaustració que provocà la Desamortització de Mendizábal no les va afectar i van romandre a la casa. L'haurien, però, d'abandonar el 1840, després de l'entrada dels liberals a Berga. L'intendent Gaspar Díaz de Labandero traslladaria a Berga l'Hospital General dels Carlins que era a Solsona. L'Hospital de Berga esdevindria el referent de la sanitat militar carlina, tot depenent d'ell la gestió d'altres centres de campanya (alguns prou allunyats) com els hospitals de la Vall d'Ora, Ascó, Pontons, Talarn i de la Boixadera del Cint.

L'actuació de Labandero respecte a la sanitat militar i els hospitals seria notable. Va crear una Real Junta de Hospitales i una rifa per poder mantenir-los. Existeix un document de Labandero, escrit després de la guerra, en el qual es llegeix: « ... para que nada faltare (a l'hospital de Berga), se le proveyó de los mejores víveres; se encargaron a los comisionados en Francia cajas de instrumentos para las operaciones y demás útiles necesarios; se les dotó de

buenos facultativos, y el distinguido profesor Roque Hernández, Cirujano Mayor que fue del Ejército, que se hallaba en Solsona, cuidando de aquel hospital provisional, se trasladó de mi orden a Berga, organizó tan perfectamente su ramo...»

El personal anava d'un lloc a l'altre. Roque Hernández tractaria el general Cabrera, abans d'arribar a Berga. També exerciria com a cirurgià itinerant, a partir de Berga, Josep Ferrer, que es va fer tràgicament cèlebre per la seva implicació en la mort del comte d'Espanya. Tenien cura de l'Hospital de Berga 16 germanes carmelites de la caritat de la mare Vedruna, que pràcticament traslladaria tota la casa de Vic.

En alguna ocasió, es van arribar a tenir ingressats al mateix temps a Berga 400 ferits i malalts. Durant l'ocupació carlina, hi hagué a la ciutat un altre hospital militar de medicina, ubicat a la casa del senyor Agustí. Poc abans del final de la Primera Guerra Carlina, els hospitals de Berga van ser visitats pel general Cabrera. A l'Arxiu Municipal de Berga no queden massa notícies de l'actuació dels hospitals carlins.

Després de la reconquesta de Berga pels liberals (1840), l'Hospital de Sant Bernabé romandria també durant anys sota administració militar, malgrat acollir malalts civils. L'administració militar liberal va ser igualment rigorosa i eficient. L'alimentació, tant dels militars com dels civils, consistia en pa blanc, carn de moltó o cigrons i vi. El controlador (administrador) cobrava 300 rals al mes; l'encarregat de sala, 3 rals al dia; el cuiner-reboster, 4, i els infermers, 2.

El 1841, sota administració militar, es practicava un inventari a l'hospital, que dóna idea de la seva funcionalitat.

La Patum de Berga davant del nou Hospital de Sant Bernabé a la primeria dels anys noranta. El fet de tornar a ballar la Patum davant de l'Hospital, significaria una reconciliació de la gent amb la política duta a terme pel municipi respecte a l'hospital, en què es barrejaren interessos partidistes. (Foto Arxiu Luigi-Berga).

El segon Hospital de Sant Bernabé dins del seu entorn natural (1995). (Foto de l'autor).

La institució posseïa 330 llençols, 141 capçals, 204 flassades, 260 màrfegues, 727 posts, 482 banquetes, 19 vànoves, 4 calaixeres, 24 cadires i 12 taules de pi. Per les dades, es pot suposar que podia admetre uns 100 ingressats a la vegada. Les despeses de farmàcia eren de 300 rals de bilió al mes. Un mes de 1842, hom va utilitzar elixir antisifilític, sabó amoniacal, ungüent per a la sarna, cataplasma de llinosa, pomada oxigenada, pólvores de quina i valeriana, sulfat de quinina, cerat de Saturn, tisana expectorant, col·liris, etc.

Malgrat les vicissituds i les guerres, la situació econòmica de la institució no era dolenta. El 1854 posseïa un capital de 14.000 lliures, amb 83 censals, que li produïen 461 lliures de renda.

A l'agost de 1854, el còlera va aparèixer a Berga i va provocar més de 500 defuncions en menys de dos mesos. Molta gent va abandonar la vila. Els metges *Pere Sala* i *Joaquim Fàbregues* van morir a l'epidèmia.

El 1857 s'arbitraria una fórmula per admetre oficials i soldats malalts mitjançant el pagament de les estades per la intendència militar.

El 1859, encara existia un lleuger superàvit en el pressupost, més en 1860, amb ingressos de 17.000 rals; es va produir un dèficit de 8.544 rals i 98 cèntims.

El 1875, l'hospital va passar a dependre de la Junta Local de Beneficència, i va haver de retre comptes a la Junta Provincial presidida pel governador civil, cosa que en 1879 encara no havia fet, malgrat rebre diversos requeriments.

El mateix any, la Junta formada pel batlle *Ramon Pujol* i el rector *Felip Ribera* encarregava obres de restauració i embelliment de l'interior de l'edifici i de la sala de juntes.

El 1882, la Junta presidida per *Josep Pla*, amb assistència de l'alcalde *Pujol*, del metge *Josep Sarraiz* i del cirurgià *Boi Rovira*, va establir els honoraris de la gent que treballava a la casa:

- les tres germanes i la seva minyona cobrarien 1.100 pessetes l'any
- 375 pessetes el metge
- 182 pessetes el cirurgià + 10 pessetes per afaitar els malalts
- 190 pessetes el criat
- 365 pessetes el secretari i procurador, i
- 120 pessetes el capellà ecònom per dir missa a la capella de l'hospital.

Els malalts declarats no pobres de solemnitat havien de pagar una pesseta diària, i 5 rals els "distingits".

El 1885, l'alcalde *Agustí Rosal* certificava que l'hospital no havia estat mai subvencionat per l'Ajuntament, tot deixant així lliure el camí a la seva classificació com a fundació benefi-coprivada.

El segon Hospital de Sant Bernabé cobert per la neu, un bon exemple d'hospital comarcal, que ha omplert un buit assistencial de la comarca, alhora que ha esdevingut la primera empresa del Berguedà. (Foto Hospital de Sr. Bernabé).

El 1893, els ingressos de l'hospital van ser de 5.500 ptes.

El 1899 es va construir una nova galeria oberta, per a esplai dels malalts convalescents i per a desinfecció de la roba, llits i matalassos.

El 1900 es va confeccionar un reglament de règim intern, que va entrar en vigor l'1 de febrer de 1901. Presidia la junta de patronat, com a president nat, el rector, i hi existia un administrador. Al Reglament es descriuen les funcions del patronat. En aquest text existeix un curiós paràgraf que diu: «La Junta de este Santo Hospital agradecerá y recibirá en mucha estima toda indicación que los Sres. facultativos, los enfermos o sus intereses tengan a bien hacer para la buena marcha y orden del establecimiento».

El 1906 es van fer obres, com una nova terrassa, i es van comprar làmpades elèctriques i material quirúrgic.

El 1911 es modificava de nou el reglament. La junta continuava sent presidida pel rector, però com a Berga n'existien dos, s'havien de turnar cada dos anys. Hom reglamentava també l'admissió de malalts, i es feia especial referència als habitants de Berga i la seva comarca. Van sorgir conflictes amb les autoritats de la presó veïna a l'hospital, ja que permetia comunicació entre presos i malalts.

A l'hospital existia poca activitat: només ingressaven 3 o 4 malalts al dia. Els pressupostos es mantenien estables.

El 1930 es modifica substancialment el reglament. La Junta va ser presidida en endavant per l'alcalde i va estar formada per set membres. Es puntualitzava el Règim de la sala d'operacions.

El 1936, l'hospital es va convertir en municipal i va perdre el nom de Sant Bernabé. Fou declarat hospital comarcal per un Decret signat el 20 de gener de 1936 pel governador general de Catalunya i president de la Generalitat, Fèlix Escalas, i el conseller de Sanitat Felip Bertran i Güell. L'acord havia d'anar seguit per un conveni. Aquest, que es conserva a l'arxiu de l'hospital, estava signat pel conseller de Sanitat i Assistència Social, representant de la Generalitat, i el Consell Municipal el desembre de 1936, ja en plena Guerra Civil. Segons aquest curiós document, l'establiment s'havia d'encarregar també de l'assistència dels malalts dels pobles de la comarca del Berguedà i dels transeünts, i rebia a canvi subvencions de la Generalitat. Se n'exceptuaven els malalts mentals, els nerviosos crònics i incurables. Els pobles de la comarca havien de pagar a la Junta de l'Hospital Municipal 4 pessetes diàries per estada dels seus veïns. Per atendre despeses generals, els pobles havien de sufragar 0'15 cèntims per habitant del cens, de la qual cosa es feia càrrec la Generalitat, juntament amb unes altres 12.000 pessetes l'any pagades directament per aquesta institució. S'havia de retre comptes a la Generalitat, que es reservava el dret d'inspecció de la institució.

L'hospital s'havia de regir per una junta i, si de cas hi mancava, pel Consell Municipal. La Generalitat també es feia càrrec dels honoraris de metges i cirurgians, si bé aquests es lliu-

raven mitjançant la Junta de l'hospital. Els nomenaments es realitzarien a través de normes establertes per la Generalitat.

No hem trobat notícies referents a l'Hospital de Sant Bernabé durant la Guerra Civil.

Entre 1940-45 es fa un projecte per a la construcció d'un nou hospital que s'havia de denominar Correa Veglisson. Hom va començar les obres, amb petites ajudes de la Diputació de Barcelona, i l'obertura d'una subscripció, i es va arribar fins i tot a cobrir una de les ales de l'edifici. El projecte s'abandonà, no abans de canviar-se el nom (Hospital de la Mare de Déu de Queralt i de nou Hospital de Sant Bernabé).

El 1952 se signava un conveni amb la Diputació Provincial de Barcelona, que semblava copiat del de desembre de 1936.

El 1959, amb les obres del nou hospital aturades, i a iniciativa de l'Ajuntament, s'inicien obres al vell edifici, amb una remodelació interior completa, que es prosseguirien fins a la inauguració del nou hospital el 1981. L'hospital va arribar a tenir 63 llits i una nurseria de 20 i, al final, va comptar amb urgències medicoquirúrgiques.

Amb motiu del 2º Plan de Desarrollo, van haver-hi ajuts oficials estatals per a remodelació i nova construcció d'hospitals. Es va encarregar un projecte a l'arquitecte Ramon Masferrer, que havia de ser aprovat per la Comissió Provincial de Coordinació Hospitalària.

El 1975 se'n començava la construcció i, el 1977, la Direcció General de Sanitat va aprovar una subvenció de 77.764 pessetes, que no arribava ni de molt al cost de les obres, que era de 154.344.000 pessetes. Es va enderrocar la construcció abandonada dels anys quaranta. Van sorgir problemes amb l'empresa constructora i s'aturaren les obres, que el 1978 van ser visitades pel primer conseller de la Generalitat restaurada, Ramon Espasa.

L'ambulatori de Berga. (Foto de l'autor).

El 1979, en les primeres eleccions municipals, surt elegit Jaume Fargell, l'arribada del qual a l'alcaldia va suposar l'empenta definitiva al nou hospital. El nou alcalde democràtic va comprendre el que podia significar per a Berga i el Berguedà, en recessió industrial tèxtil i minera, la presència d'una gran empresa de serveis com és un modern hospital comarcal. Va aconseguir que els metges locals tanquessin una petita clínica existent a Berga, la Clínica dels Drs. Comella, i l'hospital es va acabar enmig de problemes financers i incomprensions.

El 1979 van existir contactes amb el complex cooperatiu del Dr. Josep Espriu, per fer-hi entrar l'hospital de Berga, per mig de SCIAS. L'hospital havia d'integrar fins i tot un centre d'assistència primària en col·laboració amb l'Insalud. Els temps no estaven, però, prou madurs.

El 20 de juliol de 1981 es traslladaven els primers malalts amb ambulàncies de l'antic edifici al nou. Dies més tard, el 2 d'agost, s'inaugurava oficialment, amb assistència del conseller Laporte, el bisbe de Solsona, l'alcalde i el rector. La primera malalta ingressada va ser Dolors Martínez, a l'habitació 108, i el primer naixement d'una nena es va produir el 23 de juliol. El 1982 es van obrir la 2a i 3a plantes i, finalment, la 4a per a malalts crònics sociomèdics i mentals. El 1983 va visitar la institució el president Pujol.

El 1985 s'hi van adaptar nous estatuts, amb un patronat presidit per l'alcalde, el rector com a membre nat, regidors dels diversos partits polítics del consistori, dos independents, un representant de les mines del Pedraforca, el recaptador d'impostos, i com a secretari, el de l'Ajuntament. El 1986 s'inauguraven els serveis d'endoscòpia i ecografia. La freqüentació hospitalària es duplicà entre 1987-89, i els berguedans van deixar de tenir "horror" al seu hospital, com deia Francisco de Zamora. Malauradament, els conflictes polítics del consistori es van traslladar a l'hospital, tot creant molta intranquil·litat. Nombrosos gerents i directors mèdics es van anar succeint.

El 1992 se'n va encarregar de la gestió l'empresa hospitalària CEGESSA, filial de l'Aliança, si bé el gerent, el Dr. Joaquim Serrahima, depenia directament del patronat. Tot plegat ajudà a despolititzar l'ambient hospitalari i va fer possible que la institució pogués continuar amb tranquil·litat la seva singladura al servei de la comunitat.

L'hospital té actualment (1995) 10 d'aguts i 44 de crònics sociosanitaris, i dóna feina directament a 169 persones.

Amb fonts de finançament diversificades i la integració de part de l'assistència primària a l'hospital, continua el seu camí secular i suposa, alhora, una font de riquesa per a una comarca en recessió industrial. Amb el pressupost equilibrat, i havent pagat el darrer crèdit, enfila el futur amb optimisme.

Com a prova de solidaritat, el patronat ha aprovat cedir dos llits permanentment a pacients saharians.

FONTS

- Conversa amb el gerent de l'hospital, Jaume Serrahima.
- Converses amb l'arxiver de Berga Xavier Pedrals.
- Arxiu de l'Hospital.
- Converses amb la germana Concepció Arcalis, historiadora de l'Institut de la Sagrada Família d'Urgell.

BIBLIOGRAFIA

VILARDAGA, J.- Història de Berga, 1890

COMAS I COMA, O.; MIRALLES, E.- La Xarxa Hospitalària d'Utilització Pública de Catalunya. Història d'una diversitat. Generalitat de Catalunya. Departament de Sanitat i Seguretat Social. 1994

HUCH I GUIXER, R.; ANGLERILL I VERDAGUER.- Notes històriques de la ciutat de Berga.

BERTRAN I GÜELL, F.- Els serveis de Sanitat i Assistència Social a Catalunya. Records i impressions del meu pas per la Conselleria de Sanitat. Llibreria Verdaguer. Barcelona, 1936.

ZAMORA, F. DE.- Diario de los viajes hechos en Cataluña. Documents de Cultura. Curial. Barcelona, 1973.

BUCHACA, M.- La història de l'Hospital de Berga. Manuscrit existent a l'Arxiu de l'Hospital de Sant Bernabé de Berga.

Manuscrit en castellà sobre la història de l'hospital de Berga, d'autor desconegut (vers els anys seixanta (de quin any), existent a l'Arxiu de l'Hospital de Sant Bernabé de Berga.

SAGARRA, F. DE.- La primera guerra carlina a Catalunya.- Ed. Barcino, 1935.

MUNDET I GRIFÉ, J. M.- La primera guerra carlina a Catalunya. Apèndix Hospitals. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 1990

MONTANA I BUCHACA, D; PUJOL I ROS, J.- Els hospitals carlins al Principat de Catalunya. IV Seminari sobre el Carlisme. Arxiu Comarcal del Solsonès.

ARCALIS, C. SF.- Anna M. Janer, creient i solidària. Institut de la Sagrada Família d'Urgell, Rubí, 1986.

ELS HOSPITALS I ASILS DE LA POBLA DE LILLET

Del primitiu hospital medieval de la Pobla de Lillet queden ben poques dades. Joan Serra i Vilaró ha trobat en la seva recerca als arxius de les baronies de Pinós i Mataplana que, als voltants de 1400, l'edifici de l'hospital de la Pobla de Lillet es trobava en ruïnes i l'aigua hi penetrava per tot arreu. El 10 d'abril de 1476, els cònsols mancats de mitjans per rehabilitar-lo, es van presentar davant del procurador general de les baronies, Joan de Palmerola , donzell, per tal de demanar una solució per al seu hospital que, degut al «cremament del dit alberg u hospital, rest derruit e descubert, e com plou la pluja dona gran dan a dit espital, tal que no y cal habitar nagun, hoc es los circunsveïns ne prenen gran dan». Consideraven que si no es reparava es derruiria totalment, la qual cosa causaria, a més, desfavor a la vila, degut al lloc on estava situat. El procurador, que representava el senyor feudal, va respondre que el que demanaven era de «molta rahó i necessitat», però era del parer que es cerqués un home, per encarregar-se de l'obra, a canvi de deixar-lo viure a l'edifici amb la seva família. «La Cort» proporcionaria dos homes perquè l'ajudessin en l'obra i els proveiria també d'alguns materials. El conveni amb aquest ciutadà passava pel compromís de viure contínuament a la casa i prendre cura dels malalts i passavolants. És a dir, una mena d'hospitaler que pagava entrada. Sembla que el tracte es va dur a terme.

Durant el segle XVII va existir al poble una mena d'*hostatgeria*, també anomenada hospital, que recollia els vianants pobres o malalts. Depenia de l'ajuntament, i se'n conserven les normes i contractes amb els seus arrendataris.

El probable edifici del primer hospital de la Pobla de Lillet.

A les darreries del segle XVIII, Francisco de Zamora escrivia al seu llibre Diario de los viajes hechos en Cataluña" que a la Pobla de Lillet «hay un hospital malo y sobre él está la casa del Ayuntamiento». No hem trobat cap notícia ulterior sobre aquesta institució en la seva primitiva ubicació.

Mossèn Joan Rusiñol, actual rector del poble, ens va dir que havia sentit explicar que existí un antic hospital situat al barri de la Plana, a un extrem del carrer de la Unió, que avui és un casalot abandonat. Encara que aquesta localització no estigui del tot comprovada, per la seva ubicació al límit del poble, podria haver estat possible.

En un document de 1811, Pascual Roca Casals llegava a l'hospital els seus béns: «...por títulos de donación universal otorga y concede al Santo Hospital de Pobres de Jesucristo de la mencionada villa de la Pobla de Lillet y por él al Ilustre Miguel Boschmar, Presbítero y Paborde de la Colegiata y Parroquial Iglesia de Santa María y al Magnífico D. Salvador Casas, Regidor Decano, administradores natos del Santo Hospital, todos mis bienes, acciones, derechos, ...». L'hospital, per tant, funcionava més o menys en aquella data, en una mena de Refundació i es nomenaven administradors nats el rector i l'alcalde.

A l'article 4 del seu reglament o estatuts es diu que el patronat de la institució «corresponde al Sr. Párroco y al Sr. Regidor Síndico del Ayuntamiento, con las atribuciones respectivamente de presidente y síndico», i en l'article 9, que «corresponde al Síndico fiscalizar las acciones del Presidente, cuando le parezca perjudicial a los intereses del Hospital».

Per Decret Ministerial del 17 d'abril de 1854, es declarava institució de *beneficència particular* i subjecta a la Junta Provincial de Beneficència, a la qual estava obligat a retre comptes.

El 1892 es va bastir un nou edifici i van arribar les germanes carmelites de la cari-

Una altra visió de l'edifici, a la dreta. (Foto de l'autor).

El segon hospital de la Pobla a la dreta, amb la seva capella, fundat per Pascual Roca (s. XIX). (Foto de l'autor).

tat. L'edifici es va construir amb la intenció que servís alhora d'hospital i de col·legi, regentats ambdós per les monges.

Al mateix temps, a la Pobla de Lillet existia una casa de beneficència.

Després del juliol de 1936, el comitè local va traslladar els malalts ingressats a l'hospital, a la casa de beneficència, tot unificant les dues institucions. L'edifici va servir d'hospital de

L'actual residència geriàtrica, successora al mateix temps del vell hospital i de la casa de beneficència. (Foto de l'autor).

guerra, tant per part dels republicans com dels nacionals, després de la seva entrada al poble. Les monges van continuar sempre a l'hospital en funcions d'infermera. El metge del poble, Dr. Filiberto Cisneros, seria perseguit tant per uns com per altres, pel fet de romandre al seu lloc, a l'hospital i al poble. Anys més tard, el poble agraït li va dedicar un carrer al costat de l'edifici de l'hospital.

El 1939 es van tornar a separar les dues institucions i llurs administracions. Els malalts no van tornar al casalot de l'hospital, que va servir tan sols de col·legi de nenes. El 1967 seria també abandonat per les monges.

El 1985 es va dissoldre la Fundació del Sant Hospital de la Pobla de Lillet, en no disposar de prou rendes per complir els seus objectius fundacionals. L'edifici de l'hospital es va entregar a l'Ajuntament perquè s'utilitzés en l'àmbit de Serveis Socials, de la cultura o associatiu, que és per allò que s'utilitza actualment. La resta dels béns es va entregar a la residència geriàtrica, que continuà la casa de beneficència.

L'actual residència geriàtrica, successora a la vegada de la casa de beneficència i del Sant Hospital de la Pobla de Lillet, en remarcable continuïtat, té capacitat per a 49 places i compta amb subvencions de l'ICASS. Inicialment va ser regida per les Filles de la Caritat, rellevades per les religioses serventes de la passió, retornant finalment de nou les filles de la caritat. Té tretze persones de plantilla, entre les quals una ATS i una auxiliar, que són monges, i una segona auxiliar laica. L'assistència facultativa és proporcionada pels metges del poble.

FONTS

- Converses i dades proporcionades per mossèn Joan Rusinol, rector de la Pobla de Lillet.
- Arxiu parroquial de la Pobla de Lillet.

BIBLIOGRAFIA

SERRA I VILARÓ, J.- Les Baronies de Pinós i Mataplana. Investigacions als seus arxius. Volum II. Institucions socials. Centre d'Estudis Baganesos, reproducció en facsímil. Bagà, 1989.

ZAMORA, F. DE.- Diario de los Viajes hechos en Cataluña. Ed. Curial. Barcelona, 1973.

L'HOSPITAL DE SANT ROC DE GIRONELLA

Es parla d'un desaparegut hospital a Gironella al segle XV, del qual només queda un boirós record. La institució assistencial sociosanitària actual va néixer a la primeria d'aquest segle, com a voluntat de tot un poble.

A l'octubre de 1908 es van establir a Gironella unes germanes vetlladores a instàncies de Joan Casellas, que els oferí estada gratuïta, al temps que s'ocupava del seu manteniment. Les germanes rebien 250 pessetes anuals, de les quals l'Ajuntament prometia pagar 150 per vetllar gratuïtament els malalts de les famílies pobres. Alhora, es van fer subscripcions i socis per pagar les 125 pessetes restants. El 1909 van canviar de domicili, pel qual es pagava una quantitat de 15 pessetes.

El 1913, mossèn Geroni Roca, interventor de la Junta Local de Beneficència, en presentar els comptes del període 1912-1913, va aprofitar l'avinentesa per demanar col·laboració als "vehins" per habilitar un lloc on poder assistir els malalts necessitats.

El 21 de març de 1914 es va editar un Reglament de Beneficència, compost per 12 articles, pel qual s'establia l'Associació de Beneficència de Gironella, domiciliada al número 4 del carrer de la Carretera. L'Associació desitjava poder oferir socors immediats als malalts pobres de la vila, per a la qual cosa volia una casa-hospital tan aviat com disposés dels mitjans necessaris. El 22 de maig del mateix any es va arrendar una casa amb aquest objecte al número 9 del carrer del Riu.

L'Hospital de Sant Roc de Gironella (s. XX) (1995). (Foto de l'autor).

L'Hospital de Sant Josep de Puig-reig, després de les darreres ampliacions el 1995.

El 22 de juliol de 1923, l'Associació de Beneficència va comprar la casa i l'hort on es va construir l'hospital, i el novembre demanava l'aprovació d'uns estatuts.

Vers el mes de juny de 1925, van entrar els primers malalts a l'hospital. El primer ingrés va ser una paralítica que vivia sola. Les monges carmelites missioneres es van encarregar de l'hospital, tot combinant inicialment aquesta tasca amb les vetlles domiciliàries, per concentrar-se més endavant únicament al servei de l'hospital.

Aquell mateix any, es va començar ja a estudiar una reforma de l'hospital. El 1927 es va construir una capella a l'horta de l'hospital amb almoines per a aquesta finalitat, que era entregada al Bisbat de Solsona i quedava a càrrec del rector de Gironella.

El 3 de gener de 1932 es van aprovar els Estatuts pel governador civil, *Joan Moles*, i de nou el 1935 per la Generalitat Republicana; se li va concedir la classificació d'entitat beneficoparticular.

El 1936 es van realitzar obres a l'hospital, l'import de les quals no s'arribaria a cancel·lar fins al 1941, mitjançant donatius extraordinaris.

El 1948, la població de Gironella va retre homenatge a mossèn Joan Armengou, traspassat de poc, tot dedicant-li la plaça de l'Hospital, per haver estat durant llargs anys l'ànima de l'Associació Benèfica de Gironella.

El desembre de 1966, es van aprovar uns nous estatuts de la institució, l'activitat principal de la qual havia de centrar-se en la de residència d'ancians.

El 1968, a iniciativa de l'ajuntament, i en la qual va participar tota la vila, s'instal·lava calefacció central a l'edifici.

El 1973, la Junta va presentar un gran projecte d'hospital-residència que s'aniria convertint poc a poc en la realitat actual, amb la col·laboració de tothom, tant de famílies com d'entitats, que aportarien donatius ordinaris i extraordinaris, avals bancaris, etc i del Bisbat de Solsona, que va permetre edificar dos pisos sobre l'església. També van ajudar en la construcció la Generalitat de Catalunya, l'antiga Caixa de Barcelona i la Caixa de Manresa.

Actualment, l'edifici té 5 plantes i pot atendre unes 92 persones residents. Disposa de pati jardí, aparells de RX, centre de dia per a 25 persones, un servei de rehabilitació molt complet, etc.

El 1984 va adaptar els seus estatuts a la normativa de la Generalitat de Catalunya sobre fundacions beneficoprivades, i va adoptar el nom de Fundació-Residència de Sant Roc. Està regida per un patronat format per l'alcalde, com a president, el rector, com a vicepresident, un secretari, un tresorer i quatre vocals.

FONTS

- Converses i dades proporcionades pel Sr. Josep Busquets, arxiver de Gironella.

L'HOSPITAL DE SANT JOSEP DE PUIG-REIG

L'assistència sociosanitària de Puig-reig comença al segle XX a iniciativa de famílies industrials de la comarca. La família Prat va cedir els terrenys i la família Pons va sufragar la construcció de l'edifici. L'acord de construcció es va signar l'11 de desembre de 1992.

Sense estar del tot acabat, es va inaugurar l'11 de juliol de 1926. Tenia aleshores una cabuda de 16 llits d'assistència sociomèdica i era regentat per les germanes franciscanes missioneres de la Nativitat de la Mare de Déu (darderes), que encara continuen a la casa.

Per subscripció popular i amb donatius, hom va procedir, durant els anys setanta, a unes obres d'ampliació i remodelació, inaugurades el 7 de gener de 1975. Es va arribar aleshores a 66 llits de residència, amb 21 habitacions dobles i dues de 4 llits, que en conjunt sumaven 92 llits.

El 1984, l'Hospital de Sant Josep de Puig-reig, tot adoptant la normativa de la Generalitat de Catalunya, es convertia en fundació beneficoprivada, amb el nom de Casal d'Assistència Benèfica de Puig-reig, Residència Sant Josep.

Als anys noranta, es va procedir a una nova ampliació i reestructuració, i les obres van anar a càrrec del Patronat, de la Conselleria de Benestar Social i de la Caixa d'Estalvis de Manresa.

La institució posseeix concerts amb el Servei Català de la Salut (Programa Vida als Anys) i el Servei de Vellesa de la Conselleria de Benestar Social. L'entitat està regida per un patronat constituït per uns membres nats que són: l'alcalde com a president, el jutge com a vicepresident i el rector; en són vocals electius un representant dels industrials, un dels comerciants, un de la pagesia i un metge del poble.

Està servit per 5 germanes-infermeres i dues germanes jubilades, a més dels metges del poble que atenen els seus malalts, fisioterapeuta, auxiliars de clínica i personal auxiliar, de manteniment i administració, amb un total de 26 persones.

FONTS

- Converses i dades proporcionades per Domènec Margo, membre del Patronat.
- Converses i dades proporcionades per Rosa Serra, historiadora local.

La Cerdanya

L'HOSPITAL DE PUIGCERDÀ

A Puigcerdà han existit dos hospitals, molt antics, un dels quals persisteix ple de vitalitat, l'Hospital Major, Sant Hospital o dels Pobres, i l'altre, l'Hospital de Bernat o d'Enveig seria fundat el 1259 per aquest personatge, i fet efectiu testamentàriament el 1263. Se sap que es trobava prop de l'església parroquial de Santa Maria, probablement a la part del carrer Major, que connecta la plaça de l'Església amb la Rambla Josep M. Martí. Donava a un pati de cases i a un forn. S'hi feia pa per repartir als pobres a partir del primer dia de Quaresma, mentre durés la farina que es guardava a la casa. Es tractava, per tant, més aviat d'una mena de pia almoina (un hospital de dia en termes actuals) que d'un hospital per hostatjar. Va desaparèixer el 1591 i les seves rendes van anar a parar al monestir de Santa Clara.

Botet i Sisó parla igualment d'un hospital de mesells a la Cerdanya, prop de Puigcerdà.

L'Hospital Major o dels Pobres, que encara funciona, i sempre al mateix lloc, va ser construït entre 1185 i 1189, poc després de la fundació de la vila pel rei Alfons el Cast. El seu fill, Pere el Catòlic, el col·locà sota la seva protecció el 1190, i el 1202 li va concedir un sester de sal cada setmana, a percebre sobre els seus drets, pel fet de ser Puigcerdà vila reial. El 1206, el bisbe de la Seu d'Urgell li atorgava llicència per tenir església i cementiris propis. El 1242, Jaume I reiterava de nou la seva protecció. En una declaració reial de 1348, s'ordenava als venedors d'oli de la vila que proporcionessin setmanalment les «escorredures de l'oli» als pobres de l'hospital.

Aquesta institució ha tingut la peculiaritat d'haver estat sempre totalment municipal pel seu origen reial, sense participació de l'Església. També és curiós que, en més de vuit-cents anys d'història, no hagi canviat mai la ubicació. Funciona encara com a hospital d'aguts davant de les ruïnes de l'església parroquial de Santa Maria, junt a l'antiga muralla.

Els cònsols nomenaven uns administradors que els havien de retre comptes anualment, tant del funcionament de l'establiment com de l'administració dels seus béns, que van arribar a ser notables. Era un lloc d'acollida per a persones desvalgudes o pobres malalts, als quals s'alimentava, es tractava en la mesura del possible i s'enterrava en cas de mort. Recollia també els expòsits, que es batejaven i alimentaven, per a la qual cosa es contractaven dides. De més grans tornaven al centre, on se'ls proveïa de vestit i calçat, fins que els nois entraven d'aprenents o les noies es casaven.

A l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya, a Puigcerdà, existeixen uns llibres de capbreu i de

comptes dels hospitals Major i d'Enveig, de 1349 a 1372, que recullen les importants propietats, censos i delmes d'aquestes institucions.

El 1630, per concessió del Papa Urbà VIII, es va constituir a l'església del Sant Àngel Custodi, que era la de l'hospital, la confraria d'aquest nom.

L'Hospital Major sembla que fou militaritzat després de la Guerra de Successió Espanyola, ja que en una carta de 1736, Miguel Barnadas, «vezino de dicha villa», parla d'un Real Hospital de Militares, i no queda constància a Puigcerdà de cap centre militar específic. Tampoc no queden papers de relacions entre l'Administració de l'Hospital Major i els militars.

El 1746 es van realitzar millores al Sant Hospital segons una «memòria subcinta» justificativa dels administradors.

A l'arxiu comarcal existeix una notable correspondència dels segles XVIII i XIX referent a l'Hospital Major. Així, el 1756, el metge Pere Maurell reclamava un increment en el seu salari de 7 lliures com a facultatiu de l'hospital, ja que «no llega ni para zapatos». El 1757, Domingo Martí demanava als administradors la confirmació com a hospitaler, després d'haver servit 17 mesos a l'hospital, «habiendo cumplido totalmente las órdenes de sus superiores, los Administradores, médico y cirujano». El 1788, Àngels Roger, vídua de l'antic hospitaler Domingo Roger, demana que s'accepti també com a hospitaler el seu fill, atès que no pot dur a terme la feina tota sola. Al marge del paper de la petició, els administradors responen: «no hay reparo». La *família Roger* tindria una llarga història com a hospitalers de la institució: existeix una altra petició de 1803 en la qual Domingo i Guillermo Roger, «hermanos y vezinos de esta villa», comparecen diciendo que antes Jaime Roger, su padre, y antes Domingo Roger, su abuelo, fueron hospitaleros de los hospitales militares durante las pasadas Guerras con la Francia» (Guerra Gran), tot aportant una certificació de bona conducta del comisario de guerra. El comentari-resposta dels administradors va ser que tres eren massa hospitalers. El mateix any, *Ventura Tutzet* també demanava la plaça, dotada amb 3 lliures mensuals, i oferia repartir-se el salari a mitges amb la vídua Roger.

Segons el cens de Floridablanca (1787), hi havia a Puigcerdà un «Hospital de Pobres Enfermos al cuidado del Ayuntamiento, su Patrono», que comptava amb 1 capellà, 3 empleats, 2 facultatius, 4 criats, 2 malalts i 2 malaltes.

Durant la mateixa època, el 1789, com que la feina era molta, van acudir-hi unes dones pietoses amb uns sacerdots, per tal de tenir cura unes hores al dia dels malalts, sense cap mena de gratificació. Més tard, formarien la Confraria de l'Àngel Custodi.

Al final del segle XVIII, Francisco de Zamora escrivia sobre l'hospital de Puigcerdà: «El hospital es pasadero, tiene buena situación y alguna renta».

L'hospital tindria una història moguda durant la Guerra Gran i la del Francès i la *presència de militars* es va fer contínua al centre. *Ramon Piguillem*, que era metge de l'hospital, va reclamar els salaris dels mesos de març a agost de 1793 durant l'ocupació francesa a la

L'Hospital de Puigcerdà (s. XII), que sempre s'ha trobat al mateix lloc, tot i haver sofert nombroses remodelacions al llarg dels segles. (Foto de l'autor).

Guerra Gran, els quals se li devien. Piguillem va ser un metge molt distingit (n. el 1770) que va estudiar la carrera de medicina a Cervera i va introduir, el 1800, la vacunació antiverolosa a la Cerdanya. Va escriure nombrosos treballs sanitaris amb repercussió tant a Barcelona com a Madrid. El 1821 va fundar el Periódico de la Sociedad de Salud Pública.

Existeixen a l'arxiu comarcal de la Cerdanya els llibres d'entrades i sortides de militars de l'hospital, però sense diagnòstic. De novembre de 1791 a març de 1792, s'hi van produir 1.325 estades; d'abril a juliol de 1792, 804; corresponents al Regiment de Granaders de Galícia i de Dragons de Sagunt.

En el cens de Floridablanca (1787) s'esmenta «un Hospital de pobres enfermos, al cuidado del Ayuntamiento, su Patrono», en el qual hi ha 1 capellà, 3 empleats, 2 facultatius, 4 servents, 2 malalts i 4 malaltes.

L'11 de desembre de 1800 demanava plaça de metge de l'hospital *Josep Valeta*, en substitució d'un altre facultatiu, el Dr. Antonio Cardona, perquè no sortia de Bagà, on residia.

Són curioses les cartes adreçades durant l'ocupació francesa, en la Guerra de la Independència, a l'administració de l'hospital per part d'alcaldes francesos, tot demanant informació sobre soldats dels seus pobles que podien haver estat ingressats al centre.

Els militars van romandre a Puigcerdà un cop acabada la Guerra del Francès, tot utilitzant-ne l'hospital. El 1822 es nomenava metge de la casa al Dr. *Lorenzo Bosombe*, que s'havia

d'encarregar tant dels malalts civils com dels militars. En el nomenament es feia constar que a l'hospital no hi havia cirurgià. Existeix un curiós paper de l'exèrcit francès de 1823, possiblement de quan la invasió dels 100.000 Fills de Sant Lluís, amb l'encapçalament de «marché pour l'Entreprise de l'Hospital des Pauvres de Puigcerdà (Cerdaigne)», que fa referència al que hi ha i al que manca a l'hospital. Entre l'1 de novembre de 1824 i el 30 de juny de 1825, es van produir 157 estades de militars espanyols del regiment d'infanteria de Bailèn, amb una despesa de 785 rals.

El 1819 es van establir a l'hospital les germanes de la caritat, junt a un germà masculí, que venia a actuar com a hospitaler. Per a ells es va fer un estricte i prolix reglament, que seria després recollit en les Ordinacions de 1843.

El 1811 es van realitzar unes "ordinacions", una mena de reglament d'ordre intern o estatuts, actualitzats, que van ser recollits sense massa canvis el 1843 i el 1911. Aquest reglament és molt interessant en donar una visió acurada del funcionament del centre.

Es reconeix l'Ajuntament com a patró únic de la institució i, per tant, administrador nat del centre i de les seves rendes. El patrimoni de la institució va patir molt durant les desamortitzacions, tot i ser de titularitat municipal.

Hom regula els ingressos de malalts al centre, que queden limitats als veïns de Puigcerdà, si bé per les donacions d'unes finques situades als termes de Villovent (Aja) i Valltarga (província de Lleida), es reconeix també aquest dret als seus habitants. No es podia admetre cap malalt sense una papereta del metge o cirurgià que certifiqués la malaltia i que hagués estat aprovada per l'administrador de setmana. S'havia de portar un llibre de registre amb data d'ingrés i sortida dels malalts. També es regulaven estrictament les hores de visita als malalts, i només s'admetia la presència de familiars en casos d'extrema gravetat. No es permetia l'entrada de criatures o d'aliments que, en tot cas, havien de ser entregats a les germanes, que consultarien als metges si era convenient lliurar-los als pacients.

Els malalts no poden abandonar "la quadra" (La Sala) sense permís especial: en cas de contravenir la disposició, se'ls donava immediatament l'alta, sense poder tornar a ser readmesos. Tampoc no es permetia que els malalts fumessin, juguessin o fessin treballs manuals a benefici propi.

Als «hijos espúreos que se presenten» se'ls feia batejar al més aviat possible, es buscava una dona per tal d'alletar-los, es practicaven les diligències oportunes per obtenir el "passaport de pobres", i amb la fe de baptisme se'ls conduïa a la major brevetat possible «donde y como es hoy costumbre o fuere otramente determinado por el Gobierno».

Les germanes i el germà tenien un horari molt especificat i dur. Eren els encarregats de cuinar i servir el menjar. També havien de vetllar en dos torns els malalts indicats pels facultatius. Després del sopar havien de fer un tomb per les "quadres". Les monges eren les encarregades de fer cataplasmes i embenatges. El germà, que era independent de les

germanes, havia de fer vida comú amb elles amb «conducta irreprochable». A més d'ajudar i col·laborar amb les germanes, havia de cuidar l'hort, tallar llenya, anar a la farmàcia i fer encàrrecs a l'exterior, conduir els expòsits, i obrir i tancar les portes de la casa.

Els metges i cirurgians havien de ser estrictes en els ingressos i altes, visitar diàriament els malalts les vegades que fos necessari i acudir sempre que se'ls avisés per «algún accidente o novedad extraordinaria». Havien d'ocupar-se de l'armari de les herbes i medicaments, mantenir-lo en ordre i instruir la germana de setmana sobre el seu ús, tot anotant en un llibre les administracions. Les receptes s'havien d'escriure al mateix llibre que va servir per anar-los a cercar a l'apotecària. L'administració quedava autoritzada per convenir amb els facultatius les "conductes".

Els administradors eren els responsables que es complís el contingut dels estatuts per part de tots els estaments de l'hospital. Havien de visitar per torn cada dia l'hospital i informar-se sobre el tracte rebut pels malalts. Informaven cada any l'ajuntament dels comptes de l'hospital, així com de les seves «rentas y adventicios».

Durant les guerres carlines, Puigcerdà va patir tres setges (1837, 1873 i 1874) sense que mai s'arribés a prendre la vila. Això repercutiria naturalment tant sobre la vila com sobre

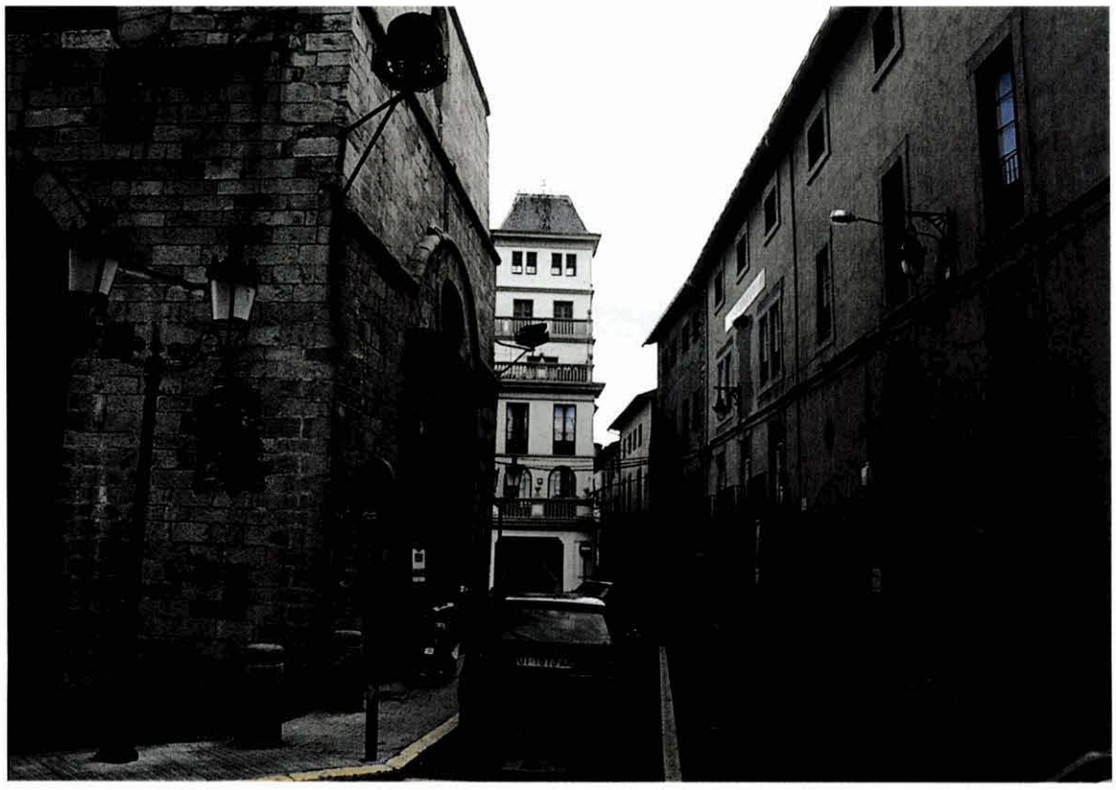

L'Hospital de Puigcerdà, davant de les ruïnes de la parròquia de Santa Maria, segurament es trobava a cavall en la muralla. (Foto de l'autor).

l'hospital. Fins fa poc, Puigcerdà va tenir guarnició militar i sales reservades als militars a l'hospital. La presència militar suposaria una font d'ingressos per a la institució.

Una vegada les religioses paüles havien abandonat l'hospital, l'1 d'agost de 1887, el bisbe de la Seu d'Urgell, Salvador Casañas, va crear l'Institut de les Germanes del Sant Àngel Custodi, una ordre religiosa que es consagrava a atendre exclusivament els malalts de l'Hospital de Puigcerdà, on encara romanen avui. No tenien altres filials ni altra dependència externa. Aquestes monges han estat durant generacions la pedra angular de la institució.

El 1857, una reial ordre classificava l'Hospital de Puigcerdà com de *beneficència particular, si bé de titularitat municipal*. Les decisions importants havien de comptar amb l'aprovació del ple municipal.

Segons dades de la Junta Provincial de Girona de l'any 1908, l'Hospital de Puigcerdà posseïa aleshores 50 llits, que acollien 42 malalts amb 3.654 estades, i produïen una despesa de 8.519 pessetes anuals.

El 1933, durant la Generalitat Republicana, el conseller de Governació va visitar Puigcerdà, tot oferint, a canvi d'unes millores en equipament -com un cotxe i un aparell de raigs X-, convertir l'Hospital de Puigcerdà en hospital comarcal. L'oferta no fou massa ben rebuda per la vila, segons la premsa local de l'època, en considerar el Sant Hospital com quelcom privatiu de la vila i perquè, a més, la Generalitat no contribuïa prou per posar-lo al servei de tota la comarca.

El 1935, just abans de la Guerra Civil, segons l'actual mare *superiora Teresita de Jesús*, que era aleshores novícia, l'hospital estava compost per dues sales al primer pis, amb 12 llits cadascuna, una d'homes i una altra de dones, junt amb 5 habitacions de distingits al segon pis.

En esclatar la Guerra Civil, les monges van continuar servint a l'hospital (si bé se'ls va fer treure els hàbits), sota la direcció i protecció d'una infermera civil, *Antònia Artisó*. En esdevenir la situació cada cop més compromesa, les monges anirien passant gradualment a França. Allí es van trobar amb el Dr. Pujol, que havia estat metge de l'hospital i fill d'un antic alcalde de Puigcerdà, que les adreçà a un hospital de sang nacional a Almendralejo, al front d'Extremadura.

A l'arxiu municipal existeix un inventari, de l'1 de maig de 1938, del material aleshores existent a l'Hospital Municipal de Puigcerdà, signat pel tinent José A. Palés Palma, «por orden y en representación de la D.E.C.- Local Sanidad y por Pedro Palau, empleado municipal en representación del Ayuntamiento». L'hospital, per tant, va tornar a ser *militaritzat*, almenys parcialment. Per l'inventari es palesa que l'hospital estava força ben dotat per a alguna pràctica quirúrgica, existint-hi fins i tot un aparell de pneumotòrax. En canvi, es deia que els raigs X estaven inutilitzats.

El 1939 van anar retornant gradualment les monges d'Almendralejo i l'hospital no es trobava en males condicions. Durant els anys quaranta, van existir constantment a l'edifici

30 llits per a militars, en arribar-hi soldats malalts i ferits procedents de les operacions contra els maquis.

El 1952 es van modificar lleugerament però significativament els seus estatuts. El centre, que continuava sent municipal, va fer entrar com a administradors en el Patronat, presidit per l'alcalde, regidors, tot substituint els "ciutadans bons" de la vila. Segons alguns, això va provocar la polititzaciò del Patronat i, més tard, ja en temps democràtics, traslladaria els problemes de política municipal al si de l'hospital.

Durant el franquisme, les noies de Puigcerdà podien realitzar el servei social ocupant-se dels malalts de l'hospital. Hi havia un metge militar que s'ocupava dels soldats ingressats i, a més, operava amígdales, segons ens ha explicat la mare superiora de la comunitat.

A la primeria dels anys cinquanta, el Dr. Joan Cosp i Caminal, fill d'un conegut pastisser de Puigcerdà, es va oferir a l'hospital per encarregar-se de la traumatologia, patologia freqüent a la comarca degut a la perillositat de la carretera de la Collada de Tosses. El Dr. Cosp era un cirurgià distingit que també treballava a Barcelona i s'havia format durant la Segona Guerra Mundial en hospitals alemanys, que presentaven aleshores una magnífica ocasió de practicar, no sempre fàcil a Barcelona i a altres grans ciutats catalanes. L'autor recorda una visita a l'Hospital de Puigcerdà, a mitjan anys cinquanta, acompanyat del Dr. Ròmul de Cruïlles, per visitar un anglès ferit a la collada de Tosses pel guerriller Cara Cremada, acció que provocaria la mort de la seva esposa. Al cap d'uns dies, l'anglès seria evacuat de Barcelona, mitjançant un avió especial enviat des d'Anglaterra. Vam tenir la impressió que aquell petit hospital funcionava molt correctament amb instal·lacions força adients.

Havia estat possible gràcies a l'acció de la Sra. Volart de Estany que, amb aportacions de la seva fortuna personal i la mobilització de la colònia estiuenca del Barri del Golf, van permetre la remodelació de l'edifici hospitalari. Tot seguint les indicacions del Dr. Cosp, es va refer tres vegades el quiròfan per posar-lo al dia. També es van renovar les sales generals, alhora que es bastien 5 noves habitacions de la clínica particular. D'aquesta manera, bastants casos d'obstetrícia, cirurgia i traumatologia no s'havien de traslladar a Barcelona, Vic o Campdevànol; per tant, s'estalviava de travessar una sempre conflictiva Collada de Tosses, especialment a l'hivern.

S'organitzà una Mútua Comarcal de la Cerdanya, ampliada quan va entrar a formar part de l'entitat ENTESA. Altres especialistes van arribar per treballar a Puigcerdà, com el Dr. *Melcior Vaqué*, de Campdevànol; el ginecòleg Dr. *Coloma*, un otorinolaringòleg i un oftalmòleg. Molts d'ells, incloent-hi el Dr. Casp, treballaven a Barcelona i pujaven a Puigcerdà per urgències importants. El Sr. *Antoni Brunet* ens contava les moltes vegades que els Drs. Cosp o Vaqué havien utilitzat un jeep per arribar a l'hospital a l'hivern. L'assistència mèdica a la Cerdanya no estava gens organitzada en aquells anys de penúria. L'existència de la clínica pri-

vada amb mútues proporcionava uns ingressos per a la sempre malmesa economia de l'hospital, que no disposava de conveni amb la Seguretat Social.

A la primeria dels anys setanta, quan es començava a entreveure la transició democràtica, va arribar a l'Hospital de Puigcerdà el Dr. Joan Llauró, que era metge d'APD de Ger. Va demanar encarregar-se d'una secció de medicina interna a l'hospital, cosa que aconseguí al cap d'un temps. Més tard, seria nomenat director mèdic del centre, i va portar un administrador. Seguint els vents propis d'aquells temps, va impulsar el model sanitari-hospitalari que aleshores s'estilava, tot introduint un grup de metges sud-americans que entrarien en conflicte amb el cos facultatiu tradicional.

El 1977 es va aixecar un pis a l'hospital. En el cos facultatiu i el personal de l'hospital existia malestar i, a la vegada, es disparava el dèficit de la institució. El 1982, l'alcalde Pérez de Rozas, donada la delicada situació a què s'havia arribat, va fer cessar el Dr. Llauró i els metges sud-americans, i l'hospital va entrar a formar part del Consorci Hospitalari de Catalunya. Aquell mateix any es realitzaven obres per fer-hi consultoris. També s'ubicà a l'hospital el dispensari mèdic municipal.

El 1982, l'ICS concertava amb l'hospital de Puigcerdà. El 1985, en crear-se la XHUP, i separar-se el finançament públic de la sanitat de la provisió de l'assistència, l'Hospital de Puigcerdà entrava a formar part del Servei Català de la Salut. En aquells anys s'adquirí un edifici veí, i el 1991 es culminava la remodelació de les unitats d'hospitalització.

L'hospital seria gestionat durant uns anys, fins al principi de 1994, per l'empresa CEGESSA, filial de l'Aliança. En els darrers temps, l'hospital de Puigcerdà viuria moments d'inquietud laboral, amb les conseqüents repercussions en la política local. El personal de l'hospital, l'empresa més important de la Cerdanya, temia per la seva estabilitat laboral degut al gran dèficit existent. En formar part de la XHUP, calia també aplicar el seu conveni laboral marc, fet no ben acceptat pel personal.

Des de l'Ajuntament es contemplava l'hospital amb un sentit patrimonialista, i es volia aplicar als treballadors convenis propis de l'Administració local. Això suposava en algunes ocasions minves salarials notòries, si bé també la gestió paternalista municipal i petits avantatges. La conflictivitat sindical no es va fer esperar i va repercutir tant sobre la qualitat del servei com sobre la vida ciutadana.

El 1994, CEGESSA deixava la gestió de l'hospital, que era encarregada a C-Gest, entitat del Consorci Hospitalari de Catalunya, amb un nou gerent, el Dr. Xavier Villanova. Es va aplicar amb major rigor el Conveni de la XHUP, a la vegada que es llimaven personalismes. El 1995, el dèficit es va reduir notablement i la pau va retornar a la centenària institució.

L'Hospital de Puigcerdà compta avui amb 77 llits, 30 d'aguts i 44 sociosanitaris, amb una dotació de 133 persones. L'hospital s'ha especialitzat en traumatologia per l'alt índex d'accidents de muntanya i trànsit existents a la comarca. També ha desenvolupat accions externes

de formació personal als efectius de la Guàrdia Civil i la Creu Roja, en relació al trasllat d'accidentats.

El centenari Sant Hospital o Hospital de Pobres de Puigcerdà continua al servei de la seva comunitat, la qual ha hagut d'arreglar moltes coses per si mateixa, en trobar-se, almenys fins recentment, tan aïllada.

FONTS

- Converses amb Sebastià Busom, arxiver a l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya. Puigcerdà.
- Converses amb el Dr. Xavier Villanova, gerent de l'Hospital de Puigcerdà.
- Converses amb Antoni Brunet i Mateu, estudiós i amant de Puigcerdà i del seu Hospital. President de la Creu Roja local.
- Converses amb Joaquim Busom, director de Recursos Humans i Materials de l'Hospital de Puigcerdà.
- Converses amb la Mare Teresita de Jesús, superiora de la Comunitat de Religioses de l'Hospital de Puigcerdà.
- Arxiu Comarcal de la Cerdanya. Puigcerdà.
- Arxiu Provincial de Girona.

BIBLIOGRAFIA

BOSOMS I ISERN, S.- «Puigcerdà». Cap 9. Els Hospitals. Quaderns de la Revista de Girona. Diputació de Girona. Ajuntament de Puigcerdà. 1992.

COMAS I COMA, O.; MIRALLES, E.- La Xarxa Hospitalària d'Utilització Pública de Catalunya. Història d'una diversitat. Departament de Sanitat i Seguretat Social de la Generalitat de Catalunya. 1994

GALCERAN, MOSSÈN- Notas sobre el Municipal de Puigcerdà. Comunidad de Religiosas del Santo Ángel Custodio. Puigcerdà. 1995.

MARTÍ I SANT JAUME, MN. J.- Dietari de Puigcerdà. 2 volums. Impremta Mariana. Lleida. 1928.

ZAMORA, F. DE.- Diario de los Viajes hechos en Cataluña (Carreras Candi) Província de Girona. Establiment Editorial d'Albert Martín. Barcelona.

IGLÉSIES, J.- El cens del Comte de Floridablanca. 1787. Fundació Vives Casajuana. Barcelona. 1969

Andorra

ELS HOSPITALS D'ANDORRA

Si bé Andorra és un país independent, les seves relacions amb la medicina i el sistema assistencial catalans han estat al llarg dels segles constants i íntimes. De tota manera, les característiques assistencials andorranes no poden, però, ser totalment superposables a les espanyoles i catalanes, ja que s'hi barrejen també notables components d'influència francesa, com les relacions amb els hospitals de Tolosa de Llenguadoc, punt de referència mèdic superior per patologies més complexes, junt amb els hospitals de Barcelona.

Andorra, amb el bisbe de La Seu d'Urgell com a co-príncep espanyol, tindria gran relació amb l'hospital i la Casa de la Caritat de La Seu, en dependre aquestes també del Bisbe, que cal recordar era al mateix temps senyor feudal de La Seu, i tenia molt a dir en el seu sistema assistencial.

Fins ben entrat el segle actual, la societat andorrana era arcaica i el país rural i pobre. Això feu que malgart comptar amb valuosos professionals sanitaris de nacionalitat andorrana, que

El casal de Can Rabés, on el 1943, els doctors Joaquim Trias Pujol i Antoni Vilanova van obrir el primer centre hospitalari a Andorra. (Foto de l'autor).

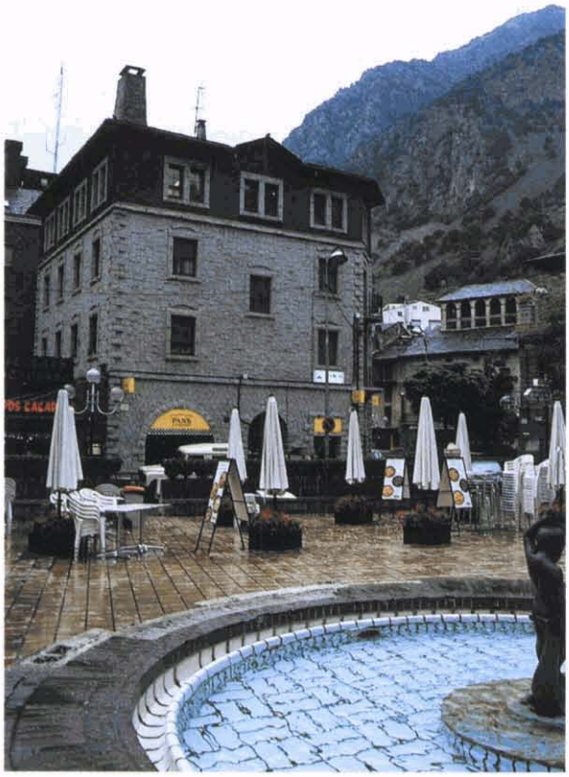

Edifici de la segona Clínica d'Andorra, que estava situada als pisos alts i sobre un bar nomenat El Trèbol, nom que de vegades també s'estendria a la clínica. Estava ubicada enfront de l'interior). (Foto de l'autor).

havien estudiat a Barcelona o França amb lligams amb la Medicina d'aquests indrets, exerciren sovint a La Seu, que venia a ser una mena de capital mèdica comarcal de les valls d'Andorra, oferint un mercat professional més ampli. També alguns d'ells, ajudats per la llengua comuna, treballaren en altres indrets de Catalunya.

La Clínica Santa Coloma, que va establir contactes amb la Seguretat Social andorrana (1974). Avui és hospital de crònics i de la tercera edat. (Foto de l'autor).

Andorra donà un gran pas endevant sòcio-economicament amb els refugiats republicans, i la II. Guerra Mundial (1939-45), en esdevenir un pas en l'evacuació de perseguits de l'Europa ocupada pels hitlerians. Això repercutiria també en l'evolució assistencial del Principat d'Andorra.

Abans de la Guerra Civil de 1936, l'assistència mèdico-social era pràcticament inexistent a Andorra. En 1933-34, el Dr. Emili Duró, un metge andorrà resident a La Seu, realitzava les primeres vacunacions massives a Andorra. També era metge a Andorra, el Dr. Nequi, patriarca de la medicina andorrana, que tenia gran amistat amb el Dr. A. Pedro i Pons. Poc després de la Guerra Civil, i segurament per indicació del Dr. Pedro i Pons, el Dr. Nequi feu pujar en algunes ocasions a operar a Andorra, en condicions difícils i quiròfans improvisats en cases particulars, el gran cirurgià represaliat pel franquisme, Moises Broggi.

En 1939, fugia de Barcelona el catedràtic de cirurgia i gran promotor de l'Universitat Autònoma, JOAQUIM TRIAS PUJOL. Es traslladà a Carcassona, on podia treballar en ser "Doctor Honoris Causa" d'aquella facultat de medicina. Allí tingué ocasió d'operar al veterinari andorrà Vilanova, però que exercia a Agramunt, i que també hagué de deixar Catalunya per les seves idees republicanes. L'acompanyava el seu fill metge, ANTÒNI VILANOVA,

A la dreta, la Clínica Nra. Sra. de Meritxell, propietat de l'Estat andorrà (1971). El 1977, la Clínica Santa Coloma i la de Ntra. Sra. de Meritxell es van unir per crear l'entitat bicèfala del Centre Hospitalari Andorrà. Allotja algunes consultes externes i l'administració de nou hospitals. (Foto de l'autor).

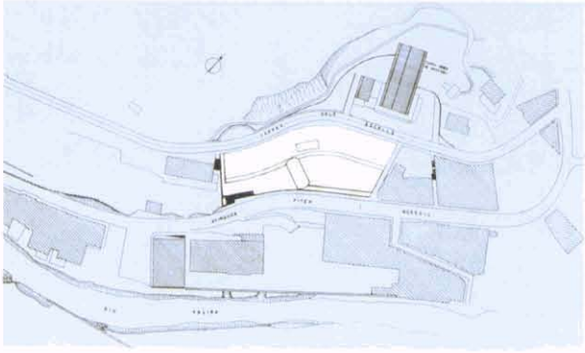

Vista aèria de l'Hospital General d'Andorra, Ntra. Sra. de Meritxell, un impressionant centre hospitalari de districte, que serà propietat de l'Estat andorrà. (Foto Govern d'Andorra).

que amb el temps es casà amb una filla del Dr. Trias. En 1942-43, en ocupar els hitlerians la dita "Zona Lliure" de França, Joaquim Trias decidí traslladar-se prudentment a Andorra.

Els Drs. Joaquim Trias i Antòni Vilanova foren els iniciadors de l'història hospitalària d'Andorra. En 1943, obrien una petita clínica de pocs llits a una gran casa pairal, *Can Rabès* situada al centre d'Andorra La Vella. El mateix any, l'esposa del Dr. Trias traslladava a Andorra, la part del mobiliari i instrumental de la Clínica del Dr. Fargas, de Barcelona, on treballaven els Germans Trias, i que no fou requisada pels franquistes. En aquella clínica improvisada s'hi practicava una mica de tot.

En anys de la II. Guerra Mundial, Trias i Vilanova es traslladaven sovint als hotels Coma i Palancas, d'Ordino i La Massana, per tractar els membres congelats d'aviadors aliats derribats i altres refugiats en atravessar els Pirineus nevats. Fou en aquests hotels que es produí la celebre "razzia" de la Gestapo, relatada per Viadiu en el Llibre "Entre el Torb i la Gestapo", que acabaria amb la detenció i la mort de molts dels allí acollits.

En 1947, el Dr. Joaquim Trias retornava a Barcelona. El Dr. Antòni Vilanova inauguraria aleshores una altra clínica a la plaça existent just devant de Can Rabés. Ocuparia els pisos alts d'un sòlid edifici de pedra, quins baixos estaven ocupats per botigues i el bar "El Trébol", quin nom seria devegades també atribuit a la Clínica. Arribà a tenir 30 llits i allí faria de tot, Medicina Interna, Cirurgia General, Obstetricia, O.R.L. ... ja en molts millors condicions, amb la col.laboració de facultatius andorrans i espanyols.

El Dr. Antoni Vilanova entraria en contacte amb un grup francés en 1974, per bastir una nova clínica de nova planta, que rebé el nom de CLINICA DE SANTA COLOMA. Després es retiraren els francesos, però la clínica mantindria un cert aire francés. La Clínica Santa Coloma arribaria a tenir contactes amb l'Aliança per tractar els seus socis andorrans, i perque no haguéssin de traslladar-se a la seva clínica de La Seu d'Urgell.

En 1966, es creava el CASS (Caixa Andorrana de Seguretat Social) i que en 1968 que en ampliar les prestacions a les mèdico-sanitàries i amb la qual cosa la Sanitat i els hospitals andorrans adquiririen un gran impuls. La Seguretat Social andorrana establí contactes amb la clínica Santa Coloma, per tractar els seus assegurats al mateix temps que entrava en la seva titularitat.

En 1971, el Govern Andorrà construia la CLÍNICA DE NTRA. SRA. DE MERITXELL, per oferir assistència als andorrans, inclosos els del CASS.

En 1977, es creava el CENTRE HOSPITALARI ANDORRÀ, una entitat bicéfala que reunia les clíniques de Ntra. Sra. de Meritxell i de Sta. Coloma en única Entitat Jurídica.

El 23.XII.1986, es creava el SAAS (Servei Andorrà d'Assistència Sanitària), que agruparia l'assistència pública sanitària. Estava format per un Consell Administratiu, un Òrgan Directiu i un Consell Consultiu, format per facultatius. El mateix any es decidia també construir un

Una altra vista de l'Hospital General d'Andorra, situat al costat de l'antiga Clínica Ntra. Sra. de Meritxell. (Foto de l'autor).

nou i modern hospital de 200 llits, quan les instal.lacions existents s'haguéssin tornat obsoletes.

Per aconseguir-ho calia però modificar el Règim Jurídic existent, trencant un procés tradicional. El nou centre, avui ja en funcionament, es convertirà a mig termini en propietat total del Govern Andorrà.

A l'antiga Clínica de Sta. Coloma es troba avui una Residència per a malalts crònics i de la tercera edat. L'Hospital de Ntra. Sra. de Meritxell allotja avui l'administració de l'HOSPITAL GENERAL D'ANDORRA i algunes Consultes Externes.

L'extraordinàri creixement sòcio-econòmic, i per tant polític, andorrà de les darreres dècades, ha originat, com era normal, algunes tensions que s'han reproduit en el sector sòcio-sanitari. De tota manera les modernes i sofisticades instal.lacions de l'Hospital General d'Andorra, portaràn a que aquest centre es converteixi probablement algun dia en un hospital de referència per una amplia zona a ambdues bandes del Pirineu. Andorra precisament per la seva independència política ha de gaudir d'una important autosuficència assistencial, que només es convertirà en plenament rentable, si treballa també per les poblacions veines, més enllà de les fronteres.

El que és segur és que el principat d'Andorra ha pujat perfectament al tren de la modernitat en els aspectes de l'assistència sòcio-mèdica-moderna.

FONTS

- Converses amb el Dr. Josep Duró, antic Director General de Sanitat del Govern d'Andorra.
- Converses amb Joan Reguant, antic Director General de Sanitat del Govern d'Andorra.
- Converses amb el Dr. Ramon Trias Rubies, fill del Dr. Joaquim Trias Pujol i cunyat del Dr. Antòni Vilanova.

L'Alt Urgell

ELS HOSPITALS DE LA SEU D'URGELL

La història de la ciutat de la Seu d'Urgell és complexa. Hi intervenen amb força el bisbe i el senyor feudal, amb una seu des de l'època visigòtica; el comte d'Urgell, absent, si bé senyor del castell, i finalment, els militars, en esdevenir la Seu, plaça forta a les darreries del s. XVI. Tot això complicaria també la història dels seus hospitals, alguns dels quals van coexistir al mateix temps, fins i tot algunes vegades amb titularitat compartida i amb ubicacions difícils d'establir actualment. La història de la ciutat, farcida de llegendes, com la de la seva fundació per Hèrcules, també s'estén als hospitals.

L'hospital més antic de la ciutat sembla que va ser la Leproseria de Santa Magdalena, situada als afores de la població, al costat del Segre, i la qual atenia també malalts contagiosos. Segons la llegenda, hauria estat fundada per Sant Paulí de Nola al s.VI. Existeixen documents que donen testimoni d'unes obres realitzades el 1340, gràcies a unes deixes. Va ser administrada pels agustins, que establiren més tard un convent a les seves proximitats. La leproseria desapareixeria al s. XVI, enmig d'una immensa misèria. El convent esdevindria l'actual hospital, en ser-li concedit a la institució després de la Desamortització.

Josep Lladonosa, seguint una tradició, data l'aparició del Sant Hospital de la Seu d'Urgell als temps de la carta de consagració de la primera catedral (839). Les primeres notícies documentals són de 1059, durant el pontificat de Sant Ermengol, només onze anys després que les del primer hospital a Barcelona. Corresponen al testament del clergue Arnall, dictat abans de marxar en pelegrinatge a Roma, en el qual deixava a un col·lega seu, de nom Miró, dues cases, en una de les quals s'havia d'instal·lar un hospital de pobres.

La iniciativa d'Arnall va atreure altres donacions i deixes, des d'humils pagesos fins al comte d'Urgell, que li donà una gran propietat a Llirt. Als primers temps, l'hospital i la pia almoina compartien probablement el mateix espai dins del conjunt d'edificacions a l'entorn de la catedral i de l'església de Sant Miquel. Del testament del comte Ermengol (1132) rebé l'espléndida donació de 30 morabatins d'or.

El Sant Hospital, que rebia també el nom d'albergueria o casa de caritat, i era de responsabilitat eclesiàstica, concretament del prior de l'església de Sant Miquel, on existia una comunitat canònica de preveres, tenia dret a fer permutes de propietat i comprar delmes. L'hospital tenia un hospitaler per tenir cura dels malalts i pobres. El primer hospitaler conegut (1162) portava el nom de Miró. És probable que la construcció de la nova catedral, impulsada per Sant Ot, provoqués un canvi en la ubicació de l'hospital, el qual quedaria, però, en un veïnat pròxim.

Cada cop que moria un bisbe o un canonge, l'hospital rebia el llit i la roba del difunt. El 1299 es posà fi a aquest privilegi pels problemes que ocasionava, amb la indemnització de 100 sous anuals als administradors de l'hospital.

A mitjan s. XIII sembla que existien dos hospitals a la ciutat: l'Hospital dels Pobres o Sant Hospital, del qual hem parlat fins ara, gestionat i finançat per l'Església, i l'Hospital dels Prohoms o de la Vila, dirigit per burgesos rics. El darrer es trobava al Barri de Capdevila, i als papers de l'època es troba fins i tot un carrer de l'Hospital. Tant el carrer com l'edifici han desaparegut. L'Hospital dels Prohoms absorbia la immensa majoria dels donatius i almoines de la població, que era, d'altra banda l'única manera que tenia de finançar-se.

L'aparició d'una "pesta" a la Seu, l'any 1348, que va causar grans estralls, tindria repercussions sobre la població i els hospitals. En dos mesos van morir més de 200 persones. La ciutat romandria uns mesos sense metges. El darrer que quedava, rossellonès d'origen, va morir a Perpinyà, on s'havia refugiat. Dels tres cirurgians existents aleshores, un també emmalaltiria. Els morts per la pesta feien donació de llur roba i llit a l'Hospital dels Prohoms, que va rebre vuit llits. Tot plegat palesava la insuficiència dels dispositius assistencials de la ciutat. En acabar-se l'epidèmia, Pere Mestre, un dels ciutadans més rics de la Seu, va deixar els seus béns i casa per fundar un hospital, encara que la fundació segurament no es va fer efectiva.

El 1450, el metge Francesc Alexar, en no percebre regularment els seus honoraris, va decidir abandonar la població, la qual cosa provocaria una gran pressió veïnal, i el Consell Municipal va haver d'enviar uns missatgers per fer-lo tornar. En aquells moments, els dos hospitals de la Seu tenien problemes de finançament i el *Consell Municipal va decidir la construcció d'un nou hospital*, en el qual havien de participar l'*Església i el Consistori*.

Per tirar endavant el projecte es van nomenar 4 procuradors: dos cònsols i dos beneficiats de la catedral. L'hospital es bastí on es troba l'actual edifici de l'Ajuntament. El 1453, es venia l'edifici del barri de Capdevila, si bé durant anys les coses no anaren gaire enllà per motius econòmics, fins que un mestre d'obres, Nicolau Guasch, es va comprometre a acabar les obres per 70 lliures: aquest contracte encara es conserva. L'edifici no es va acabar totalment fins al 1473, després de les guerres civils de Joan II.

Al costat del nou hospital es trobava la capella de Santa Eulàlia, construïda sobre restes romanes i romàniques. Era el lloc emprat a l'Alta Edat Mitjana, per proclamació sagramental dels testaments. Durant el s. XVII esdevindria el lloc de reunió de la Congregació de la Puríssima Sang. En aquesta capella es guardaven també, als s. XVI i XVII, armes, àdhuc bombardes d'artilleria, en compartir un mateix edifici ajuntament i hospital.

Atès que el Consell Municipal -que abans no tenia lloc fix de reunió- es reunia a la capella de Santa Eulàlia, es decidí aixecar un pis sobre l'hospital perquè servís d'ajuntament, mentre que l'hospital continuaria a la part baixa. A la part baixa de l'actual Casa de la Vila, existeixen encara les restes d'uns arcs que pertanyien a l'hospital.

Lloc on se suposa que va estar el primer Hospital de la Seu, eclesiàstic, fundat pel clergue Arnall (s. XI). (Foto de l'autor).

Existeix un inventari d'aquest hospital de 1470. L'hospitalera, de nom *Antònia*, dormia a la cuina. En un altre inventari de 1473, ja hi ha una cambra per a l'hospitaler, que es deia *Andreu Pardell*. L'inventari, que es troba a l'anomenat Llibre vermell, dóna a conèixer la tecnologia assistencial del moment, que era essencialment proporcionar menjar i llit als ingressats. Es relacionen sobretot útils de cuina, llits amb la corresponent roba (llençols, màrfegues, flassades, vànoves, camises, etc), i instruments per fer llum i el manteniment de la casa, juntament amb objectes de culte religiós. El centre tenia una capacitat per a 4 llits.

El 19 de març de 1561, la nit de Carnestoltes, es va incendiar l'hospital, tot afectant també l'ajuntament. Hom va demanar contribucions extraordinàries perquè pogués tornar a donar servei i l'any següent funcionava de nou.

El 1957, els administradors van demanar 10 lliures als cònsols perquè l'hospital patia de "gran necessitat".

El 1601, el bisbe Fra Andreu Capella va obsequiar l'hospital amb un donatiu de 1.000 lliures, una veritable fortuna, que es van invertir en censals.

A partir del s. XVII (1606), existeix documentació a l'Ajuntament sobre una Casa de Beneficència o dels Orfes, ubicada en un enorme casalot al carrer (avui plaça) del Carme. No se sap quant de temps funcionà, si bé Francisco de Zamora escrivia vers el 1790 que a la Seu

mancava un orfenat. Funcionà també com a hospital civil o militar en moments de necessitat. A la primera meitat del s. XIX hi va viure Guillem d'Areny. Funcionà també com a hospital civil o militar en moments de necessitat. A la primera meitat del s. XIX, hi va viure Guillem d'Areny i de Plandolit, batlle d'Andorra. Passà a dependre després, més simbòlicament que altra cosa, de la Diputació de Lleida, ja que continuava malvivint, amb 3-4 places, de les seves migrades rendes. Després de la Guerra Civil va allotjar una caserna de carrabiners. L'edifici seria enderrocat el 1974, durant la reforma urbana que donaria llum a la plaça del Carme. Allí quedà com a record seu una magnífica reixa de finestra de ferro forjat.

La Seu d'Urgell s'havia convertit en plaça forta, i la vila i l'hospital patirien les conseqüències de la presència de contingents militars importants, els quals -pel seu règim alimentari i condicions higièniques- es convertirien en uns bons clients de l'hospital.

El 12 de juny de 1681, el governador militar demanava als cònsols que «manessin» als administradors de l'hospital, que «donasen un quarto als pobres soldats malalts». La resposta fou que, malgrat que no en tenien l'obligació, es posaria a la seva disposició una cambra, si bé «sia cosa de Sa Magestat hi façà posar dotze llits am màrfegues perquè dits soldats malalts puguin estar ab alguna comoditat».

El 1692, el governador militar, Baró de Preu, exigí a l'ajuntament una casa sencera per ficar-hi els soldats malalts. Atès que els cònsols donaven allargues a l'assumpte, oferí a l'hospital pagar el valor del que costava diàriament la manutenció dels aïllats, més dos pans de munició cada dia. El Consell Municipal respondria al governador militar que s'adrecés directament als administradors de l'hospital, que gaudien d'autonomia. Els administradors van proporcionar als militars les quadres de l'hospital perquè fossin habilitades com a sala militar.

Les coses s'aguditzarien amb la Guerra de Successió Espanyola i les guerres amb França (1719, 1793 i 1808).

Durant els s. XVII i XVIII, la institució es finançava per tres vies:

a) Els censals, que produïen un 5% del valor del capital. L'hospital n'arriba a tenir 80, si bé de vegades eren difícils de cobrar.
b) La caritat pública, per mitjà de baciners que recaptaven almoines, que representava una font més aviat irregular. Fou prohibida pel Bisbe Boltas, si bé seria reintroduïda el 1798 pel bisbe Francisco de la Dueña y Cisneros, com a conseqüència de les grans despeses en roba que originaven els soldats. El bisbe exigí que es fes a la porta de la catedral per senyores «de la más mejor y más distinguida clase de nuestra ciudad». L'Ajuntament nomenava un baciner per fer-se càrrec de la capta.
c) Les deixes testamentàries, que sovint eren quantitats petites, si bé molt freqüents, però també podien ser propietats importants quan el testador moria sense descendència,

encara que alguns testaments impugnats pels parents provocaven endarreriments en la presa de possessió de l'herència.

d) La cessió de tributs. Així, el 1783, per ordre del rei, es concedien a l'hospital 1.742 rals de bilió, producte dels ingressos obtinguts per la butlleta de la carn. Aquesta font era també més aviat esporàdica i irregular.

En acabar-se la Guerra de Successió, el 1715, la Seu estava farcida de militars i l'hospital col·lapsat, ple a vessar de soldats. El Consell Municipal decidí no traslladar els malalts civils a un altre indret per no perdre la possessió de l'edifici, i va manifestar les seves preocupacions al govern militar filipista amb aquestes paraules: «los pobres malalts de la ciutat se troben estar en lo Hospital de molt mala manera, havent-se pres lo dit hospital per los malalts soldats sens quedar aposento algun per los pobres malalts de la Seu».

Els soldats malalts originaven també altres molèsties a la població i així, el 1716, es demanava al governador militar que fes paredar les latrines del sector de l'hospital, on es trobaven els soldats perquè «l'olor era insuportable, així dins de la ciutat com fora d'ella». Els militars exercien contínues pressions per ocupar un lloc preferent dins l'hospital civil i també eren constants els conflictes pel pagament de les estades militars.

Edifici actual de l'Ajuntament, en la planta baixa del qual es trobava el tercer Sant Hospital de la Seu d'Urgell (s. XX), que va substituir un segon hospital del barri de Capdevila (s. XIII), avui totalment desaparegut.

A les actes dels primers ajuntaments borbònics es parla d'un Hospital del Rei a La Seu d'Urgell, que es trobaria prop de la Porta d'Espanya. En queden molt poques notícies i ni tan sols se sap el temps que va existir. Es tractava d'una infermeria al servei de la guarnició, dirigida i administrada pels militars; només se sap que era dirigida per Sebastián de Hoyos y Solapán, natural de Mérida. Entre els seus malalts, sembla que abundaven els sarnosos.

Al s. XVIII, el vell Sant Hospital es va traslladar a un local de l'Ajuntament, i probablement va coexistir amb part de l'antic. En ser expulsada la Companyia de Jesús (1767), l'hospital es va traslladar al seu convent (hospital del carrer del Riguer). Allí romandria fins al maig de 1816, quan els malalts van ser transferits de nou als baixos de la casa consistorial. La confusió existent entre els hospitals civil i militar és notòria, així com les seves localitzacions.

A l'Hospital del carrer del Riguer (avui carrer de Sant Josep de Calasanç) cohabitaren probablement malalts civils i militars. Ambdós hospitals portaven registres i comptabilitats separades, malgrat que compartissin els edificis.

Existeix un inventari de l'Hospital del Riguer de 1748, signat pels administradors. Sembla que el centre tenia una capacitat d'uns 60 llits (de fusta) en dues cambres amb la roba corresponent, en millor o pitjor estat, i se citava també equipament de cuina i menjador. Fa gràcia la referència a una «campaneta per los tocs del metge», benes de sagnar, una escalfeta i una xeringa «bona».

El 1761 se'n va realitzar un nou inventari, molt semblant, en el qual es troba com a cosa nova «una bacina de llautó per a sangrar».

El 1712 es va dur a terme una gran reforma a la casa de la ciutat i l'hospital, que va costar 249 lliures, de les quals 148 van ser pagades pels administradors de l'hospital i la resta per l'ajuntament. La capella es va convertir en cort. Durant la Guerra Gran, existia una secció específica per als militars a l'hospital, potser tot un pis. Els administradors es queixaven de no rebre diners per a la manutenció dels soldats malalts. Els del capítol catedralici, entre ells el canonge Juan Agustín de Heredia, aclaparats per la situació, van dimitir, tot deixant a l'hospital en tal situació límit en què es va arribar a trobar malalts morts al llit per no ocupar-se'n ningú.

Segons el cens de Floridablanca (1787), a la Seu d'Urgell hi havia un «Hospital de Pobres Enfermos al cuidado de administradores eclesiásticos y seglares». Comptava amb 1 capellà, 1 criat home, 4 criades dones, 3 facultatius, 6 malalts i 3 malaltes.

També existia a la ciutat un hospicio o casa de misericordia amb 1 capellà, 1 servent i 2 nens.

El 1797-98 es van fer obres importants a un hospital nou per 133 lliures. Hi havia una secció per a militars, amb cuina pròpia, que ocupava un dels pisos de l'edifici. Aquest es trobava al carrer de Capdevila, probablement en propietats de Can Giberga que havien estat llegades a l'hospital. Devia ser una casa corrent, sense massa diferència amb les veïnes, i tenia

Excavacions a la capella de Santa Eulàlia, *amb restes romanes i romàniques, que va* ser capella de l'hospital i de l'ajuntament, on es reunia també el consell municipal. (Foto de l'autor).

era i paller. Diversos ciutadans es van mostrar disposats a realitzar les obres esmentades de franc, sempre que ho poguessin fer en dies de festa. El bisbe Joaquim de Santillan ho va concedir, a la vegada que hi afegia 40 dies d'indulgència als que hi treballaven tot el dia, i 40 dies més si col·laboraven, a més, amb almoines. Les autoritats militars de Barcelona van permetre també, el 1801, obrir una porta a la muralla per facilitar l'accés a l'hospital.

El 1798, un inventari ordenat pel regidor degà, Francesc Carreu, i el prevere, Bartomeu Gispert, sorprèn per la quantitat de llits, uns 60, de què disposava l'Hospital del Riguer. Eren probablement i majoritària militars, com a conseqüència de la Guerra Gran.

Els francesos no van arribar mai a ocupar la Seu d'Urgell durant la Guerra del Francès, que va servir de base i quarter dels espanyols. La Junta de Govern i Defensa de la ciutat va demanar, el 21 de juliol de 1808, a l'administració del «Santo Hospital que está a cargo de vuestras señorías, sean admitidos y cuidados, los soldados y migueletes que enfermaren, pagándose una hospitalidad regular por cada uno de ellos a dicho Santo Hospital». El mateix dia, els militars van demanar també la cessió de l'Hospital Vell, que sembla que estava desocupat, per fer-lo servir de caserna.

Els administradors van fer l'orni, tot al·legant que necessitaven les rendes que produïen alguns dels locals adjunts a l'hospital, per mantenir-ne el funcionament. Uns dies més tard, els militars van obligar a desallotjar els 4 malalts civils que s'hi trobaven i els van portar a un altre indret. De tota manera, els soldats devien d'entrar i sortir contínuament dels edificis hospitalaris, segons les seves necessitats, i així el 1810, el General Milans del Bosch va reclamar novament l'Hospital Vell.

El 1811, tal vegada com a reflex de les pressions per part dels militars sobre la utilització dels hospitals, i potser també amb un rerefons polític, el canonge Jeroni Brach comunicava la decisió del capítol de dimitir de la Junta de l'Hospital, tot emparant-se en la impossibili-

tat de compaginar amb aquesta les tasques de la canongia. De tota manera, això no es va materialitzar i van continuar participant en el govern de l'hospital.

Acabada la Guerra del Francès, una vegada restablerta certa normalitat, i sense una presència tan massiva de soldats, l'Hospital Nou va desaparèixer i els malalts van tornar a l'edifici de l'Hospital Vell, al costat de l'Ajuntament.

El 1820, el secretari d'Estat de Governació va adreçar una circular a l'Ajuntament en la qual demanava informació sobre les entitats benèfiques i educatives locals. La resposta del consistori és interessant en molts aspectes; seguidament en reproduirem alguns paràgrafs. S'hi informa que existeix un sol hospital a la ciutat, que té com a funció «abrigar a los pobres que enferman, asistirles en sus dolencias, proveyéndoles de alimentos, medicamentos y demás que necesiten, según disposición de los facultativos para restablecimiento de la salud, y en poniéndose malos o de gravedad hacerles suministrar los Santos Sacramentos de nuestra Santa Madre Iglesia de Jesucristo, prepararles y ayudarles a bien morir y en falleciendo cuidar que les entierren». Continua dient més endavant «que está erigido y fundado por mandas de vecinos piadosos de la ciudad, que han dejado rentas... así como cuestaciones públicas que se hacen todos los años por la ciudad». I afegeix: «Está situado en los entresuelos de las casas

Plaça del Carme, on existí al s. XVII la casa de beneficència o d'òrfens, edifici del que queda únicament la reixa de la dreta. També va funcionar com a hospital civil o militar, en cas de necessitat, o caserna. (Foto de l'autor).

consistoriales, corre a dirección de una Junta formada a este efecto compuesta por el ilustrísimo obispo de la ciudad, dos canónigos que nombra el cabildo catedralicio, dos beneficiados de la Comunidad de Presbíteros de la misma y dos regidores del Ayuntamiento. Tiene de rentas, entre censales y alquileres de casas, unas quinientas libras anuales, con cuyas, junto con lo resultante de las indicadas cuestaciones, mantiene continuamente a cuatro enfermos». També es parla de la presència d'un capellà, per a l'assistència religiosa dels malalts, però que cobra d'una fundació «aparte y separada de la Administración e intereses del Hospital», amb una dotació de 120 lliures l'any. Acaba demanant ajut encara que no es troba en males condicions «para mejorarlo en cuanto fuese posible, aumentándoles las rentas en beneficio de la humanidad» y «evitar la infelicidad que se ha experimentado en tiempo de constelaciones y epidemias». Les rendes de 500 lliures de l'hospital contrastaven amb les 5.000 que s'atribuïen al seminari.

El juliol de 1822, un nombrós grup de voluntaris-guerrillers absolutistes dirigits pel capellà trabucaire Antonio Marañón, anomenat el Trapense, prenia la Seu d'Urgell després d'un setge de nou dies. El catorze d'agost es constituïa allí la Regencia Suprema de España durante la cautividad de Fernando VII, constituïda per conegudes personalitats antiliberals, anul·lant així totes les disposicions del govern liberal sorgit del pronunciamiento de Riego. La Seu es convertiria en capital de l'Espanya absolutista, amb el quarter general d'un exèrcit insurrecte, i gran presència de soldats-guerrillers. El novembre, la Seu era recuperada pel capità general de Catalunya, el General Espoz i Mina, tot provocant la invasió dels 100.000 fills de Sant Lluís. Entretant, el bisbe deixava de ser baró de la Seu, i totes les funcions legislatives i judicials passaren a l'Estat (1823).

Pels llibres de comptes de l'hospital, hom pot fer-se una idea de l'alimentació magra i monòtona que hi rebien els ingressats, tant civils com militars, durant els s. XVIII i XIX. També reflecteix altres despeses com les de bugaderia, el sargit de llençols, i els costos de processos, sentències i apel·lacions.

A causa de la Desamortització de Mendizábal, els agustins van haver d'abandonar el seu convent (1833) a la Seu, un edifici que es començà a construir el 1583. No quedaria acabat del tot fins al 1662, i sense leproseria. El 1834, l'Ajuntament començà a remoure l'aparell burocràtic per aconseguir la cessió del convent dels Agustins, per tal de traslladar-hi l'hospital. L'edifici era ampli i estava en millors condicions que l'hospital situat de nou a la planta baixa de la casa de la ciutat. En resposta, el subdelegat principal de Foment de la província de Lleida va enviar a l'Ajuntament un qüestionari amb 13 preguntes, que aquest contestà diligentment, si bé reconeixent que s'havien perdut molts papers i que no eren tan exactes com ells desitjarien. Copiem tot seguit la resposta als 13 punts, perquè, a més del seu interès intrínsec, donen una idea de l'estat i funcionament de l'hospital:

«1. Realmente hay hospital en esta ciudad, a lo menos cerca 300 años hace, sin que hayamos podido averiguar quien fue el fundador y sí solamente que su Administración está a cargo de una Junta formada por dos canónigos prelados de esta Santa Iglesia Catedral, dos individuos de la Real Comunidad de Presbíteros Beneficiados de Ntra. Sra. de la Piedad y de los individuos de este muy ilustre Ayuntamiento.

2. La dotación de que subsiste dicho establecimiento se reduce a una porción de censales, muchos de ellos incobrables por el estado de indigencia de los censales, al producto de una pequeña casa y al de la testamentaria de D. Armengol Giberga, vecino de esta ciudad que hasta el día, unos años con otros, ha producido de 10 a 12 cuarteras líquidas de trigo y faltando caudales acude a la generosidad de los bienhechores.

3. Nada cuesta la administración de dicho establecimiento, pues los individuos de la Junta Administradora sirven gratuitamente.

4. Los escasos productos en el Cap. 2 se invierten enteramente para el escaso sustento y cuidado facultativo de los enfermos y de los pocos servidores que tiene el establecimiento.

5. No bajan de 5 o 6.000 libras catalanas los créditos que tiene el establecimiento contra más de 100 deudores vecinos de esta ciudad y forasteros, de quienes no ha sido posible cobrar con motivo de estado de indigencia de algunos y de fatal estado de fortuna, en que casi todos se hallan con motivo de los trastornos comunes y particulares que han padecido en varias épocas los vecinos de esta ciudad.

6. Mantiene 4 camas entre los dos sexos, que es el número de enfermos se ha conceptuado de muchos años acá pueden mantenerse y con bastantes estrecheces las rentas mencionadas.

7. Está encargado del gobierno interior económico un eclesiástico nombrado por la misma junta. Y el cuidado de los enfermos está a cargo de un matrimonio que vive en la misma casa, bajo la dirección inmediata de dicho eclesiástico, y la inspección de un individuo de la junta que va turnándose por meses entre los individuos que la componen.

8. El establecimiento se halla en un estado muy miserable.

9. La mejora de que es susceptible resulta de cuanto queda expuesto en los capítulos anteriores, a lo que puede añadirse que ni siquiera tiene local propio, pues es de la ciudad el que ocupa».

La Seu era una illa liberal enmig d'un país molt carlí. La majoria dels capellans defensaven el pretendent Carles V, i el bisbe havia fugit a Andorra. Un canvi en el consistori agafà fora de joc els nous regidors respecte a les informacions que es demanaven, sobretot les econòmiques. Els dos administradors canonges havien fugit, igual que mossèn Monell, de la comunitat de preveres, que era la que gestionava l'hospital, si bé encarregant a mossèn Cassany que portés els papers de la institució a l'Ajuntament.

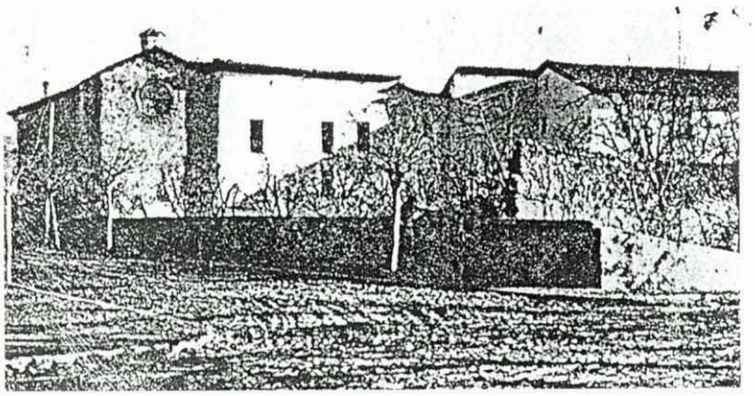

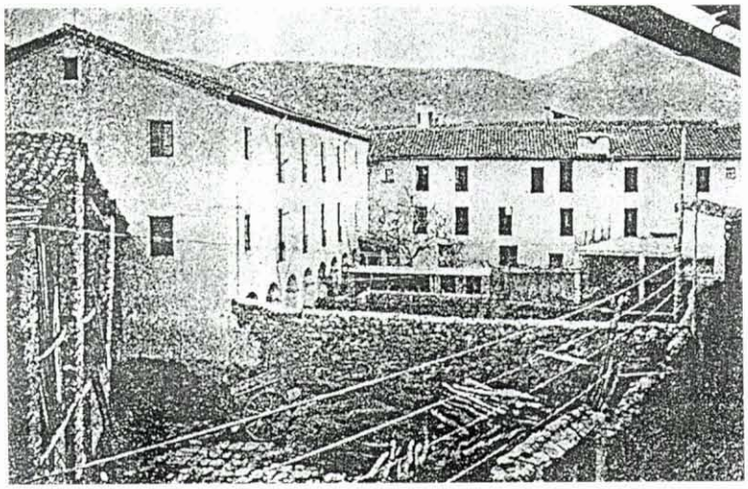

El Sant Hospital de la Seu d'Urgell en la seva quarta ubicació al Convent dels Agustins, que va rebre l'hospital després de la Desamortització de Mendizábal (1839). Les fotografies corresponen a la segona meitat del s. XIX, aproximadament als temps de la mare Anna Maria Janer i la Tercera Guerra Carlina. (Fotos proporcionades per l'Institut de la Sagrada Família d'Urgell)

L'alcalde s'adonà aleshores de la pèssima administració i mal estat de les institucions benèfiques de la Seu. L'hospitaler manifestà que ja feia temps que únicament hi havia dos malalts ingressats, i en aquell moment només un de sol, i que fins i tot se'n devia el manteniment i les medicines del darrer any (març 1846). Alguns comentaven que uns pobres de solemnitat havien mort de misèria, sense ser atesos a l'hospital, i que el metge, el Dr. Puig, només permetia l'ingrès a l'hospital a malalts visitats o aconductats per ell.

L'Ajuntament reaccionà nomenant nous administradors, fent-se càrrec de les despeses perquè l'hospital pogués funcionar. Atès que la majoria dels capellans havien fugit, es va formar una junta composta per dos regidors, Ot Moles i Antoni Carreu; tres veïns honrats, Gervasi Fonoll, Josep Jover i Esteve Gual; i el rector, mossèn Josep Martell. El mateix succeí amb la Casa d'Infants Orfes, on també es va haver de canviar la Junta, perquè l'administrador deia que no podia entregar els comptes «per circumstàncies de guerra».

El 2 de novembre de 1836 es va fer pública la resolució de la reina governadora que cedia a l'hospital el Convent dels Agustins, amb les condicions:

- l'edifici només podia ser destinat a hospital
- la cessió podia ser revocada per la reina
- l'Ajuntament havia de garantir la conservació de l'edifici
- l'Ajuntament havia de paredar les portes que comunicaven el convent amb l'església i el celler, que no passaven a l'hospital i les cases dels masovers que es cuidaven dels camps del convent. L'entrega de l'edifici es realitzà amb la major solemnitat. El 1839 passaria bastant desballestat a la Junta de Beneficència local, formada aleshores per l'alcalde, Antoni Carreu; per mossèn Pere Rispa, rector de Sant Ot; mossèn Josep Martell, capellà de l'hospital; el Dr. Marià Sanvicens, el cirurgià Josep Prats i el ciutadà Josep Jibés, que tot seguit van fer inventari del que hi havia dins de l'edifici.

La Diputació de Lleida es va dirigir a la Junta de Beneficència d'Urgell perquè pogués usar les temporalitats de la Mitra de La Seu. El bisbe, Josep Caixal i Estradé, carlí acèrrim, estava a l'exili per les seves idees, però s'ocupava des d'allí de la marxa de l'hospital, tot resistint en la mesura del possible les disposicions secularitzadores dels diputats provincials.

La Junta de Beneficència d'Urgell va donar nou impuls a l'hospital: s'hi incrementà el nombre de llits i de metges i cirurgians. Si bé les rendes antigues disminuïen, això quedaria compensat fins a cert punt per la presència d'expòsits a la casa, que corrien a càrrec de la Diputació Provincial.

Els militars van tornar a l'hospital, ja al Convent de Sant Agustí, i les seves relacions econòmiques van ser regulades per convenis, que esdevindrien també font d'ingressos. Durant

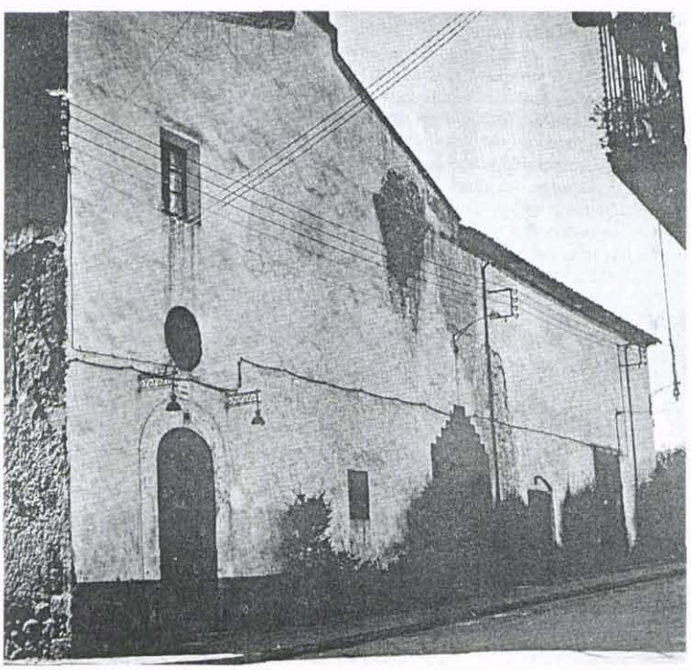

El Sant Hospital de la Seu d'Urgell, en la primera meitat del s. XX. Fotografia obtinguda del llibre de Josep Lladonosa: Noticia Històrica sobre el Desarollo de la Medicina en Lérida.

Dos visions del Sant Hospital en l'actualitat, el qual conté hospital d'aguts i residència geriàtrica. (Fotografies de l'autor).

tot el s. XIX, van existir, d'una o altra manera, hospitals militars a la Seu. El 1841, es va establir un curiós conveni que transcriurem, ja que pensem que presenta un interès especial per la seva minuciositat:

«Pliego de condiciones bajo las cuales la Junta Municipal de Beneficencia de esta ciudad tomará a cargo la asistencia y curación de los enfermos militares por el término de un año.

1º. La Junta no admitirá ningún militar en el Hospital Civil en clase de enfermo, que no presente la baja firmada por quien corresponda.

2º. A cada oficial se le suministrará una cama compuesta de dos bancos, cuatro tablas, dos colchones, dos sábanas, dos almohadas, una manta o dos, según la estación, y un cubrecama de indiana.

3º. A los sargentos y soldados se les proporcionará una cama de dos bancos, tres o cuatro tablas, un jergón de paja larga que se renovará cada seis meses, dos sábanas, un cabezal con cuatro libras de lana y una o dos mantas según la estación.

4º. Se suministrará a cada enfermo una camisa, un gorro y una servilleta y demás ropa que necesitasen para toma de baños.

5º. La ropa blanca de la cama se mandará cada quince dias con otra igual de colada: las camisas, gorro y servilletas cada ocho días y los jergones cada seis meses, y los colchones se rehacerán cada año, sin perjuicio de mudar todas estas prendas en el intermedio de dicho plazo para algún enfermo, si los facultativos lo juzgasen conveniente.

6º. Respecto a no tener el establecimiento bastante ropa, el ministro de hacienda militar de esta plaza le facilitará la necesaria, valorada por dos peritos, pagando por la Junta la duodécima parte del importe total.

7º. La ropa blanca, la de color y utensilios que sirvan para sarnosos, tísicos u otros males contagiosos, se tendrán separados de la de los demás enfermos.

8º. La Junta suministrará todos los utensilios que se necesiten según sus usos para el aseo y comodidad de los enfermos, así en el suministro de alimentos y medicinas como en los demás menesteres indispensables.

9º. Conservará la Junta bajo su responsabilidad las alhajas, dinero, ropas, vestuario y armamento que lleven los enfermos, devolviéndoselo cuando salgan del hospital o entregándolo a quien corresponda si fallecieren.

10º. Serán de cuenta de la Junta los gastos del suministro de los sacramentos, la conducción al cementerio y sepultura de cadáveres.

11º. Los médicos cirujanos y demás sirvientes correrán a cargo de la Junta, y los enfermos militares serán asistidos por los mismos que cuiden de los demás enfermos del Hospital Civil, sin diferencia ni distinción, aumentando el número si fuere necesario.

12º. También será a cargo de la misma el pago de las medicinas recetadas por los facultativos, obligándose a tomarlas siempre en botica regentada por farmacéutico aprobado.

13º. El plan de alimentos que se suministrarán a los militares enfermos será el que dispuso el gobierno el 18 de agosto de 1836.

14º. Para cada estancia militar que se cause en este hospital civil satisfará la Administración militar al respeto de 7 reales por cada una de las oficiales y seis reales de las de clase de tropa, pagaderas a primeros del mes próximo siguiente en metálico, o en cartas de pago abonables en contribuciones de esta ciudad.

15º. El capital anterior será garantizado firmando la contrata el señor intendente y ministro de hacienda de esta plaza, y esto no obstante quedará rescindida la contrata si a los quince días del mes próximo no se pagasen las estancias causadas».

El 1845, l'hospital posseïa propietats que li rendien 241 lliures anyals. El 1854, un inventari de roba i material es valorava en 6.000 lliures.

El 1853, retornava a la Seu el bisbe Josep Caixal, carlí fins al moll dels ossos. El bisbe

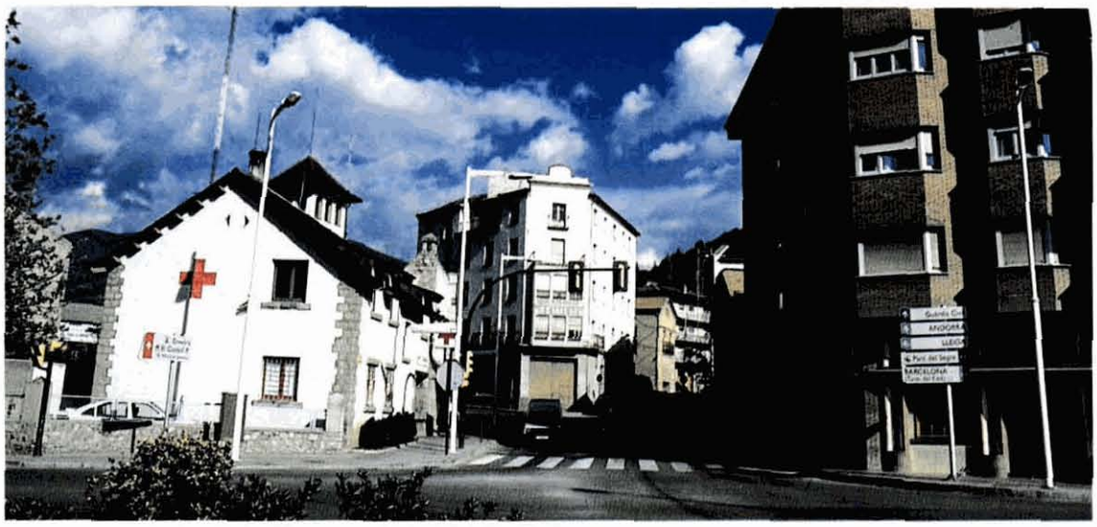

La desapareguda Clínica de l'Aliança, al mig i al fons, i en primer terme a l'esquerra, la Creu Roja. (Foto de l'autor).

Caixal demostraria des del primer moment gran interès per l'hospital. La cura dels malalts la prenien aleshores les tres *germanes Viladomat*, no adscrites a cap ordre religiosa i sense vots de cap mena, però que portaven hàbit. La Junta formada per l'alcalde, *Ot Estanyol*, el *canonge Josep Creus*, el *Dr. Ignasi Dalmau*, els advocats *Antoni de Moner* i *Bonaventura Barril*, el metge *Ermengol Moles* i *Tomàs Pallarés*, proposà que les cuidadores dels malalts fossin monges professes, i van entrar en contacte amb la mare *Anna Maria Janer*.

Aquesta, natural de Cervera sembla que va conèixer al bisbe Caixal durant la Primera Guerra Carlina, en la qual aquesta monja havia organitzat els hospitals de campanya itinerants de Carles V. Les negociacions van ser iniciades per Francesca Viladomat, ja mortes les seves germanes, i continuades pel canonge Creus, administrador de l'hospital.

La mare Janer acceptà, el 1859, fer-se càrrec de l'hospital, amb un contracte signat davant del notari Mitans, de la Seu. La Junta es comprometia a mantenir 6 religioses. La ciutat va rebre a les monges d'una manera espectacular, amb banda de música i tot. Entre el bisbe Caixal i la Mare Janer van crear l'Institut de Maria Immaculada, Sant Vicenç de Paül i Sant Lluís Gonzaga, que va establr el noviciat al segon pis de l'hospital. El 1860 prenien l'hàbit les primeres novícies, i el bisbe aprofitava l'ocasió per aprovar l'Institut. Cada setmana, visitava personalment l'hospital i noviciat. Des d'aquesta primera casa, la Congregació n'obriria d'altres a Organyà, Oliana, Castellciutat... La mà d'obra de la congregació no es nodria únicament de monges, sinó també de vídues i altres dones que cedien llurs pensions o béns si se'ls permetia treballar a l'hospital i viure en comunitat.

L'èxit de l'Institut va ser notable i aviat el segon pis de l'hospital va resultar insuficient. L'any 1867, amb autorització d'Isabel II, va passar al Convent de Sant Domènec, situat davant de l'hospital.

En produir-se la Revolució de Setembre de 1868, les monges van haver d'abandonar Sant Domènec enmig de terribles pressions, i es van amagar a la casa del Dr. Peiró, nebot del Bisbe Caixal. Poc després, es presentava una comissió a l'hospital per expulsar les monges (abril 1869).

El 1872, durant la Primera República, esclatava la Tercera Guerra Carlina. El bibe Caixal fugí a Andorra, el pretendent Carles VII el nomenà vicari general castrense, i va passar un any a l'exèrcit del nord i a la cort carlina. Vers l'agost de 1874, el general Tristany va ocupar la Seu d'Urgell i el bisbe Caixal va retornar. Les monges també van tornar triomfalment a l'hospital el 6 de novembre de 1874, amb una banda de música militar organitzada pel general Lizárraga, el governador militar carlí.

Pel juliol de 1876, el general Martínez Campos, futur duc de la Seu d'Urgell, assetjava les fortificacions de Castellciutat. Les monges de l'hospital van rebre reforços d'altres cases de l'ordre per assegurar l'assistència dels soldats ferits carlins. Durant el bombardeig dels alfonsins, van dur a terme actes d'extraordinària valentia, però finalment van fugir amb permís dels assetjadors. El setge va acabar el 28 d'agost de 1876, i el bisbe Caixal fou fet presoner i deportat. La llegenda diu que abans d'abandonar la ciutat, va voler visitar l'hospital. Les religioses retornaren a la institució.

Durant el primer terç del s. XX, l'hospital va ser dirigit pel metge titular i un administrador designat per l'Ajuntament. Comptava amb 10 llits per a homes i 10 per a dones, 5 o 6 llits per a dones asilades, 8 habitacions per a malalts privats i una sala de 50 llits per a soldats, amb el seu propi metge militar. Atenia uns 85 malalts l'any, dels quals tenien cura les monges de la Sagrada Família.

Durant la guerra civil, 1936-39, l'hospital va ser municipalitzat i en va desaparèixer l'element clerical de la junta. Dotze dies després de l'Alçament Nacional, la Generalitat es feia càrrec del convent de les monges Lestonnac, i el convertia en hospital de sang, encara que també actuaria en part com a centre civil i de salut pública. Va funcionar fins al 1938 i va arribar a tenir 100 llits.

El 1939, el Patronat de l'Hospital recuperava la composició tradicional. El 1962 es creava la Mútua Comarcal de la Seu d'Urgell, que esdevindria un factor molt positiu per a l'hospital i que, a més li assignaria donatius, els quals van permetre modernitzar les seves instal·lacions. El 1968 es protocol·litzava una nova junta de patronat, formada per l'Ajuntament, el Bisbat i uns homes bons, i no gaire diferent de la de 1839.

El 1974, l'hospital tenia 122 llits i un cos facultatiu que cobria medicina general i algunes especialitats. En algun moment es pensà a construir un nou edifici, però finalment es va remodelar l'antic de forma important.

La institució, que forma part de la Xarxa d'Utilització Pública de la Generalitat, es troba actualment en un procés de consolidació i d'estrènyer lligams amb el seu entorn. En determinats aspectes, col·labora amb els hospitals d'Andorra, Puigcerdà i Berga. A més dels ser-

veis propis d'hospital, ofereix cursos d'higiene alimentària, medicina preventiva per a escolars, i desenvolupa la medicina esportiva, especialment en piragüisme per a professionals i federacions.

Actualment posseeix 52 llits d'aguts i 28 sociosanitaris, i dóna feina a 140 persones, la qual cosa significa que la seva actuació, potser mil·lenària, continua vigorosament al servei de la seva ciutat i la seva comarca.

El 8 d'agost de 1954, la Quinta de Salut l'Aliança va obrir una clínica a la Seu d'Urgell per atendre els seus socis de l'Alt Urgell i Andorra. A la inauguració, va assistir-hi el bisbe de la Seu i coopríncep d'Andorra, que beneí les instal·lacions. Aquesta clínica va arribar a tenir 30 llits, la majoria dels quals quirúrgics. Atès que no ha pogut superar la crisi de l'assegurança lliure dels darrers temps, ha tancat recentment. L'Aliança posseeix avui únicament uns dispensaris situats en un altre lloc.

FONTS

- Converses amb l'alcalde de la Seu d'Urgell, Joan Ganyet.
- Converses amb l'arxiver de la Seu d'Urgell, Albert Vilaró.

BIBLIOGRAFIA

VILARÓ, A.- Hèrcules, un passeig per la història de la Seu i la ciutat. Ed. Caixa de Catalunya i Ajuntament de la Seu d'Urgell, 1995.

VILARÓ, A.- L'Hospital i els hospitals. Deu segles d'assistència sanitària a la Seu d'Urgell. Manuscrit pendent de publicació.

LLADONOSA, J.- Historia de la Diputación Provincial de Lérida. Diputación Provincial de Lérida, 1973.

LLADONOSA, J.- Notícia Històrica sobre el desarrollo de la medicina en Lérida. Colegio Oficial de Médicos, 1974.

COMAS I COMA, O; MIRALLES, E.- La Xarxa Hospitalària d'Utilització Pública de Catalunya. Generalitat de Catalunya, Departament de Sanitat i Seguretat Social, 1994.

IGLÈSIES, J.- El cens del Comte de Floridablanca, 1787. Fundació Vives-Casajuana, Barcelona, 1969.

IGLÈSIES, J.- El cens de Floridablanca (1787). Fundació Vives-Casajuana. Barcelona, 1969.

L'HOSPITAL DE SANTA ANNA D'OLIANA

Queden poques notícies de l'antic Hospital d'Oliana. Només existeixen unes petites referències als llibres d'actes de l'Ajuntament i en una mena de memòries sobre la parròquia del poble de mossèn Riart, que fou rector del poble (1855), i una curta notícia de Francisco de Zamora.

Sembla ser que el 1428 existia ja un hospital a Oliana que es trobava al costat de l'església de Santa Anna. Aquell any, el disset de desembre, *Guillem Sorribes*, fill d'Oliana, va fer una donació a l'hospital de 140 sous barcelonins de tern, quantitat que li devia el seu germà Pere, que vivia al castell d'Aguilar. Van ser-ne testimonis Ramon Clariana i Bernat Borràs d'Oliana, l'escrivent va ser Joan Solvia, prevere i regent de la notaria pública de la vila, de la qual era titular Pere Coma, rector, notari i a més canonge de Balaguer. El 1430, *Ramon Clariana*, pertanyent a una rica familia local, segons consta a les memòries de mossèn Riart, va fer donació d'una gallina a la institució.

Visió actual de l'edifici de l'antic Hospital d'Oliana. (Foto de l'autor).

Residència geriàtrica del Castell d'Oliana, un centre privat en el qual col·laboren l'Ajuntament, la Generalitat i l'ENHER, amb una secció especialitzada en el mal d'Alzheimer (1995). (Fotografia proporcionada per l'Ajuntament d'Oliana).

L'Hospital d'Oliana es trobava al camí de Sant Jaume, acollia pelegrins i servia també d'hospital de pas. El 1592, *Francesc Pujol*, rector, li va deixar en testament 30 lliures.

A finals del s. XVIII, Francisco de Zamora, al seu llibre de viatges per Catalunya, escriu literalment en tractar d'Oliana: «Hay un hospital en que asisten bien a los pobres».

El 1809 actuava com a administrador de l'hospital el rector *Anton Sala*.

Al llibre d'actes de l'Ajuntament de 1846 es descriu la institució, amb seguretat a requeriment d'una autoritat superior com «un hospital de pobres, de fundación particular, que es de socorros domiciliarios proporcionados a la necesidad de las familias, soliendo darse a la 1ª a 2 reales diarios; sin embargo a los más miserables se les asiste en el establecimiento, así como a los enfermos de tránsito. Los Patronos son el Ayuntamiento y el Sr. Párroco y sus rentas ascienden a unos 1.600 rs. anuales».

El 1864, van arribar a Oliana, des de la Seu d'Urgell, les religioses de l'Institut de Maria Immaculada, de Sant Vicenç de Paül i Sant Lluís Gonçaga, després Filles de la Sagrada Família, congregació fundada per la mare Anna M. Jané i el bisbe Caixal de la Seu d'Urgell. S'havien d'ocupar, a la vegada, de l'hospital i de l'escola de nenes. Amb el temps, es concentrarien més en l'ensenyament i la fundació assistencial aniria decreixent fins a desaparèixer, segurament per dificultats financeres de la corporació municipal.

El CAP d'Oliana (1955). (Foto de l'autor).

Existeix un rebut de 1874 al llibre d'actes de l'Ajuntament que diu: «Recibí del Ayuntamiento de Oliana la cantidad de 1 quintal y 1/2 de paja para la guardia del hospital».

El 1875, es consignava que l'Hospital d'Oliana rebia de l'Hospital Militar de la Seu d'Urgell 6 rals diaris per atendre al voluntari Sebastià Nogués. Tot això demostra que en aquells temps funcionava encara, i fins a cert punt, com a hospital militar.

També vers l'octubre de 1995, començava a funcionar la residència geriàtrica del castell d'Oliana, centre privat de 92 llits, en el qual col·laboren l'Ajuntament, la Generalitat i l'INEM. Cosa original, té una secció especialitzada en la malaltia d'Alzheimer. Pel mateix temps, el conseller Trias inaugurava un modern consultori municipal. L'assistència sociomèdica al poble d'Oliana no s'ha trencat.

FONTS

- Converses i dades proporcionades per l'alcalde d'Oliana, Ventura Roca i Martí.
- Llibre d'actes de l'Ajuntament.

BIBLIOGRAFIA

RIART, J.- Memòries de la vila d'Oliana del Bisbat d'Urgell escrites en lo any 1855. Llibre manuscrit conservat a l'Arxiu Parroquial d'Oliana.

ZAMORA, F. DE- Diario de los viajes hechos en Cataluña. Documents de cultura. Curial. Barcelona, 1973.

Pallars Jussà i Sobirà

ELS HOSPITALS DE TREMP

L'Hospital de Tremp va ser fundat pel fill de la vila, Jaume Fiella, el 3 de setembre de 1521, el qual va voler que el "seu" hospital fos a Tremp, malgrat no tenir aleshores més de cent cases i haver viscut ell gairebé sempre fora. Doctor en ambdós drets, va fer carrera administrativa a la Cort Pontifícia, a Roma, i després va ser canonge de Barcelona.

Va deixar una important fortuna d'uns quants milers de lliures en censals, per construir un hospital i sostenir-lo. El primer edifici fou bastit al carrer del Forn, el qual encara es conserva. En traslladar-se l'hospital, després de la Desamortització de Mendizábal, al convent dels caputxins, va servir de presó i actualment allotja els jutjats. Actualment és de propietat municipal.

A l'escriptura de donació es reglamenta detalladament el funcionament de la institució. Mossèn Fiella volia que s'hi acollissin els pobres i pelegrins, tant homes com dones, que se'ls donés llit, roba i taula amb estovalles. Ells mateixos havien de portar el seu menjar, que recollit demanant almoina. Si gaudien de bona salut, no podien romandre a la casa més de tres dies. Si

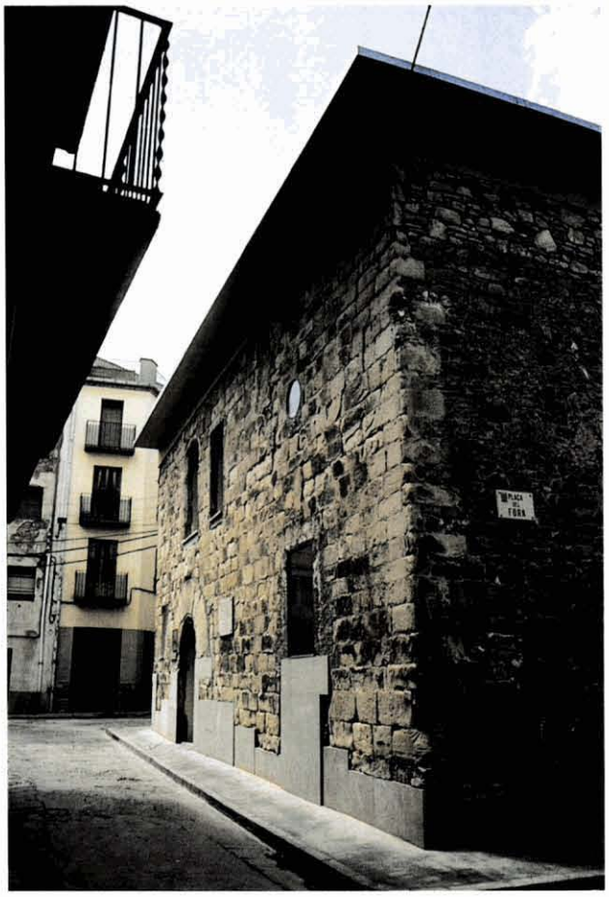

El primer hospital de Tremp o de mossèn Fiella (s. XVI). Quan actuava com a hospital tenia un campanar sobre la capella de la institució. Avui és l'edifici dels jutjats. (Foto de l'autor).

El convent dels Caputxins (s. XVII), que serví d'Hospital Militar en 1836. El 1842, la *Junta de Ventas de Bienes Nacionales* el va donar a l'Hospital Fundació Fiella, i va servir alhora d'hospital civil i militar. (Foto de l'autor).

Vista exterior del segon Hospital Fiella, a la primeria d'aquest segle, ja al convent dels caputxins. (Fotografia proporcionada per mossèn Josep M. Mauri)

Una imatge actual (1995) de la Fundació-Hospital Fiella, essencialment residència geriàtrica. (Fotografia proporcionada per mossèn Josep M. Mauri)

estaven malalts, se'ls proporcionava metge i medicines. Els administradors havien de distribuir, a més, 100 lliures l'any, de la manera següent:

25 lliures per a reparació de roba i calçat o bé per incrementar el capital; 18 lliures per dir una missa diària per l'ànima dels parents de mossèn Fiella i els benefactors de l'hospital; 8 lliures per pagar l'hospitaler o l'hospitalera, 39 per a tot allò que convingui als malalts; i 100 lliures per dotar les donzelles del seu llinatge, 50 de les quals eren per a les que vivien al Pallars, i les altres 50 per les «d'on es trobin». La Fundació Fiella era com una barreja de pia almoina i hospital de pas.

Fiella va nomenar administrador vitalici el seu nebot Bernat Soler, junt amb un canonge i un beneficiari, escollits pel cabildo, el cònsol en cap i el clavari.

En un document de l'hospital de 1560, es prohibia als metges «posar les mans» sobre els empestats; només podien donar-los consell i medicines, sota pena d'expulsió del poble durant 30 dies.

El 1628, el beneficiat de la Col·legial de Tremp, Joan Admetlla, va instituir una causa pia amb molts censals a favor de l'hospital, tot confiant llur administració als administradors de l'hospital.

Segons el cens del comte de Floridablanca (1787), a Tremp hi havia un Hospital de Santiago, a càrrec de 4 administradors. Hi actuaven: 1 capellà, 2 empleats, 5 facultatius, 2 criats, 2 malalts i 2 malaltes.

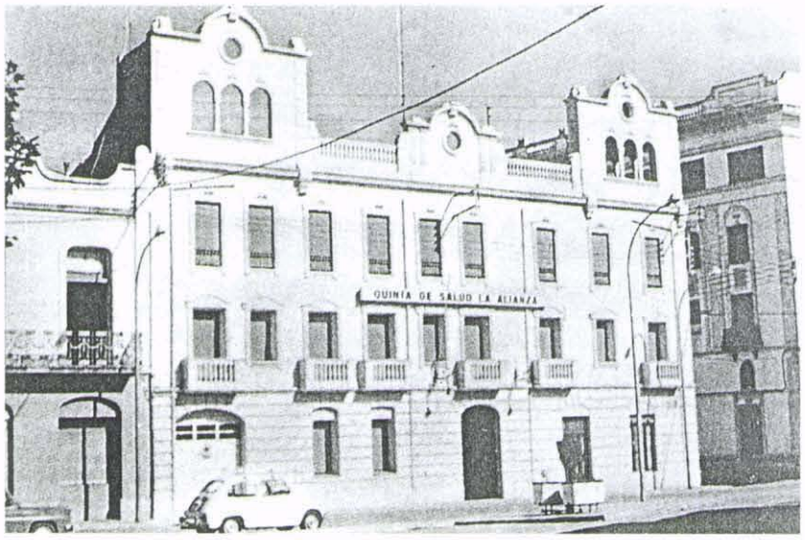

La clínica annexa a l'Hospital Fiella de Tremp, que seria utilitzada pels socis de l'Aliança (1958). Avui ha desaparegut, però la col·laboració amb l'Aliança continua a l'Hospital Comarcal del Pallars, o tercer hospital de Tremp. (Fotografia del llibre La Quinta de Salut de l'Aliança, 75 Aniversari).

A les darreries del segle XVIII, Francisco de Zamora, en el seu llibre Diario de los viajes hechos en Cataluña, es referia així a aquest hospital: «En Tremp hay un hospital antiguo para los naturales del pueblo y para los pasajeros».

En el cens de Floridablanca (1787), es parla de « el Hospital de Santiago al cuidado de 4 administradores». Hi ha 1 capellà, 2 empleats, 5 facultatius, 2 servents, 2 malalts i 2 malaltes.

Durant la Primera Guerra Carlina, era tal el nombre de militars ferits o malalts que, malgrat habilitar-se igualment com a hospital la casa del baró de Claret i l'escola pública de nens, s'envià els malalts civils a casa, pagant-los com a compensació dos rals diaris. El 1836, es van portar els militars ferits al Convent dels Caputxins, després que el governador militar de Lleida en foragités la comunitat religiosa que hi residia (desamortització de 1835). Aquest convent va ser edificat el 1627 per Antoni Berenguer, amb un cost de 22.000 escuts.

A l'arxiu de la Fundació Fiella, es troben llibres de censals, de capbreus i de comptes de 1835, 1837 i 1839, junt amb un Libro de entradas y salidas del Hospital de Tremp, que van proporcionar curioses referències sobre el funcionament de la institució. En el darrer llibre no consten els diagnòstics, però sí la naturalesa dels ingressats: classes de tropa, cabo 1°, carabinero, preso (a), pobre, paisano... i hi existeix una gran prevalença de l'estament militar.

El 1842, acabada la primera guerra carlina, la Junta de Ventas de Bienes Nacionales va fer donació del convent a la Fundació Jaume Fiella per traslladar-hi definitivament l'hospital. El mateix any (1842), es creava la Junta Local de Beneficència, presidida per l'alcalde, Francesc Aderà, i integrada pel metge i dos veïns, que també s'encarregaria de l'hospital.

L'any 1843, el metge cobrava 10 lliures, el mateix que el cirurgià, i 20 el farmacèutic.

Fins al 1849, el pressupost es va mantenir bastant equilibrat. Aquell any es van produir 73 estades, que van costar 20 lliures i 3 sous. El dèficit es va disparar el 1850, quan amb uns

L'Hospital Comarcal del Pallars (1993), construït per la Generalitat en uns terrenys de la Fundació Fiella, que ha absorbit bona part del personal de l'antic Hospital Fundació Fiella. Els hospitals d'ajuts, amb serveis comuns com urgències o la cuina, amb la Fundació Fiella. (Foto de l'autor).

ingressos de 1042 rals de velló es va haver de fer front a pagaments de 2.190 rals. Resulta curiosa la despesa en sangoneres, que costaven 1 lliura la peça; aquell any se n'utilitzaren 19.

Els militars pagaven teòricament «un cuartillo de real por estancia» però sols «cuando la Administración los cobre», la qual cosa provocava grans tensions de tresoreria a la institució.

El 1863, la Junta de l'Hospital demanava a la superiora de les paüles de la Seu d'Urgell que l'ordre s'encarregués de l'hospital. L'onze de maig van arribar tres religioses, que la institució havia de mantenir i cuidar, a més de dedicar 40 pessetes a l'any per vestit i calçat. Les monges van romandre a l'hospital fins al 1876, quan el pare Manyanet (fill de Tremp) les va fer marxar i les va enviar a Talarn.

Fins al 1912 no hi tornaria a haver religioses a la institució, les quals van passar a pertànyer aleshores al Pius Institut de la Caritat de l'Immaculat Cor de Maria; i encara romanen a l'Hospital-Fundació Fiella.

La Fundació Fiella i el CAP, que serveix també de consultes externes a l'Hospital Comarcal del Pallars, situat tot just per sota d'aquells. (Foto de l'autor).

El 1883, eren metges cirurgians de l'hospital Antoni Muntané i Tomàs Ribera. El mateix any es publicava una Carta de la Administración del Hospital, per la qual es demanava als metges que realitzessin «con la debida regularidad» dues visites diàries als malalts, una al matí i una altra al vespre, per torns mensuals, tot donant-ne compte a l'Administració. Se'ls recordava que els malalts de l'hospital eren «pobres de solemnidad» i militars. L'hospital s'havia d'encarregar dels pacients amb «enfermedad activa y en modo alguno crónica».

Per aquells temps, la institució demanava i obtenia ser classificada com a fundació beneficoparticular.

El 1933 visitava l'Hospital de Tremp-Fundació Fiella el conseller de Sanitat de la Generalitat, per tal d'estudiar-ne la transformació en hospital comarcal. El 1934 es designava Tremp com a cap de comarca sanitària i es desplaçava al poble el cap de Serveis Sanitaris de la Generalitat, per valorar les reformes d'ampliació i habilitació a realitzar per poder omplir la funció. El sis d'octubre, i després la guerra civil, van impedir la culminació del projecte.

El 1936, l'hospital era requisat i transformat de nou en hospital de guerra.

La postguerra va ser molt dura per a la institució, que va patir greus dificultats econòmiques. Va sorgir aleshores la gran personalitat de mossèn Casimir Torrent, rector del poble entre 1947 i 1972 i personatge cabdal en l'evolució ulterior de la institució. Amb gran imaginació i tenacitat, va cercar recursos per tot arreu. Va transformar la capella en habitacions, tot oferint-les a pensionistes, i va crear una residència per a pastors.

Adjunta a l'hospital, es va habilitar una clínica amb quiròfan, i el 1958 se signava un conveni amb la Quinta de Salut L'Aliança, per tal d'ingressar-hi els seus socis del Pallars. L'Aliança aportaria més tard un equip permanent de metges i cirurgians, entre els quals es trobava el Dr. Pascual Juan, que adquirí gran prestigi a la comarca i passà després al tercer hospital de Tremp o Hospital Comarcal del Pallars.

La clínica seria enderrocada més endavant i al seu solar es van construir habitatges, si bé als baixos continuarien els consultoris de l'Aliança.

El 1973 es van continuar les obres de modernització del centre. El 1975 s'aixecava una nova planta a l'edifici; la primera quedava per a serveis i llits sociosanitaris. El 1977 es va construir, junt a l'hospital, un edifici per a consultoris, que més tard es convertí en CAP.

El 1987 es va signar un concert amb l'ICS i l'Hospital de Tremp va entrar a formar part de la XHUP. Els beneficiaris de la Seguretat Social no s'havien ja de desplaçar per tot a Lleida.

El novembre de 1987, durant una visita del conseller de Sanitat, se signava un acord pel qual la Fundació Fiella cedia per 75 anys uns terrenys on es va construir el nou Hospital Comarcal del Pallars, dins del Pla Sanitari de l'Alt Pirineu (ALPIR). Provisionalment es va remodelar l'antic hospital de la Fundació Fiella, tot millorant el bloc quirúrgic i dotant-lo d'un modern laboratori.

L'Hospital Comarcal del Pallars, del qual és titular la Generalitat, va ser inaugurat l'any 1993 pel president Pujol. Compta amb 38 llits d'aguts i 22 sociosanitaris, amb una dotació de 109 persones al seu servei que cobreixen les àrees sanitàries de Sort-Llavorsí, Pobla de Segur i Tremp. Bona part del seu personal procedeix de l'antic Hospital-Fundació Fiella. És gestionat per SAGESSA, del grup de l'Aliança.

La venerable Fundació Fiella prossegueix la seva singladura com a hospital geriàtric i de crònics. Comparteix la cuina amb l'Hospital Comarcal del Pallars, els serveis d'urgències del qual estan oberts arquitectònicament a ambdues institucions.

La Fundació Fiella és avui una fundació privada, amb un patronat presidit pel rector, l'e-xalcalde de la darrera legislatura i un exregidor, més representants de la ciutadania. L'ajuntament bescanvià en la seva participació directa en la Junta, per l'antic edifici del carrer del Forn, pel qual abans pagava lloguer.

Ambdues institucions, tant l'antic hospital de Vielha, com el modern Hospital Comarcal del Pallars, han servit per introduir una assistència sociosanitària de qualitat a les comarques muntanyenques del Pallars.

FONTS

- Converses amb Armand Arilla, director-gerent de l'Hospital Comarcal del Pallars.
- Converses amb mossèn Josep M. Mauri, president de la Fundació Jaume Fiella i gerent del Consell Comarcal del Pallars
- Arxiu de la Fundació Jaume Fiella. Tremp.

BIBLIOGRAFIA

LLEDÓS I MIR, M.- Història de l'antiga Villa de Tremp, hoy ciudad de Tremp. Faidella y Seix. Tremp 1917. Edició en facsímil. Ed. Barcino, 1977.

ROCAFORT, C.- Provincia de Lérida, a Carreras Candi, Francisco. Geografia General de Cataluña. Barcelona. Alberto Martín [s.d.]

ZAMORA, F. DE.- Diario de los viajes hechos en Cataluña. Documents de Cultura. Ed. Curial. Barcelona, 1973.

COMAS I COMA, O; MIRALLES, E.- La Xarxa Hospitalària d'Utilització Pública. Història d'una diversitat. Conselleria de Sanitat i Seguretat Social de la Generalitat de Catalunya, 1994.

IGLÉSIES, J.- El cens del Comte de Floridablanca. 1787. Fundació Vives Casajuana. Barcelona, 1969.

L'HOSPITAL DE TALARN

A Talarn va existir un hospital molt antic, l'existència del qual surt al cens de Floridablanca, que estava a cura de 4 administradors, i comptava amb 1 empleat, 3 facultatius i 3 servents. Després va existir a Talarn un hospital de campanya durant la Primera Guerra dels Carlins, que depenia funcionalment de l'Hospital de Berga.

MUNTANA, D; PUJOL, J.- Els hospitals carlins al Principat de Catalunya. IV Seminari sobre el Carlisme. Arxiu Comarcal del Solsonès.

IGLÉSIES, J.- El cens de Floridablanca (1787). Fundació Vives Casajuana. Barcelona, 1969.

L'HOSPITAL D'ESTERRI D'ÀNEU

Esterri té la capitalitat, compartida amb València, de la Vall d'Àneu, pertanyent al Comtat del Pallars. Segons *Josep Lladonosa*, a Esterri d'Àneu a l'Edat Mitjana ja existia un hospital de pobres. Segurament es tractava d'un hospital de pas per acollir els peregrins i viatgers que travessaven els Pirineus. No en queden més notícies, per haver estat cremada la casa de la vall al segle XVII.

Al principi del segle XX, no existia cap mena d'hospital a la Vall d'Àneu, per la qual cosa Joaquim Morelló i Nart va deixar el 1925 en testament uns béns, per tal d'instituir a Esterri d'Àneu un refugi de vells i hospital de la Vall d'Àneu. Establia, a més, un patronat que havia d'estar format pel rector com a president, i vocals nats, l'alcalde d'Esterri, el jutge i el parent més proper del testamentari, i uns altres cinc vocals elegits entre veïns del poble, que s'havien de renovar entre 2 i 3 anys. L'edifici es començà el 1930 i s'acabà el 1935, i no va arribar a entrar en funcionament degut a la Guerra Civil. Durant aquesta va acollir refugiats i, més tard, també soldats nacionals, que malmeteren l'edifici de tal manera que ja no es va poder utilitzar per a usos civils. Entre la Diputació i l'exèrcit es va reconstruir més o menys l'edifici en la postguerra, i va funcionar per a colònies d'estiu (1962).

Davant la impossibilitat de poder complir la voluntat del testador, i degut als dèficits en l'ensenyament de la Vall d'Àneu, es va arribar a un acord amb l'Ajuntament l'any 1971, pel

La petita residència geriàtrica d'Esterri d'Àneu, fins a cert punt successora d'un hospital de pas medieval i de la Fundació Hospital Morelló (1925). (Foto de l'autor).

La casa del Metge-Consultori a Esterri d'Àneu. (Foto de l'autor).

qual se li cedia l'edifici i els terrenys adjacents per posar en marxa una escola lliure de batxillerat elemental mixt. Si alguna vegada deixava de ser utilitzat per a aquesta finalitat, edifici i terreny tornarien de nou a la Fundació Morelló. El remanent dels béns de la Fundació, uns pocs centenars de milers de pessetes, s'adjudicarien als necessitats de la Vall, i a la vegada es col·laborà en l'adquisició d'una ambulància.

L'any 1991 s'inaugurava una miniresidència geriàtrica, construïda per l'Ajuntament amb ajuts oficials. El patronat, després d'actualitzar-ne els Estatuts, s'encarregaria de la gestió del nou centre.

FONTS

- Converses, informacions i documentació proporcionada per l'alcalde d'Esterri d'Àneu, Joan Civat.

BIBLIOGRAFIA

LLADONOSA, J.- Noticia histórica sobre el desarrollo de la medicina en Lérida. Colegio Oficial de Médicos, 1974.

L'HOSPITAL DE LA POBLA DE SEGUR

Durant la guerra civil hi va haver un hospital militar, segons dades trobades a l'Arxiu d'Història Contemporània de Catalunya

L'HOSPITAL DE LA BONAIGUA

Situat gairebé al cim d'aquest port, es troba l'Hospital del Port de la Bonaigua, que des de temps medievals donava aixopluc a transeünts i pelegrins. Ceferí Rocafort l'esmenta en la Geografia General de Catalunya (Carreras Candi) de la primeria d'aquest segle, tot assenyalant que era encara utilitzat com alberg. Segueix complint aquestes funcions actualment.

L'hospital de pas, refugi, hostatgeria de la Bonaigua, que encara funciona com a tal, des dels seus inicis medievals. (Foto de l'autor).

L'HOSPITAL DE SORPE

A alguns centenars de metres, al camí que va d'Esterri d'Àneu al Port de la Bonaigua, es troben ruïnes d'un hospital-refugi-hostal, situat junt a un camí que baixa de la muntanya vers l'actual esmentada carretera, no gaire lluny de l'hotel Els Avets. Realitzava unes funcions semblants a les del Primer Hospital de Vielha o el del Port de la Bonaigua.

L'Hostatgeria-Hospital de Sorpe, avui en ruïnes, situat sobre un camí que baixa del Pirineu. (Foto de l'autor).

La Vall d'Aran

ELS HOSPITALS DE LA VALL D'ARAN

L'especial situació geogràfica de la Vall d'Aran respecte a la Península Ibèrica, en donar al vessant nord dels Pirineus, i el gran riu que hi neix, tot desembocant a Burdeus, a l'Atlàntic, ha repercutit en la comunicació d'aquesta comarca amb Espanya i Catalunya. Potser hauria estat més lògic que els funcionaris de París i Madrid, que van fer la pau dels Pirineus, haguessin atribuït la Vall d'Aran a França i tota la Cerdanya a Espanya, però probablement tenien uns coneixements relatius sobre la geografia local. Això tindria com a conseqüència positiva el fet de mantenir viva, en el seu aïllament, la llengua aranesa.

Tot això es faria sentir igualment en l'assistència sociosanitària de la Vall. La Vall d'Aran, fins l'obertura del Túnel de Vielha, es trobava pràcticament incomunicada durant l'hivern amb la península, en estar sovint tancada la carretera del Port de la Bonaigua. Durant segles, la població aranesa va haver de cercar tractament mèdic a les ciutats de Saint Gaudens i Tolosa de Llenguadoc, especialment a l'hivern, i encara avui pacients aranesos han d'anar a l'Estat veí.

En ser la Vall d'Aran comarca d'alta muntanya, faria necessària també la presència d'un hospital de pas, per recuperar forces i tractar els incidents de viatge, tant en persones com en cavalcadures.

Un hospital en el sentit modern de la paraula no existí a la Vall d'Aran fins al 1927. Aquest seria renovat i posat al dia per les necessitats sociosànitaries actuals per la Generalitat de Catalunya l'any 1985.

Primer hospital de Vielha o hospital de Sant Nicolau i Santa Quitèria

Aquest hospital ja va rebre privilegis dels reis d'Aragó: Alfons II (1192), Jaume I, Alfons III i Martí l'Humà. Segons escriu Ceferí Rocafort a la Geografia General de Catalunya de F. Carreras Candi, un tal Sr. Soler havia trobat a l'Arxiu de Vielha un document de 1570 que s'hi referia, el qual, en la transcripció de Rocafort, diu així: «... a causa d'una qüestió haguda d'interès a dit hospital, los consols de la vila de Vielha, a sa instància varen rebre un testimonial de les Corts de Benabarre, en les quals se probava que los dits cònsols ne tenien la possessió y la jurisdicció civil y criminal des de temps inmemorials. A favor del nomenat hospital baix l'advocació de St. Nicolau de Pontells, amb totes ses terres, foren confirmades per l'emperador Carles V, per Felip II de Castella i I de Catalunya, tots los privilegis que havien estat reconeguts per los reis d'Aragó».

L'hospital de pas de Sant Nicolau i Santa Quitèria, localitzat a la sortida sud del Túnel de Vielha (s. XII). Encara serveix de refugi. (Foto de l'autor).

Francisco de Zamora, al final del s. XVIII, descriu així l'hospital de Sant Nicolau i Santa Quitèria de Vielha: «Llegamos al hospital que es una casa bastante capaz que con dos bordas y una capilla tiene allí la villa para socorro de los que transitan este paso peligroso. Y a los que se presentan desamparados también se les da a costas de la Villa.

Para esto hay allí "hospitaler", con su familia (el qual ejerce a veces de bayle) y un capellán que dice una misa para los traginantes los días de fiesta. Este establecimiento es útil. Suceden desgracias especialmente a los que pasan el puerto sin prevención y sin conocerlo». Queda prou palès el bon servei sociosanitari que oferia.

L'Hospital de Sant Nicolau i Santa Quitèria de Vielha no està ubicat pròpiament al poble, sinó a uns quilòmetres d'aquest, exactament a la sortida sud del túnel, és a dir, després de la collada. Encara funciona com a alberg, amb quadres, i pertany al municipi de Vielha. Ceferí Rocafort el descrivia així a la primeria de segle: «Està format per diferents edificis en forma de carrer, que serveix de refugi als vianants que han de travessar lo port en dies de mal temps. Tant la casa com lo terme constituït per hermosos prats i espeses boscúries és propietat de Viella des de molt antic temps ... ». Essencialment com avui, més sense les espesses boscúries.

Segon hospital de Vielha o de Sant Antoni

El 1924, el rei Alfons XIII va visitar la Vall d'Aran i va veure els greuges dels habitants de la Vall, per l'oblit en què els deixava l'Estat espanyol. Fruit d'aquella visita serien els projectes del túnel de Vielha i d'un hospital a la Vall d'Aran.

El 1927 es col·locava la primera pedra del nou hospital, que s'acabaria l'any 1937.

El 1948 s'obria el Túnel de Vielha, iniciat en els darrers anys de la monarquia, continuat durant la República i acabat per la dictadura franquista amb presoners de guerra. El túnel tindria grans repercussions en la comunicació de la Vall d'Aran amb Lleida durant l'hivern, i també repercussions en l'assistència sanitària de la comarca.

El 1961, la Mancomunitat Assistencial de la Vall d'Aran, formada per tots els ajuntaments de la comarca, va establir un acord amb la Quinta de Salut l'Aliança perquè s'ocupés de l'Hospital de Sant Antoni. Aleshores es van iniciar les obres de modernització de la institució. L'edifici estava format per tres sales comunes de 6 o 10 llits, que en el seu conjunt sumaven 18 llits. No hi havia calefacció i havia estat gestionat pel capellà i els propietaris del terreny. En 1964, era incorporat a la xarxa assistencial de la Sanidad Nacional (AISNA). Això originaria certes dificultats en el moment de les primeres transferències sanitàries.

El 1964, essent alcalde de Vielha Josep Calbetó i Barra i havent plegat el capellà d'administrador de l'hospital, amb els ingressos dels boscos, la mancomunitat assistencial dels municipis de la vall va fer obres per valor de 6 milions de pessetes. Les sales generals es transformarien en habitacions de 2 llits. Es va construir una sala d'operacions en una glorieta. Seria injust no esmentar els Drs. Marsillac i Berdié (cirurgians), el Dr. Serrano (ginecòleg) i.

En primer terme, l'Hospital de Sant Antoni de Vielha (1929-1937), impulsat pel rei Alfons XIII, que serví durant anys de petit hospital general i centre de salut pública. Al fons, l'actual hospital comarcal, construït per la Generalitat de Catalunya. (Foto de l'autor).

Una altra visió de l'Espitau Comarcal de la Val d'Aran (1985), que posseeix un notable servei de traumatologia, construït per la Generalitat de Catalunya. (Foto de l'autor).

sobretot, el Dr. Manuel Vidal Moner, per la seva tasca en tots els camps de la medicina. També cal recordar la col·laboració que sempre van prestar els diferents metges-alferes de la milícia universitària, de la Companyia d'Esquiadors i Escaladors de Vielha.

Entre 1977-1981, l'Hospital de Sant Antoni de Vielha, només atenia un 30-40 % dels ingressos originats per la Vall d'Aran, dels quals un 45% eren parts.

No tindria concert amb la Seguretat Social fins al 1982, en temps de la Generalitat. El mateix any s'obria un laboratori d'anàlisis. També aquell any es realitzava un Pla Sanitari per a la Vall d'Aran, i des de l'hospital es fomentaven mesures de medicina preventiva i educació sanitària, com la vacunació gratuïta contra el tètanus i contra la rubèola en dones en edat fèrtil, prevenció de la càries dental, de la brucel·losi i la hipertensió i cardiopaties. Suposava una tasca ingent en un lloc fins aleshores molt desatès, que fou realitzada pels metges de capçalera, degudament preparats des de l'hospital. Això incrementaria naturalment la seva despesa.

El 1983, una assistenta social es va incorporar al dispositiu assistencial de l'hospital i es va establir un sistema d'urgències amb metge de guàrdia, a la vegada que es reforçava el personal assistencial. El mateix any es va decidir la construcció d'un nou edifici hospitalari, al costat de l'anterior, per actuar com hospital comarcal.

El vell segon Hospital de Vielha continuaria la seva singladura com a Hospital Geriàtric de Sant Antoni, després de la inauguració de l'Hospital Comarcal de 1985, amb 30 llits. La seva gestió era portada des del nou hospital, amb serveis comuns de cuina, menjador, rehabilitació i urgències. També les dues institucions són servides per la mateixa comunitat de religioses, l'ordre francesa de la Sagrada Família.

El tercer Hospital de Vielha, o Espitau Comarcal de la Val d'Aran, és un modern hospital d'aguts, amb arquitectura pròpia del país (1985). Hi ha assolit especial notorietat el servei de

traumatologia, en convertir-se la Vall d'Aran en una important estació d'esports d'hivern. Això s'ha aconseguit malgrat les dificultats d'estabilitzar allí una plantilla mèdica. L'hospital cobreix, a més de la Vall d'Aran, la comarca de l'Alta Ribagorça.

L'hospital ofereix els serveis d'un centre comarcal, amb les especialitats bàsiques de medicina i cirurgia general, traumatologia, obstetrícia-ginecologia, pediatria i ortopèdia infantil, més un CAP de salut mental.

Un helicòpter, amb seu a la Vall d'Aran, permet el ràpid trasllat al centre dels malalts de la Vall i de l'Alta Ribagorça i, si cal, a hospitals més complexos de Lleida i Barcelona.

Té 30 llits, amb una dotació de 28 persones. L'hospital comarcal i l'hospital geriàtric de Sant Antoni estan avui directament gestionats per la Quinta de Salut l'Aliança.

El nou Espitau Comarcal de la Vall d'Aran i l'antic hospital geriàtric de Sant Antoni són demostracions cabdals del fet que quelcom ha canviat en l'oblit tradicional a què havia estat sotmesa la Vall d'Aran.

FONTS

- Arxiu Calzado de Lés.
- Converses amb Armand Arilla, director-gerent de l'Espitau Comarcal de la Vall d'Aran i de l'Hospital Geriàtric de Vielha, i antic director del programa Alt-Pir.
- Converses amb Josep Calbetó, antic alcalde de Vielha (1960-1980).
- Converses amb Lluís de Jaureguizar, antic director general de L'Aliança i actualment 1998/99 de l'Espitau Comarcal de la Vall d'Aran.

BIBLIOGRAFIA

SOLER I SANTALÓ, J.- La Vall d'Aran. Barcelona 1906.

COMAS I COMA, O; MIRALLES, E.- La Xarxa d'Hospitalització Pública de Catalunya. Història d'una Diversitat. Departament de Sanitat i Seguretat Social de la Generalitat de Catalunya. 1994.

ROCAFORT, C.- Provincia de Lérida, a Carreras Candi, Francisco. Geografia General de Cataluña. Barcelona. Alberto Martín [s.d.]

ZAMORA, F. DE.- Diario de los viajes hechos en Cataluña. Document de Cultura. Ed. Curial. Barcelona. 1973.

EL BALNEARI DE LÉS

Es troba a la vila d'aquest nom, a 650 m. d'altura, a la riba del riu Garona. Les seves aigües sulfuroses ja van ser utilitzades pels romans, tal com demostren unes làpides trobades en aquest indret al·lusives a les divinitats o nimfes protectores de la salut mitjançant la hidroteràpia.

L'edifici del balneari, construït l'any 1852, constava vers 1915 de dos pisos i a la planta baixa existia una galeria de banys amb 20 cambres i un servei de dutxes. L'aigua de les fonts que surt a 35º és incolora i té mal gust a causa del sulfur sòdic que conté.

Juli Soler refereix un hospital de pas –Santuari de Montgarri, des del s. XII– i també l'Hostal de L'Artiga de Lin.

FONTS

- Arxiu Calzado de Lés.
- Dades proporcionades per Lluís de Jaureguízar.

BIBLIOGRAFIA

ROCAFORT, C.- Provincia de Lérida, a Carreras Candi, Francisco. Geografia General de Cataluña. Barcelona. Alberto Martín [s.d.]

LLADONOSA Y PUJOL, J.- Noticia Histórica sobre el desarrollo de la Medicina en Lérida. Colegio Oficial de Médicos, 1974.

SOLER I SANTALÓ, J.- La Vall d'Aran. Barcelona, 1906.

L'Alta Ribagorça

EL BALNEARI DE CALDES DE BOÍ

S'alça a 1500 m d'altura i és segurament d'origen molt antic, ja que les seves aigües sulfuroses han estat molt apreciades terapèuticament des de fa segles. Segons tradicions, ja eren conegudes pels romans i els àrabs, pobles molt aficionats a les terapèutiques termals i higièniques, si bé les aigües eren propietat del comte d'Erill; el santuari que hi havia al costat pertanyia al bisbat de la Seu d'Urgell, i tenia caràcter d'hospital i hospici, sota potestat eclesiàstica. Vivia d'almoines i estava dirigit per un administrador nomenat pel bisbe. Hi havia una confraria i una mare de déu romànica, desapareguda amb la Guerra Civil de 1936, a la qual s'atribuïen virtuts miraculoses.

El Santuari seria confiscat per la Junta de Desamortització el 1841 i cedit més tard a la Diputació Provincial de Lleida. Els habitants del municipi de Boí en van demanar tot seguit la propietat, però no ho van aconseguir. El 1859 es va rebutjar una reclamació del bisbat d'Urgell, relacionada amb la propietat, tot assenyalant que l'establiment no era benèfic, com els inclosos en el darrer concordat.

La Diputació donaria la gestió de l'establiment a la Junta Provincial de Beneficència, la qual va redactar un reglament pel qual l'establiment es posava al servei de les persones pobres, si bé també hi van existir unes cambres de pagament per a gent dotada econòmicament, a fi i efecte d'ajudar en el manteniment de l'establiment. L'agost de 1847 es posava en marxa l'esmentat reglament i s'anomenava director del centre al metge lleidatà Martí Castells. Aquest proposaria algunes mesures per millorar l'eficiència del centre. L'any 1855, el mateix Dr. Castells va denunciar certs abusos i els Drs. Nadal i Miró es van reunir per tal d'estudiar la denúncia.

El 1869, el Dr. Castells seria substituït pel Dr. *Roca i Labrador*, i es millorarien de nou les instal·lacions. Els Butlletins de la Província van anunciar des de 1870 el començament de la temporada de banys, i es va donar a conèixer que les aigües de Caldes de Boí ajudaven a guarir les malalties reumàtiques, nervioses, estomacals, la tisi i les anèmies.

Durant la Tercera Guerra Carlina, els carlins rondaven pels volts del balneari i s'enfrontaven amb la Guerra Civil. Finalment, ocuparien el poble de Boí i el balneari.

El 1895, l'Estat es va apropiar del balneari malgrat una nova reclamació del bisbe d'Urgell per la seva propietat. Es posaria a pública subhasta i passaria a mans de la família *Joaniquet*, en mans dels descendents de la qual continua encara.

Vers 1915, *Ceferí Rocafort* en la Geografia General de Catalunya de Carreras Candi, descrivia amb força detall les virtuts terapèutiques de les seves aigües, si bé el considerava «un

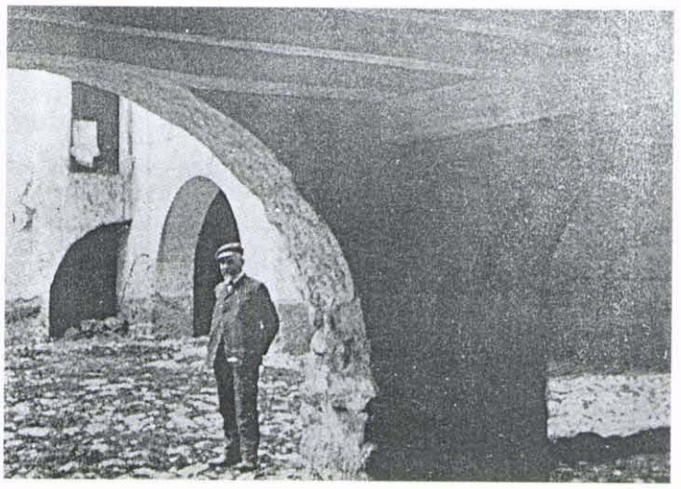

Imatges del balneari de Caldes de Boi al principi de segle. Molt antic, pertanyia al bisbat d'Urgell, i fou desamortitzat el 1841. Passà a mans de la Diputació Provincial de Lleida, que l'utilitzà com a establiment benèfic terapèutic. Avui funciona con a balneari, encara que només està obert a l'estiu. (Fotografies del llibre de Josep Lladonosa, Noticia Histórica sobre el desarrollo de la Medicina en Lérida, 1974)

xic apartat», ja que, per arribar-hi, calia «anar en tren fins a Tàrrega; en carruatge fins a Tremp o la Pobla de Segur, (respectivament 80 i 92 Km), havent de fer nit a pont de Suert».

Fins al 1892, no va existir un projecte de carretera; fins a mitjan del present segle es van utilitzar mules per arribar-hi, la qual cosa havia de dificultar naturalment la seva utilització com a establiment terapèutic.

A l'antic santuari s'instal·laria l'Hotel Caldas, que seria remodelat i modernitzat en diverses ocasions, sobretot en 1932, any en què s'iniciaria la construcció del nou edifici, o sia, la prolongació de l'ala est. El 1956 es va inaugurar el nou Hotel El Manantial. Els dos establiments hotelers tenen actualment cadascun una capacitat al voltant de les 200 places. Es trac-

ta d'un establiment catalogat com a sanitari, i s'hi pot practicar tractaments antireumàtics i de rehabilitació, i dels aparells respiratori, circulatori, urinari, del sistema nerviós i dermatològics.

FONTS

- Converses amb el Sr. Jaume Riera, conseller delegat de Caldes de Boí, estació termal.

BIBLIOGRAFIA

ROCAFORT, C.- Provincia de Lérida, a Carreras Candi, Francisco. Geografia General de Cataluña. Barcelona. Alberto Martín [s.d.]

LLADONOSA, J.- Noticia histórica sobre el desarrollo de la medicina en Lérida. Colegio Oficial de Médicos, 1974.

ALBANO VILLAR, DR. A.- Caldes de Bohí. Anécdotas de mi vida de balneario. Barcelona. 1979.

VALERO CASTEJÓN, DR. A.- Estación termal de Caldes de Bohí. Madrid, 1990.

L'HOSPITAL D'ENHER A PONT DE SUERT

A Pont de Suert existí durant anys un hospital creat per la companyia elèctrica ENHER, per atendre els milers de treballadors que construïen els embassaments del riu Ribagorça. ENHER havia seguit de sempre la política de procurar solucionar els problemes essencials del seu personal contractat, per a l'habitatge, l'ensenyament, l'assistència sanitària, la formació professional, l'esplai, la cultura, etc, més enllà de les exigències legals. En el desenvolupament d'aquesta política, tindria una rellevància especial la personalitat del seu dirigent, Victoriano Muñoz.

ENHER va començar a construir embassaments per a centrals elèctriques durant els primers mesos de 1947, prenent el relleu de l'empresa MIPSA. A la memòria de l'empresa de l'any 1947, ja es llegia: «... se cuenta con médico propio y se están habilitando los dispensarios y hospitalillos a la par que se tiene estipulado un servicio médico eficaz utilizando las ventajas que en este orden nos ofrece la capital de Lérida».

El 1952 es va constituir un patronat mèdic i, el 1953, començava a funcionar també una assegurança mèdica pròpia per atendre els serveis de medicina general i pediatria, amb unes baixes quotes, variables segons la categoria del personal. Al marge de l'assistència que poguessin rebre els treballadors de l'assegurança oficial, existia un patronat medicoquirúrgic, organitzat pels metges d'empresa sota la direcció del Dr. Abelard Guarner.

El llibre La aventura de Enher en la Alta Ribagorza esmenta una comunicació personal del Dr. Antoni Raurera, des de Barcelona (1990), personatge cabdal en l'assistència sanitària i l'hospital de Pont de Suert. La copiem íntegra-

Vista interior de l'Hospital d'Enher a Pont de Suert. (Fotografia proporcionada per Enher)

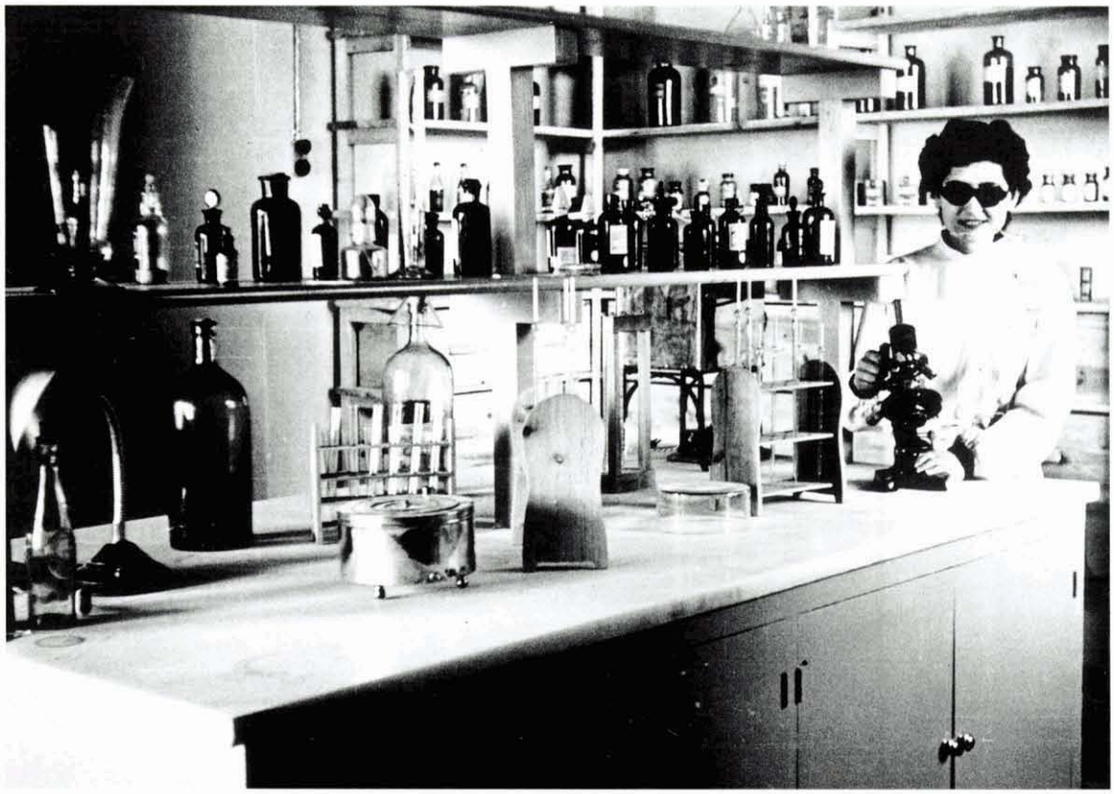

Laboratori de l'Hospital d'Enher a Pont de Suert. (Fotografia proporcionada per Enher)

ment, ja que ofereix un testimoni de primera mà sobre l'assistència sanitària i l'hospital a Pont de Suert i la seva comarca en aquells temps.

Diu així: «El Patronat d'Assistència Social (PAS) va tenir uns precedents sanitaris a la zona de la Ribagorçana, fins i tot abans de crear-se el cos de metges d'empresa. La sanitat a l'ENHER començà sobre la base d'un practicant, Fernando Sancho Colàs, que havia exercit de mestre de l'escola que MIPSA tenia organitzada a Malpàs per als fills dels empleats de

Un dels barracons o "hospitalillos", desmontables habilitats per Enher a peu d'obra. (Fotografia facilitada per Enher)

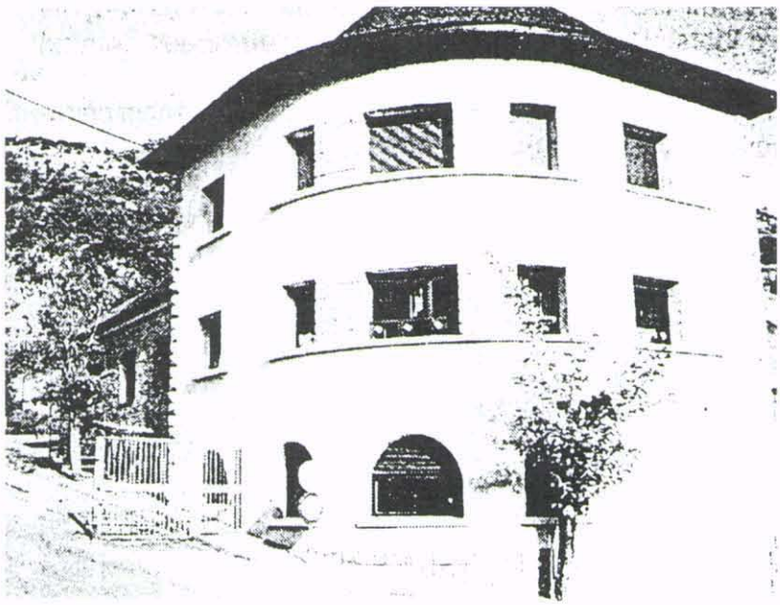

El CAP de Pont de Suert, al qual s'està estudiant adaptar-hi un servei de rehabilitació. (Fotografia J. M. Perramón, diari La Mañana).

l'empresa, i un metge, el nomenament del qual va recaure en mi, després d'haver passat pel sedàs d'un examen a Lleida que va congregar 62 aspirants. Vaig traslladar-me al Pont el 5 de març de 1948, i l'empresa em va autoritzar a compaginar, durant un temps, la meva comesa a l'ENHER amb la de metge titular, que exercia a la meva vila nadiua, Aren, mentre que aquesta població no es proveís d'un nou titular.

A Pont exercia com a metge oficial el Sr. Carles Saura (popularment conegut com Don Carlitos), que era home de gran cultura i prestigi al país, tant per la seva nissaga com pel seu patrimoni. A Vialler teníem el Sr. Modesto Saura, que no era parent del metge de Pont. A Durro hi havia el Sr. Baldomero Gallart, que atenia el partit de Durro-Barruera, i que repartia el temps entre els seus malalts i l'atenció a la seva extensa hisenda. A Pont exercia de farmacèutic el Sr. Blas Amorós, amb establiment a la plaça del Mercadal, i també amb nombrosa propietat.

Quan morí el Sr. Saura al qui, per un desig reiterades vegades expressat, venia des de temps ajudant en cures d'urgència, visites domiciliàries i situacions d'excepció, puix que l'home es confessava gran i cansat, vaig ser nomenat titular de la plaça del Pont, funció que alhora vaig poder comptabilitzar amb la de metge de l'ENHER, tot fent aquesta una excepció, puix que era norma de la casa, exigir dels seus treballadors dedicació completa.

Després s'habilità per a hospital una residència de mecànics, situada també a l'entrada de la vila venint de la Pobla, i que tenia un restaurant, també de l'empresa, i que es completava amb les funcions d'hospital. Aquest constava d'una sala d'espera i recepció amb oficina i arxiu: una sala general amb uns 20-24 llits; 6 saletes amb dos llits cadascuna, dues sales de consulta, sala d'autòpsies i un cremador de residus de cures, etc. Es van destinar practi-

cants a les diverses zones en obres (campaments de Malpàs, de Vialler d'Aulet, etc) i al Pont; amb mi treballaven dos practicants amb 5-6 infermers camillers (antics accidentats d'obres amb alguna incapacitat reconeguda). Llavors vam dur a terme campanyes de divulgació, de vacunació, de revisions bàsiques, etc., mentre a l'hospital, els dissabtes a la tarda, tots reunits (metges, practicants, infermers i "pinxe" dels encàrrecs), repassàvem tot allò que hagués ocorregut durant la setmana, per tal d'analitzar i corregir equivocacions i errades que haguéssim tingut i definir solucions possibles».

Segons ens ha explicat el Dr. Guarner, el Dr. Antoni Roureda arribaria a fer fins i tot alguna cirurgia menor a l'hospital, en el qual també existia un petit laboratori i un servei de RX. A més de l'hospital situat a Pont de Suert, hi van haver petits pavellons hospitalaris de fusta desmuntable, a peu d'obres.

En una referència de 1975 del Dr. Enrech Salazar, aleshores director provincial de Sanitat de Lleida, es menciona l'hospital de Pont de Suert amb una capacitat de 23 llits, que és prou notable. En acabar-se les obres dels embassaments d'ENHER, l'hospital desapareixeria.

Avui existeix a Pont de Suert un modern CAP.

FONTS

- Converses amb el Dr. Abelard Guarner, antic cap dels serveis mèdics d'ENHER.

BIBLIOGRAFIA

ENRECH SALAZAR, J.; INFANTE ARIAS, T.- Reflexiones sobre la red hospitalaria provincial. Annals del Col·legi de Metges de Lleida. 1975.

SÁNCHEZ I VILANOVA; L.- *L'aventura hidroelèctrica de* l'Alta Ribagorçana. ENHER i la seva influència en la transformació sòcio-econòmica de l'Alta Ribagorçana. Associació d'Amics de l'Alta *Ribagorçana*. La Pobla de Segur. 1991.

Els hospitals carlins del prepirineu

ELS HOSPITALS MILITARS CARLINS DE MUNTANYA (EXTRAURBANS) DEL PREPIRINEU

Els carlins van ocupar sempre poques ciutats o viles al Principat i, per tant, podrien utilitzar pels seus soldats ferits i malalts pocs hospitals urbans. A la Primera Guerra només van poder utilitzar els hospitals de Berga i Solsona, a la Tercera Guerra van fer servir els hospitals de la Seu d'Urgell, Olot i Camprodon. Així, van haver d'improvisar sovint hospitals de sang a santuaris i grans masies aïllades amb difícil accés. Amb freqüència van comptar amb l'ajut de la població rural, en especial dels terratinents, del clergat i dels nostàlgics de l'anomenat "Antic Règim". La burgesia urbana, els gremis i la incipient classe treballadora van ser sempre preponderantment liberals.

Tanmateix, als establiments situats a zones feréstegues i poc accessibles, van aconseguir organitzar una sanitat militar de notable eficiència i amb mitjans prou importants per al temps.

A la Primera Guerra Carlina, l'intendent Gaspar Díaz de Labandero va crear a Berga la *Real Junta de Hospitales*, presidida per ell, per millorar el funcionament i coordinació dels establiments hospitalaris militars i dotar-los de material adient. Durant els temps que els carlins van ocupar Berga, l'Hospital de Sant Bernabé va actuar com una mena d'hospital de referència de la resta dels establiments sanitaris.

En ocupar els liberals aquests hospitals-amagatall, a l'hora una mena de fortins, es produïa sovint l'assassinat dels ferits i malalts que no havien pogut fugir o ser evacuats.

Les monges carmelites de Santa Joaquima de Vedruna i les monges de la mare Anna M. Janer, de la Sagrada Família, van tenir una gran importància en l'organització de la sanitat militar carlina. Durant la Primera Guerra, les religioses vedrunes s'ocuparien sobretot dels hospitals de Berga i Solsona, mentre que les religioses de la mare Janer atendrien els hospitals extraurbans. En les monges de la mare Janer s'ha volgut veure un precedent de la Creu Roja, ja que sembla que Henri Dunant va conèixer la seva meritòria tasca.

La Tercera Guerra Carlina va afectar especialment les comarques d'Osona, la Garrotxa, el Ripollès, l'Alt Urgell, i el nord de la Selva. El 1873, Donya Margarita, esposa del pretendent Carles VII, creà una institució nomenada *La Caridad*, per assistir els soldats ferits o malats, que va funcionar sobretot a Navarra i al País Basc. La sanitat militar carlina va adquirir particular impuls després de les disposicions del general Tristany sobre organització dels hospitals militars, i es va nomenar el marquès de Benavent com a delegat de la Caritat a Catalunya. El Juliol de 1874, els carlins van crear una Secció d'Hospitals i Beneficència Militar, de la

qual fou nomenat subinspector a Catalunya mossèn Joan Vendrell, tot col·laborant-hi mossèn Sebastià Pagès i Ramon Quintana. Poc després, publicaven un Reial Decret pel qual establien una mena d'administració mixta civil-militar als territoris ocupats per ells, en què es feia referència als hospitals, tant civils com militars. Posteriorment, el ministre de la Guerra carlí, general Planas, va organitzar la sanitat militar a Catalunya tot nomenant cap superior al metge Joan Adzerol; cap de Farmàcia a Ramon Fanés, que tenia com a ajudant primer a Ramon de Bolós; i els metges Candi Gelabert, Ramon Codina de la Cellera de Ter (que tenia el títol de metge en cap), Agustí Gifé i Joan Vilaplana, i els practicants Anselmo de Pedro, Ildefons Sorribes, Miquel Bosch i Carles Barrer. Aquest personal era itinerant i treballava sobretot als hospitals de poblacions ocupades pels carlins, com Olot i Camprodon, però també ho feia als hospitals extraurbans.

El 13 de març de 1875, el general carlí Rafael Tristany i el liberal Arsenio Martínez-Campos signaven un acord sobre la seguretat dels soldats ferits o malalts. El 3 de juliol de 1875, després del cèlebre encontre de l'Hostal de la Corda, el general Savalls publicà un bàndol, en el qual deia que «la dirección general de Sanidad Militar, disponía que los militares y sus familias, así como los empleados civiles con las suyas, así como las viudas y huérfanos de unos y otros en aquella campaña, tenían derecho a la asistencia gratuita de los facultativos castrenses y aun de los civiles, en defecto de ellos..."

A la Tercera Guerra no es van produir els assassinats de ferits i malalts als hospitals extraurbans com a la Primera. Fins i tot, els ferits d'un i altre bàndol arribarien a compartir un mateix edifici hospitalari, com als hospitals de Camprodon i Prats de Lluçanès. Es va fer notar igualment la influència benèfica de la Creu Roja, i malgrat no tenir els carlins estatus de bel·ligerants, pel fet de no estar reconeguts internacionalment, eren també atesos per aquesta institució des d'instal·lacions sanitàries liberals.

Donarem seguidament algunes notícies sobre hospitals carlins extraurbans.

L'HOSPITAL DE CAN FARRÉS A SANTA MARIA DE BESORA (OSONA)

Estava instal·lat en una mena de château francés, bastit poc abans d'iniciar-se la Tercera Guerra Carlina. Hi van treballar el metge Aleix Civil i l'apotecari Ramon de Bolós. Al final de la contesa, s'hi refugià Marià Vayreda.

No lluny de Can Farrés, al terme de Siuret, també s'instal·là un hospital carlí a la Tercera Guerra Carlina, on sojornà en diverses ocasions el general Savalls.

L'Hospital de Can Farrés a Santa Maria de Besora (Osona), que va servir d'hospital militar carlí durant la Tercera Guerra Carlina. Imatge actual (1997). (Foto de l'autor).

L'HOSPITAL DE CAN CRISPÍ AL TERME D'ORISTÀ (OSONA)

Estava la una masia aïllada de Can Crispí del terme d'Oristà, a la subcomarca del Lluçanès.

Va funcionar com a hospital de sang a la Primera Guerra, va ser assaltat el 15 d'agost de 1836, quan van assassinar els 6 ferits que hi havia, l'home que en tenia cura i l'amo de la casa. Avui és una clàssica masia de conreu.

L'hospital de sang carlí de Can Crispí, al terme d'Oristà (Osona-Lluçanès), que va actuar durant la Primera Guerra. (Foto de l'autor).

L'HOSPITAL DEL SANTUARI DE BELLMUNT AL TERME DE SANT PERE DE TORELLÓ (OSONA)

Els carlins van establir durant la Primera Guerra un hospital de sang al Santuari de Bellmunt, i sembla que també una fàbrica de pólvora. El santuari, situat sobre un penya-segat, va ser assaltat pels liberals el 15 de gener de 1836; els ferits que hi havia van ser afusellats i es clavà foc al santuari.

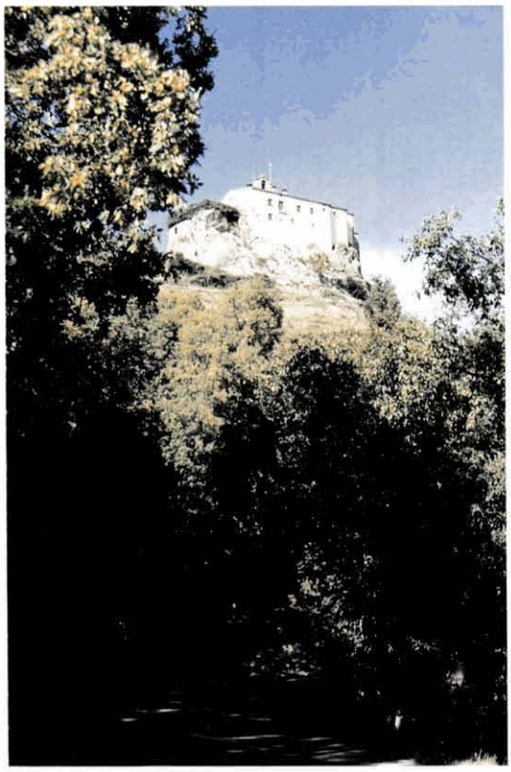

El Santuari de Bellmunt a Sant Pere de Torelló (Osona), que va ser hospital de sang i fàbrica de pólvora durant la Primera Guerra Carlina. Fou assaltat en 1836 pels lliberals que li clavaren foc i afusellaren els ferits que hi havia. (Foto de l'autor).

L'HOSPITAL DE CAN VILASECA AL TERME DE SANT SADURNÍ D'OSSOMORT (OSONA)

Els carlins van establir un hospital al cor de les Guilleries, a la masia de Can Vilaseca, al costat de la riera Major i una església romànica. El 30 de maig de 1836 va ser assaltat pels liberals, que van afusellar els 10 ferits que s'hi trobaven.

L'Hospital de Can Vilaseca, a Sant Sadurni d'Ossomort (Osona) en l'actualitat (1997). (Foto de l'autor).

L'HOSPITAL DEL SANTUARI DE MONTDOIS (OSONA)

El Santuari de Montdois està a l'antiga parròquia de Sant Joan de Fàbregues, terme municipal de Rupit. Funcionà com a hospital de sang carlí durant la Primera Guerra. Va ser assaltat dues vegades pels liberals, una el 15 de desembre de 1836 i l'altra el 28 de novembre de 1839.

El Santuari de Montdois, a la Parròquia de Sant Joan de Fàbregues, terme de Rupit (Osona), que fou hospital de sang carlí durant la Primera Guerra. (Foto de l'autor).

L'HOSPITAL DE LA BOIXADERA DEL CINT (BERGUEDÀ)

En caure Solsona, el 20 de juliol de 1838 en mans liberals, alguns dels ferits acollits a l'hospital Peremàrtir Colomés i al convent dels caputxins van ser traslladats a la gran masia d'Espunyola del Cint, que depenia de l'Hospital de Berga. Es van encarregar dels acollits les religioses de la mare Anna M. Janer. Existia un llibre d'òbits d'aquest hospital a la parròquia del Cint, que no es pot localitzar.

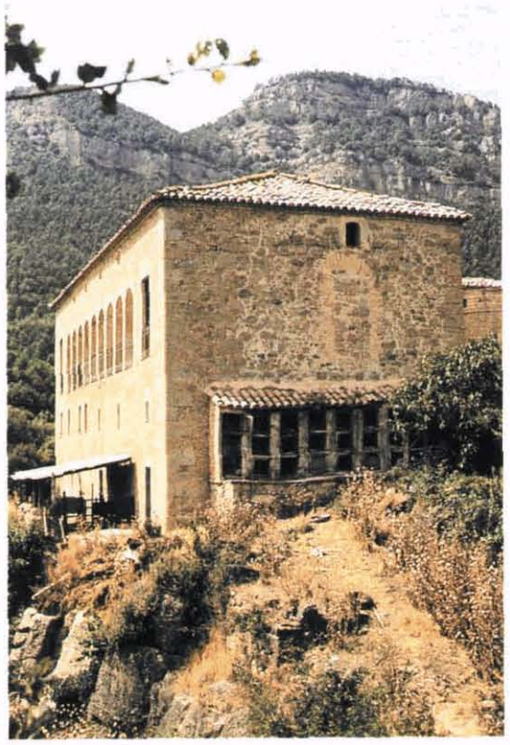

L'Hospital de la Boixadera del Cint, o els Bancs (Berguedà), que funciona com a hospital de sang carlí durant la Primera Guerra. Va rebre una gran part dels ferits de l'Hospital de Solsona, quan els lliberals van prendre la ciutat (juliol de 1838). Hi van actuar activament les monges de la mare Anna M. Janer. (Foto de l'autor).

L'HOSPITAL DE LA VALL D'ORA AL TERME DE NAVÀS (SOLSONÈS)

Estava situat a l'anomenat Mas Pujol. A l'abril de 1838, en una circular de l'administració carlina, expedida a Sant Llorenç de Morunys, es demanava als pobles de Besora, Vall d'Ora, Sorba, Gargallà, Correà el Cint i Capolà que portessin menjar al Mas Pujol. Potser ja existia aleshores la intenció d'establir-hi un hospital de sang.

En caure Solsona en mans liberals, va arribar una enorme allau de ferits al Mas Pujol i potser a alguna altra masia. Fins fa poc, es podien veure encara al Mas Pujol els envans que separaven les diferents sales de ferits. Existia, àdhuc, una sala per a oficials. Se sap que a l'hospital de la Vall d'Ora foren atesos indiscriminadament ferits carlins i liberals, si bé n'hi havia menys dels darrers.

A l'hospital de la Vall d'Ora exerciren el conegut cirurgià barceloní Ramon Vionnet, que hi va morir el 21 de setembre de 1838; el metge Ot Martí, que estudià el darrer curs de medicina a la universitat carlina de la Portella, a Solsona; el cirurgià Jaume Desumvila i el practicant Antoni Fornell.

L'hospital del Mas Pujol va comptar amb el servei significatiu i eficient de les germanes de la Sagrada Família de la mare Jané. Per les vigílies del Nadal de 1839, hi moriria la germana Antònia Fagès i Alzamora, sembla que d'extenuació. La gran tasca de les monges encara és recordada actualment en un mosaic al pati del Mas Pujol, actualment reconvertit en casa de turisme rural.

Hom conserva el Llibre d'Òbits de l'hospital de la Vall d'Ora. Hi moririen 38 soldats el 1838, i 53 el 1839. També hi van fer testament per perill de mort 20 militars, entre el 7 de juliol de 1938 i el 14 de juny de 1840. Aproximadament en aquesta data, i en acabar-se la Primera Guerra Carlina, es va tancar l'establiment.

L'hospital de sang carlí de la Vall d'Ora o de Mas Pujol (Solsonès). Es va obrir a finals del 1838, en caure Solsona en mans liberals. Fou atès per les monges de la mare Anna Mª Janer, una de les quals hi va morir d'extenuació (1839). Va funcionà fins al final de la Guerra (1840). (Foto de l'autor).

L'HOSPITAL DEL SANTUARI DE LORD (SOLSONÈS)

L'origen del Santuari de Lord es remunta a les acaballes del segle X, i va ser durant segles lloc de pelegrinatge i oració. Al s. XVI, s'hi instal·laren els dominics, que hi van romandre 47 anys. Al final del s. XVI, sota l'administració d'un canonge governador del capítol de Solsona, es van fer obres a l'església, alhora que es bastia una *albergueria*, nomenada la Casa Nova.

El 1835, durant la Primera Guerra Carlina, s'hi va establir un hospital de sang carlí, quan l'intendent Labandero i la mare Anna M. Janer encara no havien organitzat la sanitat militar carlina.

El 24 de desembre de 1835, el santuari va quedar encerclat pels liberals. Els carlins van enviar un destacament per alliberar-lo, el qual fou derrotat pel general liberal Iriarte, cosa que va fer inútil la resistència. La nit del 24 al 25 de gener de 1836, els assetjats van intentar escapar pel Grau de les Cases de Posada. Pels crits dels ferits abandonats, els liberals es van adonar que s'estava produint una gran mortaldat entre els fugitius. El coronel liberal Niubó va ocupar el santuari-hospital, on va trobar 29 ferits, entre els quals hi havia alguns presoners. Pocs dies després, el Santuari de Lord era destruït completament pels soldats liberals.

El 1837, alguns devots van reconstruir una capelleta i part del presbiteri. Fins al 1870, el Santuari no va ser reconstruït, en la seva forma actual, per la família Monegal.

El Santuari de Ntra. Sra. de Lord (Solsonès). Hi va haver un hospital militar carlí durant la Primera Guerra, ja abans de la reorganització de l'intendent Lombardero (1835). Hi van actuar de bon principi les religioses de la mare Anna M. Janer. La nit del 24-25 de gener del 1836, els liberals van assaltar el Santuari, que va ser abandonat pels carlins. Pocs dies després, el Santuari seria completament destruït pels liberals. No va ser restaurat fins al 1870 per la família Monegal. A la fotografia del llibre de Ramon Garcia i Escalé (el Santuari de Lord) apareix la seva imatge actual.

FONTS

-Converses amb Ramon Vaqué, alcalde de Sant Pere de Torelló.
-Converses amb Enric Pujol i Víctor Bordas del Club d'Història de Sant Hipòlit de Voltregà.

BIBLIOGRAFIA

MUNDET I GIFRÉ, J.M.- La Primera Guerra Carlina a Catalunya. Apèndix sobre Hospitals. Edicions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

MONTANA BUTXACA, D.; ROS I PUJOL, J.- Els hospitals carlins al Principat de Catalunya. Comunicació al IV Seminari sobre Carlisme. *1990*. Arxiu Comarcal de Solsona.

SAGARRA, F. DE.- La Primera Guerra Carlina a Catalunya. Editorial Barcino, Barcelona, 1935.

ARCALIS, C.- Anna M. Janer, creient i solidària. Institut de la Sagrada Família, Rubí, 1986.

VAYREDA, M.- Records de la darrera Carlinada. 3a edició. Editorial Selecta. Barcelona, 1982.

GARCÍA I ESCALÉ, R.- *El Santuari de Lord (1988)*.

ÍNDEX

PRÒLEG:
Dr. Joan Uriach 5

INTRODUCCIÓ: 7

EL RIPOLLÈS:

L'Hospital de Campdevànol 15
Els hospitals de Camprodon 20
L'hospital de Santa Maria de Coll d'Ares 26
Els hospitals de Ripoll 28
L'Hospital de Ribes de Freser 35
L'Hospital de Sant Joan de les Abadesses 38

EL BERGUEDÀ:

Els hospitals i asils de Bagà 45
Els hospitals de Berga 49
Els hospitals i asils de La Pobla de Lillet 62
L'Hospital de Sant Roc de Gironella 66
L'Hospital de Sant Josep de Puig-reig 69

LA CERDANYA:

L'Hospital de Puigcerdà 73

ANDORRA:

Els hospitals d'Andorra 85

L'ALT URGELL:

Els hospitals de La Seu d'Urgell 93
L'Hospital de Santa Anna d'Oliana 110

PALLARS JUSSÀ I SOBIRÀ:

Els hospitals de Tremp 115
L'Hospital de Talarn 122
L'Hospital d'Esterri d'Àneu 123
L'Hospital de la Pobla de Segur 125
L'Hospital de la Bonaigua 126
L'Hospital de Sorpe 127

LA VALL D'ARAN:

Els hospitals de la Vall d'Aran 131
El Balneari de Lés 136

L'ALTA RIBAGORÇA:

El Balneari de Caldes de Boí 139
L'Hospital d'Enher a Pont de Suert 142

ELS HOSPITALS CARLINS DEL PREPIRINEU:

Els hospitals militars carlins de muntanya (extraurbans) del prepirineu 149
L'Hospital de Can Farrés a Santa Maria de Besora (Osona) 151
L'Hospital de Can Crispí al terme d'Oristà (Osona) 152

L'Hospital del Santuari de Bellmunt al terme de Sant Pere de Torelló (Osona) .. 153
L'Hospital de Can Vilaseca al terme de Sant Sadurní d'Ossomort (Osona) 154
L'Hospital del Santuari de Montdois (Osona) 155
L'Hospital de la Boixadera del Cint (Berguedà) 156
L'Hospital de la Vall d'Ora al terme de Navàs (Solsonès) 157
L'Hospital del Santuari de Lord (Solsonès) 158

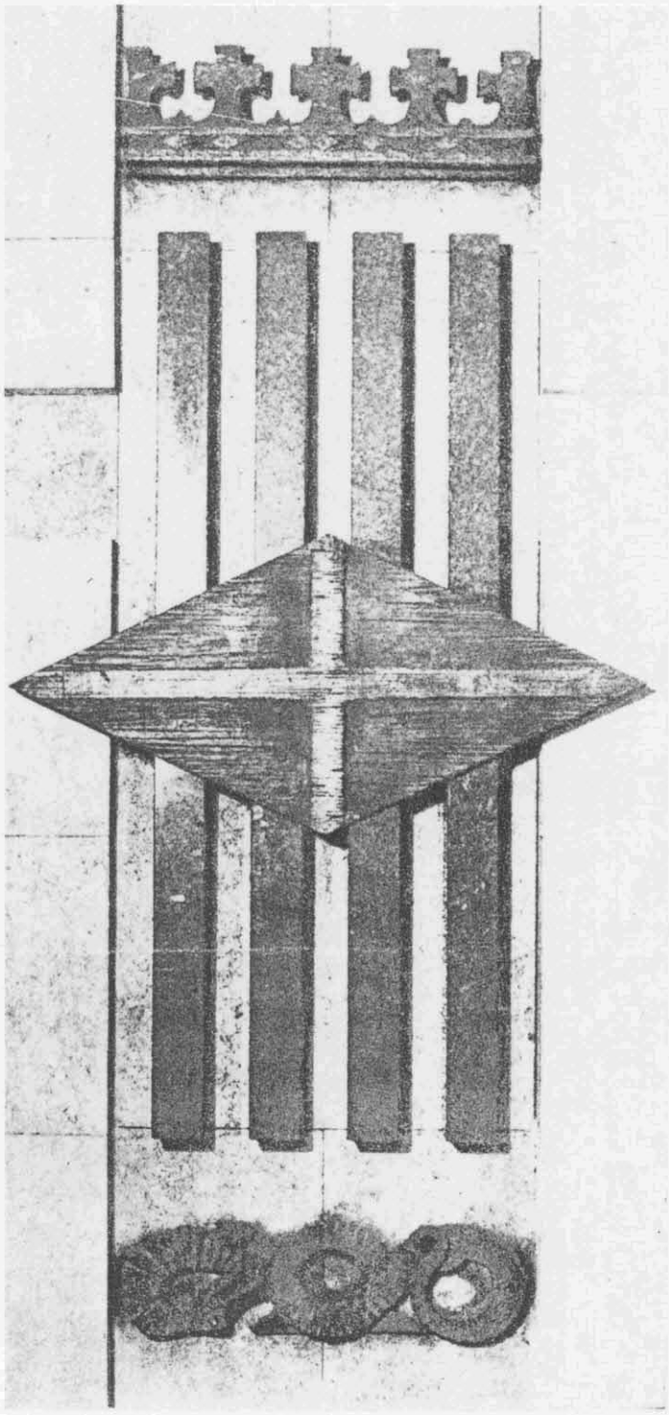

Al Pla General de Regionalització Hospitalària de Catalunya i Balears 5a. Región Hospitalaria Española aparegué per l'octubre de 1969 impulsat personalment per l'aleshores President de la Diputació J. Maria de Muller i Abadal. En la seva redacció intervingueren Ignasi Aragó Mitjans, Josep Artigas Cadela, Josep Maria Muntaner Pascual i Carles Soler Duran. Seria una demostració palesa de la constància del país per sobre de les circumstàncies personals del moment. Per imposicions al temps no es podia considerar Catalunya com a entitat política-administrativa, per el que s'hagué de fer de la 5a. Región Hospitalaria Española que comprenia les Illes Balears. El treball va ser patrocinat per la Caixa d'Estalvis Provincial de la Diputació de Barcelona.

Edició realitzada amb la col·laboració del Servei Català de la Salut